МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І.Ф.КУРАСА НАН УКРАЇНИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

Матеріали
ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Івано-Франківськ
23-24 травня 2019 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І.Ф.КУРАСА НАН УКРАЇНИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

Збірник матеріалів

ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Івано-Франківськ, 23-24 травня 2019 року)

Редакційна колегія

Цепенда Ігор Євгенович – ректор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор політичних наук, професор

Рафальський Олег Олексійович – директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Загороднюк Андрій Васильович – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри математичного і функціонального аналізу, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Калакура Олег Ярославович – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Кугутяк Микола Васильович – декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор історичних наук, професор

Климончук Василь Йосифович – доктор політичних наук, завідувач кафедри політології, Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Ломака Іванна Іванівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Доцяк Ігор Іванович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Москалюк Михайло Федорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 23-24 травня 2019 р.). – Івано-Франківськ, 2019. - 220 с.

До збірника увійшли матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри».

©Кафедра політології,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗМІСТ

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ

Березовська-Чміль О.Б. Концепція базового доходу в політичному дискурсі……..8

Доцяк І.І. Соціальна стратифікація і політична нерівність: український контент…….11

Драгомерецька В.К. Особливості політичних процесів в Україні……18

Матвієнків С.М., Максимів Ю.Б. Символічна політика: зміст та умови реалізації……19

Ротар Н. Ю. Теоретико – методологічні аспекти дослідження процесу децентралізації влади …….....28

Приймак О. Теоретико – методологічні підходи до вивчення політичних еліт в українській та зарубіжній політичній думці……32

Розділ II

СУТЬ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА СПРЯМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Бурдяк В.І. Розвиток політичного процесу в сучасній Болгарії……43

Бутирська І. В. Процеси суспільно-політичної трансформації в Словацькій республіці …….46

Зан М. П. Мовна політика та етнонаціональна консолідація українського суспільства у програмах кандидатів на пост Президента України 2019 року …….50

Кобець Ю.В., Косьмій В.Р. Інституціоналізація та структурування політичної опозиції в Україні …….60

Мадрига Т. Б. Особливості президентських виборів 2019 року в Україні……63

Прядко Т. П. Популізм як компонент політичної культури демократичного суспільства……...67

Ляшенко Т. М. Криза сучасної соціальної держави……..70

Токар М. Ю. Мотиваційна складова гендерної просвіти в діяльності неурядових громадських організацій України ……...79

Токовенко О. С. Політико-культурні засади сучасної політичної епістемології…….85

Третяк О. А. Політичне пізнання у дискурсі постмодерну 88

Федорчак Т. П. Участь політичних партій у консолідації демократії у Чеській Республіці ……..91

Мендрін О.В. Проблема формування макрополітичної ідентичності у дискурсі …….94

Розділ ІІІ

РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Зварич І. Т. Сучасна державна регіональна політика в Україні: нові виклики і загрози……..98

Климончук В.Й. Виборчий процес в Україні: загальнлнаціональні та регіональні особливості……102

Горват М. В. Всеукраїнський двотижневик газета «Романі яг» як чинник громадсько – політичного розвитку ромської етнічної менщини на Закарпатті……106

Глизнер С.В. Взаємодія громадських і політичних об’єднань з органами державної влади: регіональний вимір……115

Мосора М.А. Вирішення загрози сепаратизму в Україні……120

Розділ IV

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Асланов С.А. Етнополітична стабільність України: трансформація під тиском сучасних глобалізаційних викликів……...123

Балабан Р.В. Від протестних настроїв до трансформацій……...129

Була С.П. Впровадження підходу «Smart City» в містах України…….145

Вдовичин І.Я. Свобода і рівність у XXI…….....147

Калакура О.Я. Міжнародні зобов'язання України у сфері міжетнічних відносин: проблеми реалізації……..149

Ломака І.І. Теорії «політичного транзиту» та моделі демократичного переходу в умовах трансформації ……..158

Міщук М.Б., Дущук В. Парламент Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії: внутрішня організація, повноваження……...164

Шаповаленко М.В. Трансформації сучасних перехідних режимів……..170

Басалига Мар'яна Роль невербальних засобів у ефективній політичній комунікації ……174

Розділ V

ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Дем'яненко В. М. Зростання активістської орієнтованості масової політичної свідомості як чинник становлення громадянського суспільства в Україні…….180

Кіпень В.П. Політичне проектування майбутнього України в пост виборчий період ……183

Наумкіна С.М. Роль моралі як неформального соціального інституту в

сучасному політичному процесі…….189
Конет А.В. Вплив ЗМІ на свідомість виборців в умовах прагнення вступу України в ЄС…….193
Репецька А. Г. Президентські вибори 2019 року – попит на «нові обличчя»…….195
Стручкова-Гуменна Л.Б. Соціологічні служби у виборах Президента України 2019 року……198
Арделі О.І. Трансформаційні процеси в державах Центральної та Східної Європи в умовах європейської інтеграції……208
Дем'янчук О. Стратегія КНР в країнах Центрально-Східної Європи….216

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ

УДК: 316.42

Березовська-Чміль О.Б.

кандидат політичних наук,
викладач кафедри політичних
інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

КОНЦЕПЦІЯ БАЗОВОГО ДОХОДУ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

На сучасному етапі в країнах Європи дедалі більшої популярності набуває концепція базового доходу, стимулюючи полеміку науковців та політиків щодо економічних наслідків та доцільності її впровадження. Крім того, ідея безумовного базового доходу впродовж останніх років активно використовується політичними партіями в передвиборчих програмах, що призводить до поширення популізму та приходу до влади нових сил. Витоки ідеї пасивного основного доходу сягають ще епохи Просвітництва. Передумовою їх виникнення стало прагнення до зниження соціальної напруги та захист малозабезпечених верств населення.

Загалом, концепція базового безумовного доходу передбачає щомісячні мінімальні виплати кожному громадянину, що дають можливість для забезпечення основних потреб особи. Це своєрідний прожитковий мінімум, гарантований державою, незалежно від статків та рівня доходів. Проте на практиці ця ідея поки застосовується щодо малозабезпечених та незахищених верств населення в різних країнах. Метою є скорочення рівня безробіття, бідності та економічної нерівності, зниження витрат на адміністрування

соціальних програм тощо. Однак постає питання, чи будуть одержувачі допомоги шукати роботу більш активно, адже вони отримують небагато і як це позначиться на економіці. Багато профспілкових активістів розглядають дану концепцію, як ще одну спробу технократів єврозони радикально згорнути соціальне забезпечення та урізати заробітні плати, встановлені за сприяння профспілок.

Л.Філіпс зазначає, що «...концепції базового доходу перекочували з темних закутків лівої думки на чільне місце сьогодення лише після усвідомлення того, що не тільки соціалізм, але також і кейнсіанство зазнало поразки, принаймні на рівні національної держави» [3].

Зауважимо, що за прогнозами експертів в найближчому майбутньому у зв'язку із автоматизацією виробництва, розвитком технологій та робототехніки, значна кількість професій стануть неактуальними на ринку праці. Відтак, на думку Ю.Н.Харарі, однією з нагальних проблем стане забезпечення життєдіяльності та задоволеності населення за допомогою базового безумовного доходу [2].

Найбільш значимий експеримент з впровадження базового безумовного доходу був проведений у Фінляндії в 2017-2018 роках. Вибірка склала 2 тис. малозабезпечених і безробітних, яким платили в місяць по 560 євро. Як показали перші результати, одержувачі виплат почувалися щасливішими і впевненіше, але базовий дохід не підштовхував їх до пошуку роботи, хоча вони частіше стали готові працювати повний день замість короткострокових заробітків і часткової зайнятості. Крім того, розмір ББД порівнянний з допомогою по безробіттю, але нижчий прожиткового мінімуму у Фінляндії, тобто багатшими одержувачі допомоги не стали.

В 2018 році новий уряд Італії ввів базовий дохід – 500 євро, що виплачуються малозабезпеченим та безробітним, але сім'я без доходу і з трьома дітьми зможе отримати 1050 євро. Виплати стосуються лише громадян Італії або тих, які легально проживають в країні більше 10 років,

обмежуються 18 місяцями з можливістю продовження, з вимогою шукати роботу, але мають ряд критеріїв, за якими можуть відмовити. Італія – одна з небагатьох країн ЄС, де немає поняття мінімальної зарплати. При цьому держбюджет Італії глибоко дефіцитний, а державний борг країни найвищий у Європі після Греції [1].

Слід зазначити, що громадяни західних країн з високим рівнем життя і доходів населення не в захваті платити за просто так. У 2016 році у Швейцарії питання введення базовий дохід в розмірі близько 2250 євро було винесено на загальнонаціональний референдум, і приблизно 80% швейцарців проголосували проти. Схожа ситуація і в скандинавських країнах. Згідно опитувань, в Норвегії та в Швеції цю ідею підтримують 34-38% респондентів.

В Україні базовий безумовний дохід теоретично може замінити різні соціальні виплати, в тому числі і допомогу по безробіттю, і скоротити бюрократію в цій сфері. Але багато що залежатиме від того, чи буде це заміна одних виплат іншими, або потенційно нова виплата на регулярній основі. Можна припустити, що у випадку з Україною може відбутися лише зміна назви. За словами Г. Перерви, базовий дохід в Україні поки що не можливий: відсутні економічні підстави і відповідний рівень ментальності населення [1].

Підсумовуючи, варто зауважити, що впровадження концепції базового доходу має свої ризики та переваги. Негативним наслідком, на наш погляд, може стати дефіцит бюджету, підвищення податків, ріст безробіття, зменшення фінансування реформ у зв’язку з видатками для забезпечення щомісячних виплат. Окрім того, можуть мати місце психологічні аспекти, посилення депресивних настроїв населення, відчуття непотрібності, поширення соціальних хвороб та деградація. Позитивним фактором буде зниження бідності, зменшення соціальної напруги та нерівності, можливість забезпечення громадян під час пошуку роботи, навчання, перекваліфікації,

здобуття нових затребуваний професій.

Література

1. Базовий дохід: що це таке і чи можна його впровадити в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ua.112.ua/statji/bazovyi-dokhid-shcho-tse-take-i-chy-mozhna-ioho-vprovadyty-v-ukraini-488004.html
2. Клас бесполезных: какой будет жизнь в мире без работы [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/05/12/624727/
3. Кому потрібен загальний базовий дохід [Електронний ресурс]. - Режим доступу:https://commons.com.ua/uk/komu-potriben-zagalnij-bazovij-dohid/

Доцяк І.І.

кандидат політичних наук
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Соціальна стратифікація і політична нерівність: український контент

Сучасне суспільств характеризується ієрархічністю що охоплює всі сфери його життєдіяльності. Саме таке розшарування (стратифікація) особливо гостро проявляється у перехідних суспільствах. В усталеному у науковій літературі тлумаченні суті соціальної стратифікації її основним атрибутом вважається ієрархічність [1]. Воно пов’язане з етимологією запозиченого суспільними науками геологічного терміну «страта», що буквально означає «ряд», «нашарування» порід, які необов’язково розташовуються за принципом більшого чи меншого значення прошарків – страт.

Страти – це великі сукупності людей, які різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства. Наприклад, один із дослідників цього поняття, П.Сорокін, до страт відносить наступні соціальні групи:

- односторонні групи (тобто такі, що згуртовані навколо одного ряду основних цінностей): біосоціальні (расові; статеві; вікові); соціокультурні: територіальне сусідство; мовні, етнічні і національні групи; професійні; економічні; релігійні; політичні; «ідеологічні» групи (наукові, філософські, естетичні, освітні, етичні, групи відпочинку та розваг); номінальні групи еліти (вожді, генії й історичні особистості));

- різносторонні групи (об'єднанні навколо двох чи більше рядів цінностей): сім'я; клан; плем'я; нація; соціальний порядок чи прошарки (типу середньовічної аристократії, духовенства, буржуазії, робітників і селян як третього прошарку); соціальний клас [2, с.113]. Як правило стратифікаційний розподіл формується на основі таких характеристик : дохід, освіта, влада, престиж**.** Дохід – це грошові надходження за визначений період часу. Багатство - накопичені активи. Особливість вищого класу – значна кількість накопиченого багатства. Освіта - кількість років затрачених на отримання освіти (якість освіти). Влада – визначається кількістю осіб на яких поширюється ухвалене рішення. Всі ці одиниці мають об'єктивні одиниці виміру. Престиж – суб'єктивний показник, показує якою повагою в суспільстві користується та чи інша професія, рід занять чи посада. Це суб'єктивований показник що визначається, як правило, на основі вивчення громадської думки. Так в США з 1947р. проводиться опитування з метою визначення престижності професії куди включено 90 професій.

Соціальна стратифікація відображається у політичній нерівності, яка обумовлюються становищем різних груп у системі владних інститутів та їх можливостями впливати на ухвалення політичних рішень. Ознаками політичної стратифікації є: вона притаманна будь якому суспільству; виступає одним з важливих джерел політики; є рухомою, що обумовлюється

зміною становища різних соціальних груп в ієрархії владних відносин, виникненням нових способів і каналів впливу на владу; основою є розподіл на політичних лідерів; політичні еліти (лідери основних політичних партій, провідні представники вищих органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, вищий ешелон представників місцевих органів влади, вище військове керівництво, власники та керівники ЗМІ, які суттєво впливають на політичне життя суспільства); державну бюрократію і масові групи. У XX столітті в західних суспільствах відбулися зміни політичної стратифікації у зв'язку з тим, що склад правлячої еліти поповнився новими соціальними групами, зросла кількість бюрократії і апарату управління різних рівнів, впливовою стала роль менеджерів великих, у тому числі і державних корпорацій тощо. У XXI столітті спостерігаються інші зміни – відбуваються процеси віртуалізації політики. Боротьба за політичну владу схожа вже не боротьбу партійних організацій і не конкуренцію програм, дій. Це більше змагання віртуальних образів – політичних іміджів, які створюють рейтинги і іміджмейкери, прес- секретарі, PR-технологи і електронні ЗМІ, рекрутовані на час політичних кампаній. Партії, що виникали як представники класових, етнічних, регіональних та інших інтересів, поступово перетворюються на «бренди» – емблеми і рекламні слогани, що традиційно привертають увагу електорату.

В системі функціонування суспільства важливу роль відіграє соціальна мобільність, Під соціальною мобільністю П. Сорокін розумів будь-який перехід індивіда чи соціального об'єкта (цінності), тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції в іншу. Вчений виділяв два основних типи соціальної мобільності: горизонтальну і вертикальну

Під горизонтальною соціальною мобільністю або переміщенням, він мав на увазі перехід індивіда чи соціального об'єкта з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на одному і тому ж рівні, "переміщення" може

відбуватися без будь-яких помітних змін соціального становища. Під вертикальною соціальною мобільністю П. Сорокін мав на увазі ті відносини, які виникають при переміщенні індивіда або соціального об'єкта з одного соціального прошарку в інший. Розглядаючи загальні принципи вертикальної мобільності виділяють такі базові постулати:

а) навряд чи коли–небудь існували суспільства, соціальні прошарки яких були абсолютно закритими або в яких була відсутня вертикальна мобільність в її трьох основних іпостасях – економічній, політичній і професійній;

б) ніколи не існувало суспільства, в якому вертикальна соціальна мобільність була б абсолютно вільною, а перехід з одного соціального прошарку в інший здійснювався б без всякого опору;

в) інтенсивність і загальність вертикальної соціальної мобільності міняється від суспільства до суспільства, тобто в просторі;

г) інтенсивність і загальність вертикальної мобільності – економічної, політичної і професійної – коливається в рамках одного й того ж суспільства в різні періоди його історії.

Залежно від напрямку переміщення існує два типи вертикальної мобільності***:*** зростаюча (висхідна) і спадаюча (низхідна***)***, тобто соціальне піднесення і соціальний пониження. У відповідності з природою стратифікації можна говорити про низхідні і висхідні течії економічної, політичної і професійної мобільності. У зв'язку з тим, що вертикальна мобільність присутня в тій чи іншій мірі в будь - якому суспільстві між прошарками повинні існувати певні "мембрани", "отвори", "сходи", "ліфти", "шляхи", по яких дозволено індивідам рухатися вверх чи вниз із одного прошарку в інший. Функції соціальної циркуляції виконують різні інститути. Найважливішими серед них є***:*** армія, церква, школа, політичні, економічні і професійні організації. Армія як канал вертикальної циркуляції. Даний інститут відіграє особливо важливу роль у воєнний час, коли доля суспільства залежить від успіху у війні. У такий період особливо високо

цінується стратегічний талант, мужність солдат, незалежно від їх соціального стану. Крім того, війна вимагає і від простого солдата, і від привілейованих класів повної віддачі сил і таланту. Великі втрати серед командного складу вимагали заповнення вакансій людьми нижчих чинів. Одержана таким чином влада використовується для подальшого просування по службі. Це свідчить про те, чому армія завжди відігравала специфічну роль "службових сходинок", завдяки яким прості люди піднімаються у вищі прошарки суспільства.

Церква як канал вертикальної циркуляції виконує цю роль тоді, коли росте її соціальна значущість. Історія християнської церкви підтверджує це. Після легалізації християнства церква почала виконувати функції тієї сходинки, по якій стали підійматися раби і кріпаки, причому інколи до самих вищих і найбільш позицій. Послідовниками християнської віротерпимості на початкових етапах були в основному вихідці з нижчих соціальних прошарків. Після легалізації християнства двері церкви і проходи до її вищих рангів були ще відкриті для простих людей. Раби і залежне селянство, люди простого походження, які ставали служителями культу, одержали завдяки церкві свободу і досягли високих позицій у суспільстві. Упродовж наступних століть, коли соціальна значущість церкви поступово почала скорочуватися, її роль як засобу циркуляції також почала скорочуватися. Рух вниз і вверх в середині церковних рангів продовжується, але вже не має булого значення. Усе, що розглянуте про християнську церкву, характерне і для інших релігій.

Інститути освіти й виховання, яку б конкретну форму вони не мали, в усі часи були засобами вертикальної соціальної циркуляції. У суспільствах, де школи доступні всім його членам, шкільна система являє собою соціальний "ліфт", що рухається з самого низу суспільства до самих верхів. У сучасному суспільстві школи, як і інші навчальні заклади, є одним з найбільш важливих каналів вертикальної циркуляції, причому це проявляється в самих різноманітних формах.

Політичні організації, починаючи з уряду і закінчуючи політичними партіями, також відіграють роль "ліфта" у вертикальній циркуляції. Людина, яка поступила на службу, поступово, набуваючи певного досвіду, піднімається при допомозі соціального "ліфта" до вершин державної чи політичної установи.

Професійні організації як канал вертикальної циркуляції. Ці організації також відіграють велику роль у вертикальному переміщенні індивідів. До них належать наукові, літературні, творчі інститути та організації. У зв’язку з тим, що вступ до таких організацій був відносно вільним для всіх, хто мав відповідні здібності, незалежно від їх соціального статусу, то й просування в середині таких інститутів супроводжувалося і здійснювалося по соціальних сходинках. Багато вчених, артистів, літераторів, художників, музикантів, архітекторів, скульпторів, лікарів, співаків та інших творчих представників простого походження соціально піднялися саме завдяки цьому каналу.

Ефективність функціонування каналів висхідної соціальної мобільності визначає перспективи суспільного розвитку та можливість оновлення правлячих еліт. По суті ми повертаємось до концепції «закону циркуляції еліт» В.Парето. Відсутність такої циркуляції, тобто відкритих каналів висхідної соціальної мобільності, веде до руйнування існуючої соціально-політичної системи через масову циркуляцію еліт – тобто революцію. Стосовно сучасної української соціально-політичної системи можна стверджувати про поглиблення соціальної стратифікації та відсутності ефективних каналів висхідної соціальної мобільності. Як стверджує звіт Світового банку неповні реформи призвели до численних спотворень ринку та створили широкі можливості для арбітражних операцій, які забезпечували дуже сконцентроване одержання ренти потужними впливовими зацікавленими групами. Свою роль у цих процесах також відіграла поява "проміжних переможців", які отримували для себе користь від економічної системи, що не була ні повністю

реформованою, ні повністю прозорою [3]. У 2017 р. сукупна чиста вартість активів трьох найбагатших фізичних осіб України перевищувала 6% ВВП України". Це майже вдвічі більше, ніж у Росії, та втричі більше, ніж у Польщі. Висока майнова диференціація стає основою політичної нерівності та приводить до створення олігархічної моделі функціонування інститутів політичної влади. Інтереси олігархічних груп в системі здійснення влади стають визначальними, крайнє обмежуються всі канали вертикальної соціальної мобільності. На загал соціальна та політична стратифікація сучасному українському суспільстві характеризується такими особливостями:

1. Різка поляризація суспільства (інституційно закріплена на основі диференціації в доходах).

2. Обмеження шляхів соціальної мобільності / руйнування соціальних ліфтів (втрата перспектив мобільності за рахунок освіти)

3.Абсолютизація матеріально-речових атрибутів соціальної диференціації.

4.Корупційні механізми мобільності та компенсаторність за рахунок трудової міграції.

5.Формування закритих соціальних груп та страт (юристи, лікарі, чиновники).

Жорстка система соціальної стратифікаціє та відсутність можливостей для ефективної вертикальної мобільності несе загрозу стабільності українського суспільства, стає однією із вагомих причин масової еміграції.

Подолання такого становища є одним із визначальних завдань громадянського суспільства та демократичних політичних сил в Україні.

Література

1.Treiman, and Wright [Електронний ресурс] / M. Bergman, D Joye // Cambridge Studies in Social Research. — 2001. — vol. 9. — Режим доступу: http://forscenter.ch/wp-content/uploads/2013/11/indicateurs-positionsociale-en.pdf.

2. Сорокин П. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет / П. Сорокин. – М.: Наука, 1994. – 560 с.

3. https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/6/645028/

Дрогомирецька В.К.
аспірантка кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Політичний процес – це сукупна діяльність суб'єктів політико-владних структур, партій, соціально-класових груп, еліт та окремих осіб, завдяки якій забезпечуються функціонування і розвиток політичної системи.

Дослідження політичних і соціально-економічних особливостей держав перехідного типу, до яких сьогодні відноситься і Україна, дають підстави стверджувати, що політичний процес у таких суспільствах украй заплутаний і суперечливий. Його емпіричний аналіз (власною політичною системою і її науковими установами) найчастіше навіть не початий або носить замовний характер, категоріальний апарат не розроблений. Але, як показує досвід історії, саме логіка політичного процесу задає і визначає його характер і темпи перетворень.

Треба додати, що для того, щоб мати об’єктивну картину стану суспільства – соціального середовища яке політична система намагається

структурувати, і/або трансформувати – необхідно паралельно проводити і соціологічні дослідження по визначених параметрах-характеристиках. Відзначимо при цьому, що збір, обробка й аналіз інформації про всі сфери діяльності держави як апарату влади – не самоціль, а тільки інструментарій (тим більше, що основою-змістом цього інструментарію є констатуючий початок). Звідси, відповідно, витікає друга особливість політичного процесу.

Друга особливість полягає в неструктурованості самого політичного процесу, викликаного високим ступенем поєднання і взаємозамінності політичних ролей: депутат – міністр, голова і т. д. Поєднання посад у законодавчій і виконавчій вертикалях

Третя особливість політичного процесу України полягає у відсутності – домінуючою технологією узгодження інтересів залишається "телефонне" право – елементарних політичних традицій і політичної культури.

Четверта особливість полягає в більш відкритій (прозорій і, як наслідок, зрозумілій і прогнозованій) зовнішній політиці, а ніж внутрішній.

З цих позицій можна стверджувати, що ця особливість є своєрідною потенційною нішею-ресурсом для пошуку шляхів виходу з тяжкої соціально-політичної кризи будь-якої держави перехідного типу .

Таким чином, на даний час Україна є державою перехідного типу, тому політичний процес є досить заплутаним та суперечливим явищем.

УДК 316.77:32.019.51

Матвієнків С.М.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів і процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
Максимів Ю.Б.
студентка 4 курсу спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

СИМВОЛІЧНА ПОЛІТИКА: ЗМІСТ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *У статті проаналізовано основні положення символічної політики, її структуру, форми та вплив на суспільну свідомість. Обгрунтовано особливості застосування символізму в Україні та у світі. Підкреслено взаємодію символів з політичною реальністю, а також основні умови її реалізації.*

Ключові слова*: символічна політика, політична система, політичний міф, політичний ритуал, семантична політика.*

Summary*. The article analyzes the main provisions of symbolic politics, its structure, forms and influence on public consciousness. The peculiarities of the use of symbolism in Ukraine and in the world are substantiated. The interaction of symbols with political reality, as well as the main conditions for its implementation, is emphasized.*

Keywords*: symbolic politics, political system, political myth, political ritual, semantic politics.*

Актуальність даної теми зумовлена зростаючим практичним інтересом сучасної політичної науки до проблематики символічного в політиці в контексті загальної тенденції символізації і суперсимволізації суспільного життя. Ці тенденції дедалі більше зумовлюють пошуки нових теоретико-методологічних підходів до визначення впливу символів на процеси конструювання та відтворення політичного життя в мовах сучасності.

Аналіз останніх публікацій показує, що символічна політика належить до наукових тем, які зароджувались та активно обговорюються саме в західній політичній науці. Загалом, дослідження феномену символічної політики почалось у середині XX століття. Концептуальною основою дослідження цього феномену є праці «Політика як символічна дія» і

«Символічне використання політики» відомого американського дослідника політолога Мюррея Едельмана. Вітчизняні політологи долучилась до вивчення цієї проблеми порівняно нещодавно: В. Бурлачук, Ю. Качанов, Ю. Краснокутська, О. Лосєв, Н. Грибакина, А. Шиверських, В. Бебик, Л. Кочубей, І. Сварник, С. Барматова та інші. Серед західних науковців, що займались дослідженням символічних складових у контексті їх функціонування та відтворення в межах інформаційно-комунікативного простору варто відзначити Е. Гідденса, П. Бергера, Р. Кобба, Ч. Єлдера. Дослідження цих науковців показують важливість осмислення суті символічної політики та її впливу на політичну дійсність. Оскільки символічна політика набуває нових специфічних характеристик, метою статті є аналіз сутності поняття символічної політики, її специфіки та дослідження способів реалізації в Україні та світі. Символічна політика - особливий вид політичної комунікації, націленої не на раціональне осмислення, а на навіювання стійких смислів за допомогою інсценування візуальних ефектів [6].

Символи можна назвати головним атрибутом політики, бо, як зазначає українська дослідниця В. Полянська, символічна політика є видом політики, який діє у сфері політичної свідомості та спрямований на конструювання і підтримання легітимності влади на рівні довіри до її інститутів і персон. Тобто, символічний досвід охоплює різноманітні сфери уявлень, цінностей, традицій, норм поведінки окремого індивіда та групи [4, с.88]. Вона реалізується через підміну політичної дійсності в свідомості громадян на необхідну політичну реальність. Можна відмітити, що в межах цього підходу зміст символічної політики прямо пов’язаний із формуванням довіри до політичної влади.

У цьому контексті варто розглянути форми прояву символічної політики за німецьким політологом Т. Мейєром. Науковець виокремлює три варіанти символічної політики: «символічна політика зверху», «символічна політика

знизу». Символічна політика, здійснювана «зверху», - це свідоме використання владою асиметричності масової комунікації для інсценування того, чого реально немає, але що чекає отримати від неї публіка.

Назвемо деякі форми «символічної політики зверху». «Ерзац-акції» (або акції заміщення), тобто цілеспрямоване створення та поширення політичних ілюзій. Так, на думку українського дослідника В. Бушанського, в Україні подібні символічні акції зазвичай проявляються в залученні політиків до певних подій, коли заздалегідь відомо, що вони набудуть суспільного резонансу. Тобто символічні акції мають на меті створення позитивного іміджу. «Символічне законодавство»: найбільш наближене до стабілізаційної функції символічної політики в умовах соціально-політичних зрушень. Таке законодавство може успішно вбудовуватися в загальну картину політичного міфу, фіксуючи в нормативній формі момент заміни старих порядків новими, зникнення чи появу певного політичного інституту чи способу реалізації влади. Так, можна говорити, що конституція США має символічну цінність, тобто є символічним капіталом, що вдало використовується як такий – окрім чисто юридичної функції цього документа [6, с.28]. «Символічна персоналізація» - це не що інше, як створення іміджу, адже відомо, що позитивний імідж політика в очах громадськості є невід'ємним атрибутом його політичного успіху. Така форма, як «символічна ідеологізація» є не сукупністю заходів з поширення певної політичної ідеології, а інсценуванням фундаментальної ідеологічної протилежності в умовах вже сформованого політичного консенсусу. Таке інсценування відбувається через міфологізацію та ритуалізацію політичної дійсності [4].

«Символічна політика знизу» - це символічні політичні дії підвладних мас. Як приклад можна вказати перш за все на символічні акції протесту, які теж виробляють видимість, але, на відміну від «політики зверху», не видають свою видимість за реальність, а лише використовують першу як засіб залучення уваги до реальних соціально-політичних проблем. Найбільш

поширеною формою символічного протесту є символічне порушення суспільних законів (акції громадянської непокори). Таке інсценування використовує увагу ЗМІ, щоб донести політичні проблеми до свідомості широкого загалу, згладити асиметрію політичної комунікації, відновити громадський консенсус [7].

Цікавою формою «символічної політики» виступає семантична політика – оперування символами у сфері політичної мови. За президентства В. Януковича одним із найбільш вживаних символів став символ реформ. Спекуляції на термінології дозволили не лише переконати частину суспільства в проведенні позитивних перетворень, але й повсякчас лякати чиновників невідворотністю відповідальності за провал цих же таємничих реформ. Насправді ж, гучним словом «реформи» декорували будь-які законодавчі ініціативи, незалежно від їх спрямування та отриманих результатів.

Структурні елементи символічної політики - політична міфологізація, політична ритуалізація, політична номіналізація та виробництво функціональної символіки - органічно поєднані та мають властиві системні функції, що не співпадають з функціями символічної політики, але органічно доповнюють функції одне одного в процесі системної взаємодії. Політичні технології, що є елементами символічної політики, інкорпорують, об’єктивують та забезпечують інституціалізацію символічного капіталу та організовують реалізацію символічної влади в політичному просторі [4].

Політичний міф за змістом для суб’єкта політичного управління є критерієм, за яким народ легітимізує політичний порядок, політичний режим та окремих лідерів. І за цими ж критеріями суб’єкт політичного управління може відтворити політичний міф, перш за все засобами політичної комунікації. Складовими політичного міфу є політичний час та простір, політичні персонажі, символи влади, архетипи, сюжет.

Політичний ритуал як структурний елемент символічної політики втілює

політичний міф за допомогою відтворення відповідного міфологічного часу і простору (специфічними технологіями є політичні свята, політичні ігри, державний церемоніал, масові публічні акції, мітинги, демонстрації тощо) [7, с.30]. Політичний ритуал є публічним утіленням політичної міфології в символічних діях через морально- емоційне ототожнення учасників ритуалу з героями минулого, сучасності та майбутнього, а також систематизацією найважливіших соціальних процесів.

Політична номіналізація простору політичного дискурсу як технологія символічної політики означає використання мови як політичної дії, сугестивного потенціалу комунікації та специфічну ритуалізацію суджень, що впливають на конструювання відповідних понять та на свідомість узагалі.

Основною функцією символічної політики є легітимація політичної влади символічними засобами, що реалізується в періоди політичних змін та їх стабілізації. Функціями символу, що проявляють себе і можуть бути використані в політиці, є ідентифікаційна, впорядковуюча, презентаційна, дискурсивна та естетична.

Основною умовою реалізації символічної політики є впорядкування політичної комунікації. Політична комунікація – передача смислів, важливих для функціонування політичної системи. Це передбачає наявність комунікатора, повідомлення, каналу або засобу подачі інформації та одержувача. В політичній комунікації мають справу з написаним або усним словом, але вона може відбуватися і за допомогою будь-якого знаку, символу або сигналу, яким передається смисл. До комунікації відносять і символічні акти, такі як спалення повістки про призов до армії, участь у виборах, політичне вбивство або відправлення каравану суден у навколоземну подорож.

До найбільш поширених форм політичної символіки, яка використовується в сучасному світі є: національно-державна символіка

(прапори, герби, гімни, конституції, грошові знаки), політична ритуально-процесуальна символіка (інавгурація, тобто урочистий вступ на посаду президента, з'їзди і збори політичних партій і рухів, політичні демонстрації і мітинги, салюти і феєрверки, процеси покладання вінків і квітів до національних святинь), скульптурно-оформлювальна політична символіка (Статуя Свободи, Мавзолей В.І. Леніна, Білий дім в США, Кремль і Червона площа в Росії, Уайт Хол у Великобританії, Велика Китайська стіна), міста-політичні символи і виразники державної і національної політичної свідомості (скажімо, в політичній мові під Москвою розуміють Росію, під Вашингтоном - США, під Токіо - Японію і т.д.), мовно-графічна політична символіка (християнський хрест, мусульманський півмісяць, серп і молот, зірка, зображення земної кулі, зображення страуса в Австралії, бобра в Канаді, ведмедя в Росії тощо), умовно-графічна символіка відбивається в емблемах, дипломах, орденах, медалях, політико-музична символіка (державні і партійні гімни – «Марсельєза» як - політико-музичний символ революційного оновлення).

Аналізуючи формування партійної символіки європейських країн, не можна оминути увагою і досвід США, де символічна культура досягла високого рівня розвитку. В США користуються переважно символікою, яка відповідає їхньому державному прапорові, тобто біло-синьо-червоною. В США давно сформувалась двопартійна система. На американському політичному ландшафті домінують Республіканська і Демократична партії. Традиційний символ республіканців – слон, демократів – осел. Ці символи за використанням стоять поряд з державною символікою країни і стали справжнім надбанням символічної культури США. В інших партій США емблемна культура фактично відсутня [3, с. 271]. Конституція США побудована насамперед як юридичний документ, що визначає організацію федеральної влади і закріплює юридичні гарантії захисту основних прав і свобод американців від посягань з боку урядових органів усіх рівнів. Для

самих американських громадян Конституція — це не лише закон, а політичний символ — символ національної єдності. Вона є «вираженням народної волі», засобом забезпечення соціального миру і прогресу. Американці вважають цей документ настільки важливим і необхідним, що зберігають перший його примірник на особливій підставці, яка в разі ядерного вибуху або іншої подібної надзвичайної ситуації опускається у спеціальній шахті на недосяжну глибину.

Можна говорити про ще один важливий символ-подію – революцію. «Кольорові революції» стали символом процесу перетворення колишніх радянських республік на незалежні демократичні держави і свідомого вибору деяких із них на користь західної моделі суспільного розвитку. Символи стають важливим сигналом об'єднання та ідентифікації соратників і однодумців під час таких революцій. Так під час «Бульдозерної революції» в Сербії головним символом був стиснутий кулак (символ руху «Відсіч»), на просторі СНД розгорнулася ціла низка революцій, основними символами яких стали квіти і помітні кольори (в Грузії - троянда, в Киргизії – тюльпан тощо).

Щодо українських реалій, то символізм в політиці нашої країни виражається в багатьох речах: партійній символіці, гаслах, емблемах тощо. Наприклад, серед символів українського Майдану 2014 р. одним із найстійкіших є символ «Небесної сотні». Символ «Небесної сотні» використовується у назвах вулиць та площ, літературі, кінематографії, скульптурі тощо. Візуальний та семіотичний дискурси символів та символічної політики акцентують увагу на образному мисленні. Символом Майдану був і церковний дзвін. Дзвін зазвучав у відповідь на спробу силового придушення громадянського протесту вночі 30 листопада на Майдані в Києві та вранці на Хрещатику. Лютеранська кірха в Одесі підтримала Євромайдан церковним дзвоном. У той же час об’єднання християнських церков «Примирення» на своєму офіційному сайті закликало

всі церкви України приєднатися до ініціативи одеських лютеран «і бити … у всі дзвони з усіх соборів і церков».

Останні президентські вибори 2019 року показали, що кандидати активно використовували символи у своїй політичній рекламі чи передвиборчій агітації: чи то «Новий курс» Ю. Тимошенко, чи бордовий фон білбордів П. Порошенка, який у політиці символізує стабільність. Передвиборча агітація команди В. Зеленського була переповненою символізмом: зелений колір, який в політичному аспекті символізує надію, крім того підсвідомо перегукується із прізвищем кандидата. Гасла мали тонку іронію, чим викликали підсвідому приязнь до В. Зеленського. Такі кандидати як А. Гриценко та Р. Кошулинський в основному використовували кольори державного прапору України та робили ставку на національні почуття виборців.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що виокремлення символічної політики і комплексне відтворення її структури, функцій і специфічних властивостей стає необхідним саме на етапі впровадження технологічної сутності політики в умовах глобалізації. Технологічність політики вимагає відтворення зв'язків та відносин політики до всіх сфер соціуму, в які вона здатна проникнути та ефективно діяти на цьому напрямку. Сфера масової свідомості з бурхливим розвитком технологій масової комунікації є однією з найперспективніших сфер, яку політика завжди прагнула опанувати. І робила це, але в інших умовах, іншими засобами. Досить велика кількість досліджень з політичної культури, політичних традицій та цінностей, політичної міфології та ритуалізації може бути впорядкована за технологічною логікою і змодельована для конкретних політичних рішень та діяльності.

Література:

1. Бушанський В. Блиск та злиденність символічної політики URL: http://www.viche.info/journal/1244/ *(дата звернення: 01.05.2019).*

2. Краснокутська Ю. Засоби масової комунікації та символічна політика: аспекти впливу. Сучасне суспільство: політичні науки, соціальні науки, культурологічні науки, 2012. Вип. 1. С. 14–19.

3. Лісовська, М.М. Європейський досвід формування партійної символіки : минуле і сучасність. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія»: Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 44. С. 265 - 275.

4. Прилукова Е. Природа символической политики. URL:http://cyberleninka.ru/article/n/priroda-simvolicheskoypolitiki/ *(дата звернення:04.05.2019).*

5. Полянська В. Символічна політика: сутність, структура, умови реалізації. Політичний менеджмент, 2004. Вип 3. С. 87-97

6. Поцелуев С.П. Символическая політика: констелляция понятий для похода к проблемне. Полис. Политические исследования, 1999. Вип. 5 . С. 62-75

7. Поцелуев С.П. «Символическая политика»: К истории концепта. Символическая политика: Сб. науч. тр. / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. полит. науки; Отв. ред.: Малинова О. Ю. Вып. 1: Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс. Москва, 2012. С. 17-53

8. Ярошенко В.М. Символічна політика та символи в інформаційно-комунікативному просторі: аспекти впливу. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Політологія, 2014. - Т. 248. Вип. 236. С. 28-3

Ротар Н. Ю.

доктор політичних наук,
професор кафедри політології та
державного управління
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Актуалізація методологічного обґрунтування процесів децентралізації влади особливо помітною стає у 80-х рр. XX ст., коли економічні проблеми та недостатня ефективність бюрократії центральних органів влади змусили дослідників розглядати децентралізацію як механізм вирішення цих проблем, особливо в країнах, які належали до спектру країн, що розвиваються. Водночас, варто наголосити, що у 1980-х сформувалися й внутрішні імпульси для децентралізації влади: регіональні та локальні суб'єкти політики та інститути громадянського суспільства прагнули максимально виконувати функції влади, дистанційовані від центральних урядів, а національні політичні еліти надавали доступ до центральної влади і ресурсів в обмін на отримання підтримки на місцевому рівні в розгортанні процесів демократизації.

У міру того, як все більша кількість країн відходила від централізованих моделей політичного та адміністративного управління, концепція децентралізації почала вивчатися в нових контекстах, зумовлених відмінностями в характері та ступені децентралізації. Саме останні призвели до концептуальної плутанини: «базуючись на різних інтелектуальних традиціях та мовних відмінностях, концепти децентралізації призвели до суттєвих відмінностей в їх емпіричному застосуванні» [8, p. 123]. Зауважимо, що концепції, які наділяють категорії різними значеннями, не обов'язково можуть бути джерелом методологічної проблеми чи проблеми вимірювання, але вони вимагають обережного застосування з метою «уникнення створення занадто великої кількості значень

(надмірна специфікація) або занадто малого (недостатня специфікація)» [2]. Концептуальна плутанина та методологічна невизначеність виникають тоді, коли дослідники розмежовують значення і індикатори відповідно до власних систем переконань або моделей доведення гіпотез. Особливо виразною дана проблема стає тоді, коли переконання дослідників спонукають їх пов'язувати концепцію з нормативними цінностями, зокрема і цінністю децентралізації влади. З метою уникнення концептуальної плутанини дослідники часто вдаються до використання альтернативних термінів, наприклад, багаторівневий уряд, децентралізоване управління, кілька урядових центрів, розосереджений уряд тощо [1, p. 190]. Однак ця стратегія не усуває основної проблеми – концептуалізації та вимірювання.

В сучасній політичній науці дослідження процесів децентралізації влади здійснюється за допомогою теорій фіскального федералізму, державного управління та політичних теорій. Кожна з них актуалізує певний аспект децентралізації, який розглядається як окремий і відокремлений від інших. На нашу думку, застосовуючи кожен з них на практиці, варто прагнути до застосування дослідницької технології трьох окремих вимірювань – фіскальної, управлінської та власне політичної.

Зважаючи на те, що в процесах децентралізації влади в Україні домінуючим є управлінський аспект, детальніше розглянемо саме управлінські теорії процесу децентралізації. Більшість теорій державного управління, предметом яких є процес децентралізації, тривалий час концентрували свою увагу на шляхах досягнення веберівських характеристик бюрократії: ефективність, дієвість, раціональність, розв'язуючи основну проблему щодо того, працюють ці атрибути ефективної бюрократії в тандемі, чи кожен сам по собі [7, p. 443].

Згодом, дослідники децентралізації запропонували описувати цей процес за допомогою трьох термінів: деконцентрація, делегування, передача повноважень [7, p. 446]. В сучасній політичній науці ці терміни позиціонуються, як елементи неперервної адміністративної автономії. Поняття «деконцентрація» передбачає

найменший ступінь децентралізації та використовується для характеристик дій центральних органів влади з просторового і географічного розподілу повноважень. Деконцентрація суттєво не змінює залежність регіональних та локальних органів влади від центрального уряду, який продовжує контролювати місцеву владу через ієрархічні канали, вибудовуванні центром [2]. Делегування передбачає передачу політичної відповідальності місцевим органам влади, які не контролюються політичним центром, але залишаються підзвітними йому [4]. Основна відмінність між деконцентрацією і делегуванням полягає в тому, що центральний уряд здійснює свій контроль за допомогою договірних відносин, які забезпечують підзвітність місцевого самоврядування. Передача повноважень передбачає, що місцеві органи влади отримують повноваження реалізації та контролю політики в рамках переданих повноважень [6]. Порівняно з деконцентрацією та делегуванням, дана модель адміністративної децентралізації забезпечує найбільший ступінь автономії місцевої влади та місцевої політики від центрального рівня інститутів влади. Попри відмінності в означених моделях децентралізації, спільним для них є спосіб вимірювання характеру децентралізації, який передбачає визначення ступеня контролю над ресурсами у вигляді (1) відсотка місцевих доходів в усій сукупності податків, (2) трансфертів, (3) грантів, (4) позик.

Варто наголосити, що теорії адміністративної децентралізації будуть недостатньо функціональними для відображення взаємозв'язку між децентралізацією та демократією, тому досліджуючи процеси децентралізації влади в Україні, варто брати до уваги власне політичні теорії, які дозволяють вивчати децентралізацію влади в контексті мобілізації, артикуляції, участі, оскарження та об'єднання інтересів. Децентралізовані політичні системи є такими політичними системами, в яких суб'єкти політики та проблеми, які вони мають вирішувати, є значимі на місцевому рівні та частково незалежні від систем національного рівня [3]. Відповідно, одними з найбільш важливих для вивчення процесів децентралізації будуть теорії представництва, у яких пояснюється, яким

чином політичні інститути «відображають множинність інтересів громадян в політичних рішеннях» [5, p. 6]. Всі системи представництва – політичні інститути, інститути громадянського суспільства та GR, пов'язані інститутами самої держави, які встановлюють правила представництва і, таким чином, визначають, які проблеми транслюються у простір політики. В політично децентралізованих системах громадяни визначають інтереси і формують ідентичність, виходячи з місцевих інтересів, відповідно, системи представництва конкурують на місцевих виборах за можливість вирішувати місцеві проблеми на місцевому рівні.

Література

1. Bardhan P. Decentralization of governance and development // Journal of Economic Perspectives. 2002. 16(4). P. 185–205. URL: http://people.bu.edu/dilipm/ec722/papers/28-s05bardhan.pdf
2. Ehdaie J. Fiscal decentralization and the size of government: An extension with evidence from cross-country data. The World Bank Policy Research Department: Public Economics Division, 1994. URL: http://wwwwds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/12/01/000009265_3 970716142007/Rendered/PDF/multi0page.pdf
3. Fox J., Aranda J. Decentralization and Rural Development in Mexico: Community Participation in Oaxaca's Municipal Funds Program. Monograph Series 42. San Diego: Center for U.S. – Mexico Studies, University of California at San Diego, 1996. URL: https://escholarship.org/content/qt5jk3b9gt/qt5jk3b9gt.pdf
4. Litvack J., Ahmad J., Bird R. Rethinking Decentralization in Developing Countries. Washington, DC: The World Bank Sector Studies Series, 1998. URL: http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/Rethinking%20Decentralization.pdf
5. Goods R. A., Charles R., Jorge M.-V. Rethinking the Political Economy of Decentralization: How Elections and Parties Shape the Provision of Local Public. URL:

http://pubdocs.worldbank.org/en/596111528721187745/Ponce-Hankla-Martinez-and-Heredia-2018.pdf

6. Manor J. The Political Economy of Democratic Decentralization. Washington, DC: World Bank Directions in Development Series. 1999 URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/386101468739238037/pdf/multi-page.pdf

7. Rondinelli D. 1990. Decentralization, Territorial Power, and the State: A Critical Response // Development and Change. 1990. Vol. 21, 3. P. 491–500.

8. Wallis M. Local Government and Development: A Guide to the Literature // Environment & Urbanization. 1991. Vol. III, 1. P. 121–129.

УДК 321:323

Приймак О.

студентка спеціальності «Політологія»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

Стаття присвячена вивченню теоретичних засад та методологічних підходів до вивчення політичних еліт зарубіжними та вітчизняними вченими. Аналізуються сучасні критерії елітності та концептуальні положення до визначення поняття «еліта».

Ключові слова: еліта, критерії елітності, теорія еліт, ціннісний підхід, структурно-функціональний підхід.

Pryjmak O. Theoretical and methodological approaches to study of political elites in Ukraine and foreign political duties.

The article is devoted to the study of theoretical foundations and

methodological approaches to the study of political elites by foreign and domestic scholars. The modern criteria of elitism and conceptual positions for the definition of the term "elite" are analyzed.

Key words: elite, elite criteria, elite theory, value approach, structural-functional approach.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю поглиблення теоретичних знань щодо розуміння політичної еліти, критеріїв елітності та особливих рис, які мають характеризувати вищих представників суспільства. Адже, в контексті сучасних суспільно-політичних трансформацій, зовнішньо-політичних загроз та внутрішніх викликів постає необхідність залучення до вищих суспільно-політичних кіл висококваліфікованих, досвідчених, високоморальних та надійних професіоналів.

Метою дослідження є вивчення та аналіз теоретико-методологічних підходів до розуміння політичних еліт.

Теоретичною основою дослідження є концептуальні напрацювання таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Г. Моска, В. Паретто, Р. Міхельс, Г. ле Бон, Т. Парсонс, Р. Круглов, Л. Кочубей, О. Крюков, В. Гошовська та інші.

Етимологія терміну «еліта» походить від латинського слова «eligere», що перекладається як «вибирати», або французького «elite» - кращий, відбірний, обраний. У сучасному розумінні термін «еліта» ввів італійський соціолог В. Парето, який пояснював цим поняттям соціальний шар, що володіє рядом високих як матеріальних, так і духовних якостей, цінностей, пріоритетів і займає впливові позиції в суспільстві. З XVII століття термін вживався до товарів найвищої якості, відбірних речей та розкішних предметів.

Для того, щоб з'ясувати критерії елітності у сучасному суспільстві варто звернутися до теоретичних положень відомих мислителів, філософів та дослідників, які заклали фундамент теорії елітності і пропонували власні, однак особливі засади виокремлення вищого класу суспільства.

У історії соціально-політичної думки осмисленням суті поняття «еліта» займались вчені ще з стародавніх часів. Одним з перших питання політичної еліти почав розробляти давньокитайський мислитель Конфуцій (551-479 до н.е.), який обгрунтував концепцію правління «благородних мужів», тобто найблагородніших і освіченіших членів суспільства. Подібних поглядів дотримувався і давньогрецький мислитель Платон Афінський (428-347 до н.е.), який вважав необхідним формування політичної еліти із освічених філософів, споглядаючи вічні ідеї. Його учень Аристотель (384-322 до н.е.) вважав необхідним «формування політичної еліти із людей, які володіють багатством і особливими якостями» [2, с. 98].

Н. Макіавеллі у праці «Володар» описав, яким має бути справжній керівник держави, яке повинно бути його відношення до людей, до державних і суспільних справ. Він наголошував, що еліта – це незначна за чисельністю частина суспільства, яка має керувати державою, і яка володіє усіма найкращими якостями. Однак, політична доцільність для меншості є більш важливою, ніж моральність і право, а правитель може і повинен знехтувати всім, але досягти успіху правління. «У всіх людях, а особливо у володарях, що стоять вище інших людей, помічають ті чи інші якості, які заслуговують на похвалу або осуд… Що може бути похвальніше для володаря, ніж з'єднувати в собі всі кращі якості?» [4]. Подібну думку відстоював Т. Гоббс, стверджуючи, що влада й керівництво державою має належати аристократії, тобто вибраним людям, які відрізняються від інших походженням, винятковими рисами, родоводом. Нейтралізував існування й пояснення поняття «еліта» К. Маркс ідеєю безкласової держави, диктатури пролетаріату.

Теорія еліт була активно розвинена багатьма соціологами на рубежі XX століття, зокрема Г. Моском, В. Парето, Р. Міхельсом, Г. Ле Боном, Ж. Сорело та іншими. Найширше наукове обґрунтування поняття «еліта» набули у вченнях Г. Моски та В. Паретто, яких вважають засновниками класичної

теорії еліт.

Г. Моска у своїх вченнях термін «еліта» не вживав, однак сформував «концепцію правлячого класу», наголошуючи, що влада в суспільстві здійснюється організованою меншістю – «правлячим класом». Всіх людей він поділяв на керуючих та керованих. Перші з них – це еліта, яка володіє особливими якостями. Він зазначав, що в ході історії змінювалися вожді, монархи, бояри і дворяни, народні комісари і партійні секретарі, міністри і президенти, але відносини панування і підпорядкування між ними і простим народом зберігалися завжди.

Так, у праці «Правлячий клас», він зазначає, що «в усіх суспільствах (починаючи зі слаборозвинутих і таких, що працею досягли основ цивілізації, аж до найбільш розвинутих і могутніх) існують два класи людей – клас правлячих і клас керованих. Перший, завжди менш численний, виконує усі політичні функції, монополізує владу і насолоджується тими перевагами, що дає влада, тоді як другий, більш численний клас, керується і контролюється першим у формі, що у даний час більш-менш законна, більш-менш довільна і насильницька і забезпечує першому класу, принаймні зовні, матеріальні засоби існування і все необхідне для життєдіяльності політичного організму» [13].

Г. Моска в своїй роботі «Елементи політичної науки» зазначив, що еліта («політичний клас») у будь-якому історичному періоді мала право та відповідальність керувати масами, спираючись на такі якості, як моральне, інтелектуальне та фінансове верховенство, і, як наслідок, здатність керувати людьми. Серед найважливіших перерахованих якостей еліти Г. Моска особливо підкреслює організаційні здібності (і, перш за все, здатність самоорганізуватися): «організована меншість неминуче нав'язує свою волю неорганізованій більшості» [12]. Мислитель також зазначив, що основною загрозою для еліти є не маса, а організована меншість, яка прагне до влади (так звана «контр-еліта»), яка в разі слабкості правлячої еліти залучає його в

політичний конфлікт і стає новою елітою.

Концептуальне визначення поняттю «еліти» запропонував В. Паретто, виокремлюючи їх як клас людей, які мають найвищі показники у своїй сфері діяльності. Він зазначав, що для суспільства властива глибока нерівність, окремі особи фізично, морально і інтелектуально різні. Еліта, будучи вищою у цих якостях порівняно з масою людей, виділяється своєю психологічною здатністю керувати іншими. Однак, одна еліта поступово або революційно заміняється новою правлячою елітою, і цикл повторюється, а значить, відбувається «обертання еліт».

Ще одним представником класичної теорії еліт був німецький соціолог Р. Міхельс, який сформував «залізний закон олігархії». У своїй книзі «Соціологія політичної партії в контексті сучасної демократії», опублікованій в 1911 році вчений прийшов до висновку, що «пряме управління масами технічно неможливе» [10]. Він став противником будь-якої демократії, адже будь-яка форма демократичного правління зрештою неминуче створює керівну організовану меншість, яка перетворюється на олігархію. Оскільки маса боїться проблем, які вони не здатні вирішити, вагому роль стають відігравати лідери, які в таких умовах неминуче нав'язують свою волю масам.

Сформований ним «залізний закон олігархії» можна охарактеризувати наступним чином: будь-який демократичний лад для досягнення стабільності змушений створювати бюрократичну організацію чи обирати лідерів, які володіють високими повноваженнями. У будь-якому випадку результатом буде узурпація влади лідерами чи бюрократією і перетворення демократії в олігархію. Увесь перебіг світової історії демонструє, що «будь-яка система лідерства несумісна з головними постулатами демократії»; «більшість, таким чином, зовсім нездатна до самоуправління… Завжди із мас виділяється нова організована меншість, яка возвеличує себе до стану правлячого класу» [1].

Р. Міхельс зазначав, що стала організація з формальних і тактичних

причин потребує постійних вождів, але початок формування професійних вождів означає початок кінця демократії [2, с. 101]. Відповідно до переконань соціолога, це означає, що будь-яка політична кампанія, яка використовує демократичні гасла, лише приховує прагнення однієї групи зберегти владу і прагнення іншої групи здобути цю владу.

Г. Ле Бон був переконаний, що люди нерівномірні антропологічно, а расові відмінності неминуче пов'язані з фундаментальними цивілізаційними відмінностями. Внутрішній стан душі людей здатен впливати на трансформацію суспільного життя.

Таким чином була сформована загальна теорія еліт, або як її ще називають «макіавелістська». Представники цієї теорії стверджували, що еліта це представники вищого класу в суспільстві, яких виокремлюють від інших людей соціальні, фізичні, розумові, психологічні якості і саме самоусвідомлення себе як вищого класу людей.

Пізніше підходи щодо визначення самого поняття «еліти», так само як і критерії елітності дещо різнилися. Так, Круков О. зазначає, що у сучасних умовах серед зарубіжних дослідників існує кілька підходів щодо визначення поняття «еліта»: ціннісний (деяка «вищість» одних людей над іншими), структурно-функціональний (виключна важливість функцій управління, що визначають винятковість ролі людей, які реалізують ці функції) та інституціональний (група людей, які посідають керівні позиції у впливових соціальних інститутах) [3, с. 27].

На сьогодні найбільш визначальними є два з вище названих підходів, згідно яких визначають приналежність до еліти: це альтиметричний, тобто структурно-функціональний, який акцентує на ролі, яку виконує та чи інша людина для суспільства та аксіологічний, тобто ціннісний, що базується на морально-етичних, розумових якостях як основних у визначенні еліт.

До ціннісних характеристик еліт державного управління також відносять: інтелектуальну і моральну перевагу (Ж. Боден); найвище почуття

відповідальності (Х. Орте-га-і-Гассет); здібність до лідерства (Л. Фройнд); найбільшу кваліфікованість (Л. Саністебан, Л. Боден); визначні психологічні, соціальні й політичні якості (О. Крюков); авторитетність, спеціальну підготовку, управлінську компетентність, лідерські та моральні якості (Г. Дмитренко, Т. Ріктор); професіоналізм (Т. Ріктор); ділові, професійні якості (О. Воронько); морально-духовні якості: людяність, духовність, порядність, чесність, поваги гідності людей, почуття обов'язку (М. Пірен); досвід державотворення, професіоналізм, інтелектуальні здібності, патріотизм та духовність (М. Пірен); соціально-психологічні якості, серед яких лідерство(М. Логунова); творче інноваційне мислення, оптимізм, емоційна стійкість, підприємливість, стресостійкість, уміння керувати власною поведінкою та створювати соціально-психологічний комфорт у колективі (М. Логунова); високий рівень культури, інтелекту, духовності, моралі, патріотизму, лідерських здібностей (А. Гаврилюк); морально-психологічна готовність (Л. Орбан-Лембрик); патріотизм, відповідальність, громадянська компетентність (В. Шахов); компетентність, моральність, відповідальність (В. Ребкало); професійно-ділові, адміністративно-організаторські, соціально-психологічні, морально-етичні якості (М. Логунова) [7, с. 29].

Найбільш відомим представником ціннісного підходу до визначення еліт був іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет (1883-1955). Основними критеріями, що вирізняють маси від еліт є розумові, лідерські якості останніх.

Відповідно до тверджень Х. Ортеги-і-Гассета, неелітна більшість людей отримують почуття сили та успіху від власного самовдоволення та захвату від самих себе, що в кінцевому результаті призводять до відмови від будь-якого «зовнішнього апеляційного суду». Таким чином, їх самовпевненість та самовдоволення не дозволяють думати раціонально та креативно, а навчання і мудрість перестають бути зрозумілими для них. Відповідно до переконань філософа, причинами соціально-політичних конфліктів часто є саме

відкидання будь-яких вищих принципів влади від себе.

Представники еліт, на відміну від простих людей переважно прагнуть самовдосконалення, реалізації покладених завдань та конкретних результатів. Як стверджував вчений, в одній із своїх праць «… ми відрізняли представника еліти від простої людини, наголошуючи, що перший - це той, хто вимагає постійного самовдосконалення, а другий – це той, хто не вимагає нічого від себе, але представляє себе тим, ким він не є, і сам від себе в захваті. Для досконалої людини життя не має смаку, якщо він не складається в служінні до чогось морального й високого» [11].

Відповідно до визначення Л. Фройнд, еліта - це «богонатхненні особистості», які відгукнулися на «вищий заклик» та відчули в собі здатність до лідерства [9, с. 65]. Саме харизматичність є визначальною у розумінні філософом еліт.

Відтак, представники ціннісного підходу до розуміння еліт основними критеріями визначали вищі моральні якості, розумові та інтелектуальні здібності, почуття відповідальності, прагнення до самовдосконалення тощо.

Іншим важливим підходом до виокремлення критеріїв еліт є структурно-функціональний. Такий підхід до розуміння політичної еліти, визначає її за позиціями та функціями, які ця група виконує в суспільстві. Еліта переважно визначається незалежно від особистих якостей індивідів, їхнього економічного статусу, соціального походження. Натомість, важливим є місце в системі органів управління суспільством, місце в політичній ієрархії, можливість впливу на прийняття політичних рішень. Професійні, розумові якості представників еліт, вміння керувати масами та володіти лідерськими якостями, досвід роботи, визначається поряд із результативністю та ефективністю прийнятих рішень.

У найбільш узагальненому вигляді німецький учений Г. Ендрувайт подає наступне структурно-функціональне визначення: еліта – це соціальний суб’єкт, група, члени якої вирішальним чином впливають на характерні для

цієї суспільно-політичної системи соціальні процеси і в силу цього здебільшого займають привілейоване становище порівняно з іншими членами суспільства [5].

Т. Парсонс як найбільш відомий представник структурно-функціонального підходу до розуміння еліт розробив теорію соціальної дії, Відповідно до цієї теорії, суспільство являє собою складну систему соціальних елементів, що знаходяться в стані активної взаємодії, що направляється системами цінностей. При цьому система цінностей для нього - це будь-який повторюваний процес соціальних дій. Потреби особистості виступають змінними в соціальній системі. А взаємовідносини між особистістю та соціальною системою реалізуються через послуги .

За Парсонсом [6], соціальний порядок — це не випадковість соціальної взаємодії індивідів, соціальна система, у якій індивіди визнають визначені стандарти, цінності, практичні способи поведінки та діють найбільш упорядковано. Це дає змогу підтримувати всередині соціальної системи «великий та складний баланс», забезпечуючи соціальну рівновагу. Відповідно, представники еліти впливають на суспільство через взаємообмін у таких функціональних комплексах, як політика, економіка, культура, наука, право, управління, тощо.

Видатними представниками функціонального підходу до розуміння еліти були також такі вчені як С. Келлер, О. Штаммер, Д. Рісмен. Вони наполягаають на тому, що відносини мас та еліт мають будуватись на представницьких засадах, коли народ делегує свої повноваження обраним кращим людям. Водночас, у суспільстві існує плюралізм еліт, адже жодна з еліт не існувала вічно і жодна з них не домінувала в політичному житті. Внаслідок суспільного поділу праці кожна із груп суспільства у визначеній сфері – чи то політичній, чи економічній чи релігій обирає кращих, для того, щоб вони представляли їх інтереси, так як останні володіють найкращими здібностями і здатні виконувати свою роль на найвищому рівні.

Варто зауважити, що сучасні вітчизняні дослідники у визначенні критерій елітності дотримуються і змішаного підходу, об'єднуючи як ціннісний, так і структурно-функціональний критерії. Адже, керуючись структурно-функціональним підходом до виокремлення еліт, зважають і на те, що це найкращі представники суспільства, які володіють вищими якостями. Так, дослідниця Т. Ткач [8] зауважує, що сучасна еліта повинна відповідати наступним якостям: високі особисті якості; організаційна структурованість та галузева професійність, авторитетність та відповідність часовим вимогам, відкритість, вміння елітних груп досягати консенсусу у вирішенні конфліктів, відповідальність за політико-правові діяння.

Заслуговує на увагу також сучасний неократичнй підхід до інтерпретації концепту «еліта», представниками якого є Дж. Бернхем, Дж. Гелбрайт, Д. Белл. Даний підхід характеризується відходом від загального розуміння призначення еліт і позначається тим, що еліта – це «технократи», які володіють відмінними організаторськими здібностями, які професіонально перетворили свої спеціальні знання в панування в галузі культури через прогрес постіндустріального суспільства. Найголовнішими рисами еліти є інтелектуальність, висока технічна кваліфікація, рівень освіти, професіоналізм, креативність.

Отже, можна підсумувати, що у зв'язку із трансформацією соціальної практики виникала необхідність трансформації розуміння еліти, характерної для класичних теорій елітоформування. Проходив активний і динамічний процес соціалізації, раціоналізації і суб'єктивізації критеріїв елітності. В найбільш загальному розумінні концепт «еліта» набуває тих форм, які приймають соціальні групи.

Література

1. Залізний закон олігархії. Що таке залізний закон олігархії? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gorodenok.com/ залізний-закон-олігархії-що-таке-залі/

2. Кочубей Л. Політична еліта та політичний клас: класичні та зарубіжні концепції / Л. Кочубей. – Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 17. – С. 96-107.

3. Крюков О. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення : монографія / О. Крюков. - К. : Вид-во НАДУ, 2006. - 252 с.

4. Макиавелли Н. Государь. [пер. Муравьевой Г.]. - М.: Планета, 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt_with-big-pictures.html

5. Мандзій Л. Методологія дослідження політичної еліти / Л. Мандзій // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2012. – Вип. 2. – С. 115-121. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2012_2_14

6. Полулях В. Теорії питання соціального порядку [Електронний ресурс] / В. Полулях // Персонал. – №1. – 2007. – Режим доступу: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=432

7. Розвиток політичної та адміністративно-управлінської еліти в Україні: теоретико-методологічні засади : наук. розробка / В. А. Гошовська, І. Г. Сурай, Л. А. Пашко та ін. ; за заг. ред. В. А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2014. – 57 с.

8. Ткач Т. П. Якісні характеристики еліти як умова реалізації елітарної демократії [Електронний ресурс] / Т. П. Ткач // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Число 3. – С. 27-34.

9. Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні: Зб. наук. пр. / За заг. ред. М.І.Пірен. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. - 204 с.

10. Aron R. Main currents in sociological thought: Durkheim, Pareto, Weber / R. Aron. Режим доступу: https://books.google.com.ua/

11. José Ortega y Gasset The Revolt of the Masses. New York: W. W. Norton, 1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pypaik.wordpress.com/2010/09/23/ortega-y-gassets-defense-of-elitism/

12. Kruglov R. Theory of elites and inequality – from concepts to ideology [Електронний ресурс]/ R. Kruglov. – Essence of time. – Режим доступу: http://eu.eot.su/2015/09/24/theory-of-elites-and-inequality-from-concepts-to-ideology/

13. Mosca G. The Ruling Class / G. Mosca. – New York., 1939. – Режим доступу: 3https://archive.org/stream/rulingclass031748mbp/rulingclass031748mbp_djvu.txt

Розділ ІІ
СУТЬ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА СПРЯМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 497.2

Бурдяк В. І.

доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ БОЛГАРІЇ

Дефініція «політичний процес» одна з тих категорій, які доволі широко вживаються у політичній науці та масовій свідомості. Її суть полягає в здатності виражати динамічні аспекти політики, відображати зміни політичного життя. Зазвичай політичний процес аналізують з точки зору взаємодії соціальних суб'єктів та носіїв політичної влади, на основі виконання ними політичних ролей і функцій. На зміст та характер політичної взаємодії впливає система культури соціальних суб'єктів і носіїв влади, чинна політична картина світу. Тож це поняття – універсальне, воно сприяє досягненню діалогу індивідів, груп і їх

культур, але не визначає результату.

За роки трансформації, починаючи з 1989 р., у Республіці Болгарія (РБ) активно розвивався політичний процес. Складалася реальна багатопартійність. З початку 90-х років у цій невеликій балканській державі діяли понад 200 політичних партій (нині – 250). Окреслюючи мету їх діяльності, слід враховувати особливі обставини і передумови, що мали великий вплив на процеси змін та ідеологічний плюралізм у Болгарії. При дослідженні організаційно-функціональних проблем багатопартійності та формування партійної системи в РБ потрібні певні кореляції між станом і перспективами розвитку системи та типом політичних відносин, які домінують у політичному процесі держави.

Конституція Республіки Болгарія визначила загальні правові засади виборчого процесу, Закон «Про вибори народних представників» вказав на умови і порядок обрання народних депутатів, Закон «Про політичні партії» сформував порядок їх утворення, правовий статус, мету і завдання, принципи внутрішньої організації, механізми та процедури участі у виборах.

Перехід у РБ від соціалістичної політичної системи до демократичної відбувся мирно, завдяки розвитку політичного процесу, який дозволив уникнути громадянської війни в державі. Водночас, він же зумовив тривалий вплив Болгарської комуністичної партії (БКП), яка трансформувалася в Болгарську соціалістичну партію (БСП), на політичну і багатопартійну систему. У порівнянні з іншими державами ЦСЄ, повільні зміни в РБ призвели до збереження впродовж тривалого часу «асинхронного плюралізму на користь БКП – БСП».

До кінця століття певні соціальні розшарування в РБ вичерпали себе. Проведені основні реформи вказали на незворотність переходу РБ до політичної системи демократії, ринкової економіки, зовнішньополітичної орієнтації на ЄС і НАТО. РБ досягнула певного консенсусу щодо базових цінностей нової економічної і політичної систем, більш цивілізованими стали

взаємини провідних болгарських партій – СДС, БСП і РПС. Втім, сформована двополюсна модель партійної системи виявилася нестабільною і нестійкою. Наявність третьої політичної сили – РПС (Рух за права і свободи – партія турецької етнічної меншини РБ), сприяла частій зміні співвідношення сил між основними партіями і впливала на формування виконавчої влади в Республіці Болгарія. Хоч конфронтаційність основних політичних акторів РБ, яка тривала в політичному процесі впродовж всіх посткомуністичних років, дещо знизила напругу, але її негативний вплив на діяльність болгарських політичних партій і тих, що перебували в опозиції, і тих, що знаходилися при владі, залишається відчутним.

Парламентські вибори 2001 р. у РБ докорінно вплинули на політичний процес, створили нову політичну ситуацію, яка мала важливе значення для подальшого розвитку держави. Змінилася конфігурація партійної системи з 2+2 (дві великі – БСП і СДС, і дві менші партії – РПС та Євролівиця) до формули 1+2+1 (одна домінуюча формація – НРСД, плюс дві середні партії – СДС та БСП, плюс одна менша партія – РПС). Всупереч очікуванням протистояння на виборах основних політичних акторів – БСП, СДС та їх коаліцій, на арену вийшла і перемогла на виборах нова політична сила – Національний рух Симеон Другий (НРСД). Його поява мала ряд причин. По-перше, наявний вакуум внаслідок звуження у партійному просторі легітимності основних політичних партій – БСП і СДС. Адже майже 50% виборців не мали наміру голосувати за основні партії в 2001 р. По-друге, наслідки реформ після кризи 1996-1997 рр. викликали гострі соціальні та матеріальні проблеми у громадян, розчарування і невдоволення політикою правлячого СДС, що сприяло перемозі нового НРСД. По-третє, специфічний фактор – поява особистості Симеона Другого (Симеон Сакскобургготскі – колишній цар Болгарії), його популярність і харизма сприяли швидкому утвердженню НРСД у РБ. Він представляв новий тип лідера, вільного від тягаря партійної політики постреволюційних років, і фокусував добрі

очікування в соціальному житті болгар; ніс нову політичну культуру, очищену від конфронтації минулого. Це основні фактори, які створили в РБ умови для «вклинення» НРСД у політичний процес лише за два місяці до виборів.

Попри те, що впродовж управління НРСД, депутати парламенту шість разів поспіль висловлювали йому вотум недовіри, отримати перемогу опозиція не змогла. Навіть, коли в лютому 2005 р. до опозиції відійшла частина депутатів від більшості і, висловивши вотум недовіри, вони домоглися відставки голови парламенту, ситуація не змінилася. Прем'єр-міністр С. Сакскобургготскі вжив важелі впливу і депутати проголосував за довіру до уряду. Йому вдалося до кінця використати управлінський мандат і прийти до нових виборів з певними успіхами – Болгарія стала членом НАТО та зуміла отримати визнання серед держав-членів ЄС, які визначилися з датою прийняття її в свою спільноту – 1 січня 2007 р.

НРСД зумів зберегти більшість прихильників серед виборців і вийти на друге місце серед 22 партій, які брали участь у виборах 2005 р. Це свідчить, що, попри всі труднощі і прогнози перших років правління, НРСД здобув визнання й утримав певний рейтинг у суспільстві, довів своє вміння управляти державою. Всі попередні вибори в Республіці Болгарія свідчили, що авторитет правлячої партії за роки правління різко падав і на нових виборах громадяни віддавали свої голоси за іншу партію, позбавляючи чинний уряд мандату. Але НРСД здобув лише на половину менше голосів ніж у 2001 р.

Отже, в РБ розвивається своєрідний політичний процес, на який впливають різнорідні релігійні, культурні, психологічні, соціальні орієнтації та політичні установки. Соціокультурні орієнтації болгарського суспільства визначають його соціальні установки, політичні переваги і форми політичної взаємодії.

УДК 328.132.7

Бутирська І. В.
доктор політичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин і регіональних студій
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

ПРОЦЕСИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Шлях Словаччини до демократії і ринкової економіки виявився дуже важким. «Оксамитова» революція в Чехословаччині (1989 р.) і подальший мирний розпад цієї країни (1 січня 1993 р.) відкрили нову сторінку в історії Словаччини: республіка, що входила раніше до складу федеративної держави, отримала повний суверенітет і встала на шлях радикальної суспільно-політичної та соціально-економічної трансформації. Принципово змінилася її зовнішньополітична парадигма: словацьке суспільство зробило вибір на користь цивілізаційної моделі, властивої країнам Західної Європи. Словацька Республіка (СР) взяла курс на активізацію відносин з основними міжнародними організаціями, зокрема на вступ до НАТО та Євросоюзу, і на реалізацію «навздогінної» моделі модернізації, через запозичення західних інститутів ринку і демократії [1, с. 179-180].

Шлях СР до демократії і ринкової економіки виявився звивистим і тернистим. Стартові позиції для реформ були об'єктивно менш сприятливими в порівнянні з сусідніми країнами [3]. Перехід до ринкової моделі господарювання Словаччина починала практично з нуля, не маючи досвіду реформування планової економіки, яким володіли, наприклад, Словенія, що почала перехід до ринку з «ринкового соціалізму», чи Угорщина, яка мала 20-річний досвід «кооперативного соціалізму» і широко використовувала ринкові інструменти, чи Польща, яка стала на шлях політичної демократизації вже з початку 1980-х рр.

Більших зусиль від Словаччини, ніж від інших країнах ЦСЄ, вимагало подолання структурних диспропорцій, сформованих у соціалістичний період, коли словацький господарський комплекс розвивався під впливом потреб більш розвиненої Чехії та інтенсивного залучення республіки в процеси соціалістичної економічної інтеграції. На тлі інших держав ЦСЄ економіка СР виділялася перевантаженістю важкою промисловістю і мілітаризацією, малою часткою завершення промислового виробництва (що вказувало на закріплення за Словаччиною функції поставника напівфабрикатів у Чехію), підвищеною енерго-, матеріало- й імпортоємністю [4, с. 305; 5, с. 335]. Лише 15% підприємств випускали готові товари соціального призначення (інші – проміжну продукцію і важку військову техніку). Тож СР було складніше, ніж іншим державам у ситуації звуження ємності ринку СРСР, у зв'язку з переходом на торгівлю в конвертованій валюті, припинення військових замовлень після розпуску ОВД тощо. Економічні реформи мали багато девіацій, які виражалися в різних спробах трансформації – то за ліберально-монетаристськими, то за соціал-демократичними моделями.

Процес демократичної консолідації суспільства об'єктивно ускладнювали фактично 10-річна відсутність політичного консенсусу щодо євроатлантичного вибору, розпад Чехословаччини, необхідність створення словацької державності і формування власної, «словацької» ідентичності [2, с. 93]. У перші п'ять років самостійного розвитку, коли при владі була коаліція на чолі з В. Мечіаром (1994-1998 рр.), СР помітно відхилилася від траєкторії руху, заданого євроінтеграцією. Євроатлантичний вибір, що вже став консенсусним стратегічним курсом для сусідніх країн, в СР все ще викликав сумніви. Більшість політичної еліти і впливової інтелігенції критикували односторонню зовнішню політику, вважаючи, що лише паритет у відносинах із Заходом і Сходом може гарантувати СР геополітичне майбутнє, військову безпеку і економічне процвітання.

У період правління коаліції правих партій на чолі з М. Дзуріндою (1998-

2006 рр.) країна повернулася в русло євроінтеграції [1, с. 244]. До початку 2000-х рр. сформувався консенсус політичних еліт щодо зовнішньополітичного курсу. У 2000 р. Словаччина вступила в члени ОЕСР, а в 2004 р. здобула статус повноправного члена НАТО і ЄС. Зовнішня політика СР цих років відзначена підкресленою лояльністю до військових акцій НАТО (підтримка бомбардувань Югославії й інтервенції в Іраку, дії словацького військового контингенту в Іраку) і демонстративним розмежуванням з Росією (згортання політичних контактів, денонсація угоди про безвізовий режим, яка випереджала реалії європейської інтеграції, розрив військово-технічних зв'язків тощо).

У ці роки СР пережила новий виток неоліберальних економічних змін. Були проведені структурні реформи (податкової системи, ринку праці, охорони здоров'я і пенсійної системи), визнані Світовим банком «найбільш радикальними у світі». Був реалізований жорсткий сценарій фінансової стабілізації. В 2005 р. основні макроекономічні показники СР «вписалися» в порогові значення, встановлені Маастрихтськими угодами, а за темпами росту ВВП і прямих іноземних інвестицій держава ввійшла в число лідерів ЄС. Світовий банк надав СР почесний статус «Світовий лідер у сфері реформ» і включив її до 20 держав з найкращими умовами для ведення бізнесу. Успіхи в реформах зміцнили міжнародний авторитет держави і сприяли швидкій євроатлантичній інтеграції.

Основний закон СР гарантував політичний плюралізм, цивільні права та свободи громадянам. Втім, поряд з успіхами в політичному житті СР є й серйозні тривалі проблеми. Серед них: ірредентистські настрої в середовищі угорської меншини, підживлюючі конфліктний потенціал словацько-угорських відносин; труднощі соціальної інтеграції ромського населення. Гострою проблемою залишається корупція, рівень якої вищий, ніж в інших країнах Вишеграду.

Література

1. Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / Под ред. Л.Н. Шишелиной. М.: Весь мир, 2010. 568 с.

2. Лукан Б. Особенности трансформационного процесса в Словакии в 1993-2000 гг. *Международный диалог*. 2001. № 1. С. 91-118.

3. Prokop L. Připrava a průběh měodluky v České republice v roce 1993. ČNB 1994. URL: http://www.cnb.cz (дата звернення: 10.04.2019).

4. Rychlik J. Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000. 373 s.

5. Stein E. Česko-Slovendko. Konflikt, roztržka, rozpad. Praha: Academia věd České republiky, 2000. 372 s.

УДК 342.843.19«2019»

Зан М. П.

кандидат історичних наук,
доцент, докторант кафедри політології і
державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МОВНА ПОЛІТИКА ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОГРАМАХ КАНДИДАТІВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2019 РОКУ

У статті висвітлено дискурс проблематики мовної політики та етнонаціональної консолідації українського суспільства в програмах кандидатів на пост Президента України 2019 року. Автор аналізує три базові стратегії етнонаціонального розвитку України: 1) реалізація проекту української етнонації (6 кандидатів); 2) формування поліетнічної української політичної нації (9 кандидатів); 3) невизначеність (ігнорування у

передвиборчій програмі) щодо проблем етнонаціональної консолідації українського суспільства та збалансування мовної політики України (24 кандидати в президенти).

Ключові слова: *мовна політика, етнонаціональна консолідація, українська мова, українська нація, українське суспільство, передвиборча програма, кандидат в президенти.*

The article discusses the language policy and ethno-national solidarity discourse of Ukrainian society in the programs of candidates to the post of President of Ukraine in 2019. The author has analyzed three basic strategies for the ethno-national development of Ukraine: 1) implementation of the Ukrainian ethno-nation project (6 candidates); 2) formation of the polyethnic Ukrainian political nation (9 candidates); 3) uncertainty (ignoring in the texts of election programs) regarding the problems of ethno-national solidarity of Ukrainian society and language policy balancing in Ukraine (24 presidential candidates).

Key words: *language policy, ethno-national solidarity, Ukrainian language, Ukrainian nation, Ukrainian society, election program, presidential candidate.*

Президент України є главою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 106 Конституції України серед базових повноважень Президента вирізняється забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництва держави [2, с. 46]. Інститут Президента передбачає у першу чергу вирішення загальнонаціональних проблем, до яких відносимо й питання мовної політики та етнонаціональної консолідації українського суспільства.

Метою нашої студії є висвітлення проблематики мовної політики та етнонаціональної консолідації в Україні через призму аналізу програмних документів 39-ти кандидатів на посаду Президента України 2019 року. Зауважимо, що подібну постановку питання у контексті президентських

виборів 2010 року зустрічаємо в науковій статті Галини Євсєєвої [1]. Якщо дев'ять років тому мовне питання дійсно розколювало українське суспільство, то на виборах 2019 року, через наявність більш нагальних проблем, воно конвертувалося в «латентну фазу». Про саме цей формат modus vivendi, на наш погляд, засвідчують націонал-патріотичні аргументи прихильників Петра Порошенка напередодні й після другого туру виборів у соціальних мережах, зокрема Facebook.

Виходячи зі специфіки партійно-політичного структурування, ідеологічного спектру та популістсько-агітаційних меседжів українського політикуму, на наш погляд, можна виділити *три базові напрями* врегулювання мовної проблеми та визначення стратегічного етнонаціонального курсу України: 1) реалізація проекту української етнонації; 2) формування поліетнічної української політичної нації; 3) невизначеність (ігнорування у передвиборчій програмі) щодо проблем етнонаціональної консолідації суспільства та збалансування мовної політики України. *Дискурс-аналіз* програмних положень 39-ти передвиборчих програм засвідчив, що до першої групи входять 6 кандидатів; до другої – 9 претендентів на посаду глави держави; до третьої – 24 кандидати на посаду Президента України. Нижче більш детально представимо політичний дискурс кандидатів на посаду Президента України у розрізі визначених нами трьох груп.

Група № 1 (реалізація проекту української етнонації). Варто зауважити, що найбільша чітка панорама формування української етнонації відображена в передвиборній програмі заступника голови ВО «Свобода» ***Руслана Кошулинського.*** В окремому розділі програми «Національна гідність, замість українофобії та ворожої пропаганди» чітко констатується забезпечення реального статусу української мови як «єдиної державної»; пропонується «зобов'язати всіх держслужбовців вживати українську мову на роботі та під час публічних виступів»; очищення «українського

інформаційного простору від ворожої пропаганди» через позбавлення ліцензій ЗМІ, які «принижують національну гідність українців», «ведуть антиукраїнську пропаганду». Кандидат від «Свободи» пропонує фінансово стимулювати розвиток вітчизняного кіно (кожна шоста гривня з прибутку від іноземної кінопродукції; кошти з реклами під час показу іноземних фільмів і серіалів) та скасувати оподаткування на україномовне книговидання, аудіо- та відеопродукцію, програмне забезпечення [21].

У передвиборчій програмі кандидата від Народного Руху України ***Віктора Кривенка*** (народний депутат) зустрічаємо тотожний до Руслана Кошулинського підхід. Українська мова визначається як «основа безпеки, вона об'єднає суспільство й стане мовою міжнаціонального спілкування в Україні» [11]. Кандидат пропонує «при наданні громадянства, а також при прийомі на роботу, пов'язану з публічною інформацією, незалежно від форми власності підприємства» проводити обов'язкове тестування з української мови. Навчання й виховний процес «у державних та комунальних освітніх закладах повинен здійснюватися винятково державною українською мовою» [11].

Передвиборна агітація ***Петра Порошенка*** (самовисування) знаково вирізнялася білбордовим триєдиним закликом: «Армія! Мова! Віра!». Стосовно просування належного статусу державної української мови йдеться в розділі «Міцний фундамент великої держави» його передвиборчої програми: «Ми захищаємо свою мову, вкладаємо кошти у підтримку української культури» [15]. В наступному розділі «Від подолання бідності до сталого розвитку» цей меседж конкретизується: «Продовжимо політику підтримки української мови як єдиної державної. Розширимо підтримку культурних проектів – кіно, музики, книги та інших напрямів» [15].

На законодавчому рівні захищати «розвиток української культури, мови, літератури та мистецтва», без вказівки на альтернативні напрямки (мови і культуру етнічних меншин) пропонував ***Юрій Тимошенко*** (народний

депутат; самовисування) [17]. У кінці передвиборчої програми ***Андрія Новака*** (експерт із економічних питань; політична партія «Патріот») теж міститься позиція про те, що зміцнення національної ідентичності повинно формуватися «шляхом розвитку державної української мови, кіно, музею, книги, театру, музики, образотворчого та народного мистецтва, пісні, національно-культурних індустрій» [4]. Про домінування «на телебаченні, радіо, в друкованій пресі» єдиної державної української мови в контексті власної «україноцентричної позиції» заявляв кандидат у президенти ***Віталій Купрій*** (народний депутат; самовисування) [5].

Група № 2 (формування поліетнічної української політичної нації). У розділі «Розвиток регіонів – запорука єдності країни» передвиборної програми ***Юлії Тимошенко*** (народний депутат; ВО «Батьківщина») передбачалося збереження статусу «української мови як єдиної державної» з гарантуванням «російській мові, іншим мовам національних меншин» офіційного статусу «в регіонах, де за це виступає переважна більшість громадян» [9]. ***Юрій Бойко*** (народний депутат; партія «Опозиційна платформа – За життя»; самовисування) пропонував «сформувати єдину політичну націю, де усі народи мають рівні права, рівні умови для розвитку – без будь-яких обмежень та заборон» [16]. Варто звернути увагу на те, що у програмі кандидата немає згадки про особливий статус російської мови, як і про визначальність української державної мови. Поряд із цим, його колишній однопартієць, ***Олександр Вілкул*** (народний депутат; політична партія «Опозиційний блок – партія миру та розвитку») чітко констатував: «Державна мова – українська. Обласні ради можуть запроваджувати в області другу офіційну мову» [13]. Кандидат від «Опозиційного блоку» також ратував за захист культурної й конфесійної різноманітності, автономію регіонів у гуманітарній, культурній і мовній політиці [13]. Забезпечення «на рівні найкращих міжнародних стандартів права і свободи національних громад, які мешкають в Україні» декларував у своїй програмі ***Микола Габер***

(голова Патріотичної партії України; самовисування) [10].

Будуючи власну передвиборну програму за принципом «не буде» ***Анатолій Гриценко*** (політична партія «Громадянська позиція») фактично пропонував модель формування політичної нації в Україні, де «не буде дискримінації за расовою, мовною, релігійною, статевою чи іншою ознакою – буде захист прав і свобод усіх громадян, незалежно від того, голосували вони за президента чи за іншого кандидата» [8]. Подібний дискурс містить програма кандидата в президенти ***Василя Журавльова*** (голова Федерації футболу Маріуполя; політична партія «Стабільність»), де зазначено, що «людина, її всебічний розвиток і самопочуття, незалежно від статі, віку, походження, класової належності, національності, віросповідання, освіти є найвищою метою існування держави» [18]. Згадка про «багатонаціональність та мультикультурність» України є і в програмі ***Ольги Богомолець*** (народний депутат; самовисування) [14].

У передвиборчій програмі кандидадата в президенти ***Олександра Ващенка*** (голова правління громадської організації «Влада народу»; самовисування) зустрічаємо власне термін «українська політична нація», «…до якою належать усі громадяни, що люблять Україну, поважають її мову та історію, готові жити чесною працею та захищати свою країну зі зброєю в руках» [12]. Більш детальний розвиток цієї тези містить розділ передвиборчої програми ***Інни Богословської*** (голова Всеукраїнської громадської організації «Віче України»; самовисування) під назвою «Культура України як єдність у розмаїтті». Зокрема вказується, що «культуру України визначають її коріння та 135 народностей», а «українська політична нація – це нація, у якій кожен громадянин України, незалежно від крові та походження, – українець». Водночас державна українська мова є мовою «національної ідентичності української політичної нації. Мовна політика держави має забезпечити великі інвестиції в розвиток сучасної української мови, а також забезпечити вивчення мов міжнародного спілкування: англійської та

російської» [7].

Принагідно зауважимо, що окремі кандидати в президенти використовували тематику етнонаціональної консолідації українського суспільства під час своєї передвиборчої кампанії, відвідуючи регіони з поліетнічним складом населення, зокрема Закарпатської області. 26 березня перебуваючи в м. Ужгороді, команда Юлії Тимошенко провела засідання Ради національних спільнот України (Ашот Аванесян), де відбулося підписання Хартії міжнаціональної злагоди з лідерами національно-культурних товариств, представниками 27-ми етнічних громад України [22]. В документі привертає увагу підпис голови Демократичної спілки угорців України Ласло Зубанича, адже керівництво іншої організації (Товариство угорської культури Закарпаття (Василь Брензович) офіційно підтримало Олександра Вілкула й активно закликало угорців Закарпаття віддати свій голос за цього кандидата в угорськомовних засобах масової інформації [25]. Голоси закарпатських угорців під час відвідин Ужгорода 7 березня невдало пробував залучити також Юрій Бойко [23]. Вкрай невдалим також вважаємо рішення виборчого штабу Петра Порошенка про проведення зустрічі з ужгородцями 15 березня на пл. Петефі, де традиційно цього дня відбуваються мітинги з нагоди угорського національного свята (угорської революції 1848–1849 рр.). Мітинг реквієм відбувся на внутрішньому подвір'ї Генерального консульства Угорщини по Православній набережній [24]. Заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації Віктор Мікулін вибачився перед присутніми на зібранні «через вимушене «переміщення» урочистостей присвячених 171-річниці угорської революції на інше місце та попросив розуміння» [3].

Група № 3 (невизначеність (ігнорування у передвиборчій програмі) щодо етнонаціональної консолідації суспільства та збалансування мовної політики України) презентує переважну більшість кандидатів на посаду Президента України. Не акцентуючи увагу на прізвищах технічних

кандидатів, зауважимо, що загалом відсутній конкретний дискурс щодо механізмів урегулювання мовного питання та етнонаціональної консолідації українського суспільства в програмі переможця президентської виборчої кампанії ***Володимира Зеленського*** (шоумен, лідер студії «Квартал – 95»; політична партія «Слуга народу») [19] а також двох кандидатів, які за результатами першого туру ввійшли до десятки лідерів (***Ігор Смешко*** (екс-глава СБУ, всеукраїнська громадська організація «Сила і Честь»; самовисування) [6] та ***Олег Ляшко*** (народний депутат; Радикальна партія Олега Ляшка) [20].

Таким чином, стратегія мовної політики та етнонаціональної консолідації українського суспільства зафіксована в 15-ти (38,46 %) з 39-ти передвиборчих програм кандидатів на пост Президента України. Більшість з них (60 %) декларували пріоритет формування поліетнічної української політичної нації. Перемога кандидата в президенти, який презентує третю групу (невизначених) засвідчує, що переважна більшість українського суспільства занепокоєна соціально-економічними проблемами, корупцією у владі, зволіканням із врегулюванням конфлікту на Донбасі й прагне до появи нових політичних лідерів у вищих органах державної влади. Водночас етнонаціональна консолідація України так і залишається контроверсійною проблемою, яка, очевидно, буде «експлуатуватися» вже найближчим часом на майбутніх парламентських виборах.

Література

1. Євсєєва Г. П. Формування державної мовної політики в контексті виборів Президента України. URL: http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10egpvpu.pdf (дата звернення: 24.04.2019).
2. Конституція України: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: Преса України, 1997. 80 с.

3. Копинець В. На Закарпатті відзначили 171-у річницю угорської революції. *Карпатський об'єктив.* Дата оновлення: 16.03.2019. URL: http://life.ko.net.ua/?p=77674 (дата звернення: 24.04.2019).

4. Передвиборна програма Андрія Новака. *LB.ua.* Дата оновлення: 13.02.2019. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/13/419600_peredviborna_programa_andriya_novaka.html (дата звернення: 22.03.2019).

5. Передвиборна програма Віталія Купрія. *LB.ua.* Дата оновлення: 12.02.2019. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/12/419586_peredviborna_programa_vitaliya.html (дата звернення: 22.03.2019).

6. Передвиборна програма Ігоря Смешка. *LB.ua.* Дата оновлення: 13.02.2019. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/13/419622_peredviborna_programa_igorya_smeshka.html (дата звернення: 18.03.2019).

7. Передвиборна програма Інни Богословської. *LB.ua.* Дата оновлення: 12.02.2019. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/12/419519_peredviborna_programa_inni.html (дата звернення: 22.03.2019).

8. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Гриценка Анатолія Степановича. *Анатолій Гриценко 2019.* URL: https://www.grytsenko.com.ua/programa-kandidata/ (дата звернення: 22.03.2019).

9. Передвиборна програма кандидата у Президенти України Юлії Тимошенко. *Всеукраїнське об'єднання Батьківщина. Тернопільська обласна організація.* URL: https://batkivshchyna.te.ua/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-

%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%83-%D0%BF%D1%80/ (дата звернення: 21.03.2019).

10. Передвиборна програма Миколи Габер. *LB.ua*. Дата оновлення: 12.02.2019. URL: https://lb.ua/news/2019/02/12/419552_peredviborna_programa_mikoli_gaber.html (дата звернення: 21.03.2019).

11. Передвиборна програма на пост Президента України Кривенка Віктора Миколайовича. *Політична партія «Народний Рух України»*. Дата оновлення: 03.02.2019. URL: http://www.rukh.team/programa-kryvenko/ (дата звернення: 22.03.2019).

12. Передвиборна програма Олександра Ващенка. *LB.ua*. Дата оновлення: 13.02.2019. URL: https://lb.ua/news/2019/02/12/419527_peredviborna_programa_oleksandra.html (дата звернення: 21.03.2019).

13. Передвиборна програма Олександра Вілкула. *LB.ua*. Дата оновлення: 12.02.2019. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/12/419551_peredviborna_programa_oleksandra.html (дата звернення: 18.03.2019).

14. Передвиборна програма Ольги Богомолець. *LB.ua*. Дата оновлення: 12.02.2019. URL:https://ukr.lb.ua/news/2019/02/12/419514_peredviborna_programa_olgi.html (дата звернення: 22.03.2019).

15. Передвиборна програма Петра Порошенка. *LB.ua*. Дата оновлення: 11.02.2019. URL: https://lb.ua/news/2019/02/11/419445_peredviborcha_programa_petra.html (дата звернення: 21.03.2019).

16. Передвиборна програма Юрія Бойка. *LB.ua*. Дата оновлення: 11.02.2019. URL:

https://ukr.lb.ua/news/2019/02/11/419474_peredviborna_programa_yuriya_boyka.html (дата звернення: 18.03.2019).

17. Передвиборна програма Юрія Тимошенка. *LB.ua.* Дата оновлення: 13.02.2019. URL: https://lb.ua/news/2019/02/13/419630_peredviborna_programa_yuriya.html (дата звернення: 21.03.2019).

18. Передвиборча програма Василя Журавльова. *LB.ua.* Дата оновлення: 12.02.2019. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/02/12/419570_peredviborcha_programa_vasilya.html (дата звернення: 22.03.2019).

19. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. *Зе! команда.* URL: https://program.ze2019.com/ (дата звернення: 21.03.2019).

20. Програма кандидата в президенти України Олега Ляшка. *Радикальна партія Олега Ляшка.* URL: http://liashko.ua/program (дата звернення: 21.03.2019).

21. Програма кандидата у президенти Руслана Кошулинського. *Koshulynskyy.in.ua.* URL: https://koshulynskyy.in.ua/?gclid=Cj0KCQjwj9LkBRDnARIsAGQ-hUfgSVSVDE6AW4L48PURlQvUt5t6NRk5jfYsbN1ZdkP6u8Kfg-LLq2waAmvhEALw_wcB (дата звернення: 22.03.2019).

22. Тимошенко підписала Хартію міжнаціональної злагоди з представниками 27 національних спільнот. *УНІАН.* Дата оновлення: 26.03.2019. URL: https://www.unian.ua/elections/10493238-timoshenko-pidpisala-hartiyu-mizhnacionalnoji-zlagodi-z-predstavnikami-27-nacionalnih-spilnot.html (дата звернення: 24.04.2019).

23. Фатула Р. Кандидат у президенти відвідав «Товариство угорської культури Закарпаття». *Карпатський об'єктив.* Дата оновлення: 07.03.2019. URL: http://politika.ko.net.ua/?p=8302 (дата звернення: 24.04.2019).

24. Через Порошенка мітинг угорців на площі Петефі в Ужгороді переносять. *Depo.ua*. Дата оновлення: 14.03.2019. URL: https://zak.depo.ua/ukr/prikarpate/cherez-poroshenka-miting-ugortsiv-na-ploshchi-petefi-v-uzhgorodi-perenosyat-20190314930773 (дата звернення: 24.04.2019).

25. Olekszandr Vilkul találkozott Brenzovics Lászlóval. *Kárpátalja*. 2019. Március 21. O. 12.

УДК 323:328

Кобець Ю.В.

кандидат політичних наук,
викладач кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Косьмій В.Р.

магістрант І курсу спціальності «Політологія»
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА СТРУКТУРУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

Становлення опозиційного процесу в Україні відповідало тим трансформаційним перетворенням, які розпочалися на початку 90-х рр. Протягом довгого часу серед науковців і політичних практиків точиться дискусія навколо того, чи існує опозиція в Україні, хто до неї входить і яку мету перед собою ставлять опозиціонери в своїй діяльності.

Представникам опозиції належить пріоритет у відстоюванні концепції демократичного суспільства, ідеологічного, культурного, політичного й релігійного плюралізму. Однак існує застереження щодо застосування самого

терміна «опозиція» в політичній практиці, який підмінявся іншими поняттями, наприклад, «рух опору», «інакомислення», «незгодні». Дійсно, у багатьох пострадянських державах досить часто використовуються такі поняття, як «напівопозиція», «тимчасова опозиція», «ситуативна опозиція», які вживаються здебільшого стосовно будь-якої незгоди, спричиненої діями вищих органів державної влади. Таким чином, ми можемо стверджувати, що така опозиційна діяльність була тільки формою протесту, а для отримання статусу політичного інституту потрібні демократичні передумови. Становлення політичної опозиції в Україні відбувалося в контексті демократичних трансформаційних процесів, без сумніву, значною є її роль у поваленні радянського режиму та формуванні представницьких інститутів. Але разом з тим сам факт появи в країні політичної опозиції ще нічого не говорить ні про її реальний вплив на політичні процеси, ні про ступінь підтримки населенням запропонованих нею альтернатив.

Перший етап становлення політичної опозиції виокремлюємо з кінця 80-х рр., коли ще в Радянській Україні було створено Народний рух за перебудову (8.09.1989). Можна вважати цей етап своєрідною «романтичною» фазою в діяльності української опозиції, основою для якої послугували спроби втілення на практиці політичного плюралізму.

Другий етап починається з формування і відновлення діяльності лівих сил. У 1991 р. після «діяльності» ДКНС Комуністичну партію України було заборонено, що стало своєрідним трампліном для Соціалістичної партії України та О.Мороза. У парламенті, який функціонував до незалежності України, він очолював так звану більшість – консервативну «групу 239», що протистояла Народній Раді у складі 130 осіб.

Третій етап становлення опозиції в Україні пов’язаний з президентством Л.Кучми, який тривалий час вказував, що єдиною опозицією для нього є комуністи. Обсяг конституційних повноважень Л.Кучми, масштаби його неформального впливу стали безпрецедентними для сучасної Європи. Однак

саме м’який авторитаризм згаданого періоду залишив простір для розвитку опозиційного руху, криза системи послабила позиції прямих спадкоємців, що спричинило появу реальної альтернативності.

До парламентських виборів 2002 р. в Україні лише складалися передумови для інституційного оформлення опозиції. Основною причиною такого явища вважаємо фактор виборчої системи: вибори до Верховної Ради за змішаною пропорційно-мажоритарною системою не давали змоги структурувати фракції парламенту за чіткими ідеологічними чи партійними критеріями. В ролі постійних опонентів виступали ліві (Комуністична і Соціалістична партії) або праві (РУХ, ХДП, УРП, «Собор»).

Зі зміною влади в 2004 р. почала формуватися нова опозиція, яка складалася з людей, які звикли бути при владі. Потенціал для впливу у них ґрунтується на підтримці в низці регіонів (Партія регіонів), в опозиції також опинилася СДПУ (о). До структури опозиції на той момент ввійшла також Комуністична партія України, яка дотримувалася принципу «проти всіх, хто при владі». Внаслідок ротації політичних сил при владі ті, хто тривалий час володіли нею, змушені були поступитися опозиції, призвичаюватися до того, що їх відсторонили від державних справ і самих почали називати опозицією.

Восени 2005 р. в українському парламенті склалася нова конфігурація опозиції, до якої умовно ввійшли КПУ, БЮТ, ПРП, СДПУ (о), Партія регіонів. Об’єднуючим чинником для такої опозиції стало призначення на пост Прем’єр-міністра Ю. Єханурова і формування уряду.

Опозиція сьогодні може мобілізувати протестний рух тих верств населення, інтереси яких не представлені в парламенті, в такому випадку опозиція може бути чіткою, і їй не треба формуватися, оскільки вона розуміє основні очікування та інтереси суспільства. Особливістю діяльності опозиції на даному етапі можна назвати прагнення до прийняття закону про опозиційну діяльність або внесення змін до чинного Регламенту Верховної Ради, що, безумовно, означатиме факт інституціоналізації політичної

опозиції в Україні.

Існує така думка, що інституціоналізація і легітимація політичної опозиції в Україні зможе прискорити перехід до нової філософії державного управління. Головним інституційним елементом опозиційних структур виступають партії, які набувають статусу опозиційних чи правлячих у ході змагання за владу через вибори. Опозиційні партії в Україні є органічною складовою багатопартійної системи, а тому відображають усі ті негативні риси, що її характеризують, – дрібнопартійність, відсутність тісного зв'язку партій з виборцями та механізмів відповідальності перед ними, створення партій клановими структурами та інші.

Отже, якщо ми не можемо сказати, що українська опозиція набула ознак системності, то все ж деякі позитивні зрушення та особливості української опозиції можемо назвати. Перш за все – це те, що українська опозиція має на собі слід тоталітарного минулого, зародження опозиційності почалося з руху дисидентів. По-друге, в Україні існує діалектичний зв'язок опозиції та влади, дуже часто ті, що були при владі, опинялися в опозиції і навпаки (своєрідна циркуляція). По-третє, політична опозиція дуже часто структурується за орієнтацією на Захід (ЄС, США) чи на Схід (Росія).

УДК 323.383

Мадрига Т. Б.

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних
інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2019 РОКУ В УКРАЇНІ

Періодична виборність і змінюваність глави держави та органів врядування є необхідною характеристикою демократичного політичного устрою держави. Кожні вибори представницьких органів влади мають свої особливості. Президентські вибори 31 березня 2019 року не стали винятком, оскільки відбувались на тлі збройної агресії Російської Федерації, що призвела до запровадження антитерористичної операції, правового режиму воєнного стану з 26 листопада 2018 року до 26 грудня 2018 року та існування тривалої загрози державному суверенітету і територіальній цілісності України. За таких обставин, проведення демократичних виборів є необхідною умовою збереження державності та легітимації органів державної влади.

На виборах Президента України 2019 року зареєструвалось 44 кандидати, з яких четверо жінок (Ю. Тимошенко, І. Богословська, О. Богомолець, Ю. Литвиненко), 16 народних депутатів, 20 кандидатів – самовисуванці, інші – від політичних партій. Така кількість претендентів на посаду Глави держави стала рекордною порівняно з попередніми кампаніями. У 2014 р. ЦВК зареєструвала 23 кандидати на посаду Президента України, у 2010 р. – 18, 2004 р. – 26.

На виборах Президента України остаточно затверджено 39 кандидатів. В останній тиждень терміну, коли кандидати могли подати заяви про зняття з виборів, ЦВК скасувала реєстрацію п'ятьох кандидатів за їхнім власним бажанням. Пояснити таку кількість претендентів на президентський пост можна наступними чинниками: проста процедура реєстрації кандидата, яка не передбачає необхідність збору підписів на свою підтримку; участь частини кандидатів у президентській кампанії задля привернення до себе уваги напередодні парламентських виборів; «технічний» характер участь деяких кандидатів з метою критики лідерів президентських перегонів та призначення «своїх» людей у виборчих комісіях.

Виборча кампанія офіційно розпочалася 31 грудня 2019 р. Активність

кандидатів на старті виборчих перегонів була невисокою, що пов’язано з початком новорічних свят. Саме в новорічну ніч лідер студії «Квартал 95» В.Зеленський, в прямому ефірі телеканалу 1+1, в перерві між частинами його авторського шоу «Вечірній квартал», заявив про наміри балотуватись в Президенти України.

Особливості президентської виборчої кампанії 2019:

- безпрецедентно велика кількість членів дільничних і окружних виборчих комісій, що пов’язано з кількістю зареєстрованих кандидатів на пост Президента України;

- запит на «нові обличчя», пов'язаний з протестом проти тієї політики, яка існує;

- активна участь непрофесійних політиків, поява нових каналів комунікації з виборцями, зокрема зростання впливу соціальних мереж і розвиток онлайн платформ для спілкування з електоратом;

- відсутність двох явних лідерів, які повинні вийти в другий тур;

- існування найнижчого у світі рівня довіри до влади напередодні президентських виборів (за даними служби соціологічних досліджень та аналітики Gallup);

- відсутність політизації ідентифікаційних питань, яка продемонструвала зменшення поляризації та диференціації українського суспільства;

- відсутність чіткої сегментації електорату і меседжів, які йому адресовані;

- передчасна агітація з елементами підкупу виборців;

- незаконна агітація (розміщення агітаційних матеріалів без вихідних даних – відомостей про тираж, хто був замовником, особу, відповідальну за друк, те, що вимагається статтею 59 закону України «Про вибори Президента України»);

- тіньове фінансування як політичної реклами, так і роботи осіб, які працювали у виборчих штабах [1];

- заангажованість олігархічних ЗМІ, які не допомогли суспільству розібратись в передвиборчій ситуації, програмах кандидатів і виконували роль основних каналів зв'язку з громадськістю для окремих кандидатів;

- зловживання адміністративним ресурсом, зокрема стирання граней між президентською і виборчою діяльністю [2];

- поява журналістських розслідувань і «викривань» (оборонний скандал щодо оточення П. Порошенка, російський бізнес В. Зеленського, корупційні газові угоди Ю. Тимошенко);

- вплив інтертейменту на електоральний вибір, коли виборці кандидата В. Зеленського мали уявлення про нього на основі медійних продуктів, які транслювались на каналі 1+1 задовго до виборів;

- виборцю знову імпонує образ «спасителя», рятівника, який зробить чудо (1994 р. – Л. Кучма, 2004 р. – В. Ющенко, 2014 р. – П. Порошенко);

- поширення атмосфери ворожнечі, ненависті, небажання поважати іншу думку, особливо у соціальних мережах;

- вплив російської пропаганди, пов'язаний з діяльністю великої кількості так званих «ботів», котрі маскуючись під українських журналістів, поширювали інформацію, вигідну російському агресору, який веде інформаційну війну проти України.

Президентські вибори 2019 року відбулись в два тури. Першу п’ятірку лідерів виборчих перегонів напередодні першого туру виборів очолили В.Зеленський, П. Порошенко, Ю. Тимошенко, Ю. Бойко та А. Гриценко, які за його результатами здобули такі рейтинги електоральної підтримки – 30,54%, 15,95%, 13,40%, 11,67%, 6,91% відповідно. Екс-глава СБУ Ігор Смешко – отримав 6,04% голосів, лідер Радикальної партії Олег Ляшко – 5,48%, кандидат від партії «Опозиційний блок» Олександр Вілкул – 4,15%, кандидат від правих сил Руслан Кошулинський – 1,62%. Решта кандидатів набрали менше 1% голосів кожен.

За даними ЦВК явка виборців 31 березня 2019 року склала 62,8%, а у

другому турі – сягнула 62,07%.

В другому турі взяли участь чинний Глава держави П. Порошенко та шоумен В. Зеленський. Попри те, що П. Порошенко увійшов в історію як головнокомандувач, котрий перетворив пострадянську історію України і провів значні перетворення (безвізовий режим з ЄС, реформа державних інститутів та зміцнення української армії), досягнувши прогресу в найскладніших обставинах – в умовах іноземної військової агресії, виборці по всій країні вирішили висловити своє розчарування президентством Петра Порошенка. Перемогу в другому турі здобув В. Зеленський, отримавши 73,22 % голосів виборців. Підсумки голосування на президентських виборах, з одного боку, засвідчили зростання протестного голосування серед електорату обох кандидатів, а з іншого – показали наскільки нові тенденції та виборчі технології вплинули на хід волевиявлення громадян та визначатимуть подальший розвиток виборчого процесу.

Література

1. Проблема №1 виборчої кампанії – незаконна агітація – Комітет виборців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uacrisis.org/ua/70745-election-challenges-cvu

2. Системи підкупу виборців, олігархічні ЗМІ і надмір кандидатів: ПАРЄ оцінила виборчу кампанію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/03/8/7093721/

УДК324:[32:008:321.74

Прядко Т. П.

кандидат політичних наук,
викладач кафедри політології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ПОПУЛІЗМ ЯК КОМПОНЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Популізм більшою чи меншою мірою притаманний правителям і урядам різних часів і народів. Як суспільний рух, ідеологія та вид політичної діяльності він є достатньо новим явищем. Проте, він устиг опанувати і застосовувати ті засоби й методи боротьби за владу та її зміцнення, які були напрацьовані протягом усього історичного часу існування людської цивілізації.

Більшість дослідників популізму стверджують, що він розрахований переважно на сприйняття саме на рівні буденної свідомості, яка характеризується нездатністю раціонально оцінювати дії, поведінку й висловлювання політиків. Проте, на певних етапах суспільно-політичних трансформацій, коли нестабільність і невизначеність майбутнього викликає розгубленість і острах у широких колах суспільства, навіть більш заможні й освічені прошарки бажають почути від когось прості й зрозумілі рецепти виходу з кризи. Масштаби поширення популізму, в значній мірі, визначаються рівнем ірраціоналізму, ступенем символізації політичної культури, а в пострадянських суспільствах живильним підгрунтям популізму є ще й патерналізм, егалітаризм, особистісно-зорієнтованість політико-культурних настанов.

Популізм не є тимчасовим явищем. Так можна говорити, маючи на увазі лише конкретні ідеологічні відтінки популізму, які дійсно активізуються лише певний період, відгукуючись на актуальні проблеми, викликані тими чи

іншими кризовими явищами. Загалом же популізм постійно присутній у системі ліберальної демократії, насамперед, як засіб мобілізації електорату, що живиться схильністю суспільної свідомості спокушатися на прості пояснення складних питань, на швидкі вирішення назрілих проблем, на можливість перекласти відповідальність на сильну й рішучу особистість. Популізм змінює набір ідей, лозунгів, обіцянок залежно від історичного часу, конкретних національних, економічних, соціально-політичних умов, проте є завжди, щоправда з різним рівнем присутності на політичному полі.

Можна стверджувати, що популізм справляє певний позитивний ефект на демократію. Так само як лихоманка для тіла, популізм є сигналом для еліт про те, що ставиться під сумнів її здатність представляти громадян. Як лихоманка, зрештою, оздоровлює тіло, популізм також стимулює до оздоровлення суспільний організм.

Історично популізм частіше виступав як захисний і корегуючий, а не руйнівний чи революційний рух, його суть у відновленні втраченого. Проте, популізм як політичний феномен не здатний трансформуватися в дієву систему, так як популістські декларації не пропонують способів і засобів реалізації бажаного. Демократичній системі можна нав’язати популістські атрибути, але це не означає виникнення нового способу перебудови системи, тим більше універсального, придатного для всіх умов і випадків.

Одними із ключових елементів нинішнього популізму стали відкритий націоналізм і риторика про повернення втраченого суверенітету з апеляцією не стільки до історії, як до ностальгії за ідеалізованим минулим та антиелітизм. Актуалізація національного питання – найлегший і безпрограшний варіант популістської стратегії. Народ у риториці популістів завжди проголошується носієм справжніх національних цінностей, а еліта звинувачується в космополітизмі, зраді національних інтересів, відірваності від національних коренів. Характерним є те, що нині націоналістична риторика притаманна популістським силам як у країнах зі сталою

демократією, так і у країнах, які нещодавно порвали з комуністичним минулим і стали на шлях побудови суверенних демократичних держав.

Популізм є одним із аспектів сучасної демократії, відповіддю суспільної свідомості на суперечності представницької форми правління як втілення народовладдя. Складається ситуація, що в умовах представницької демократії неможливо виокремити осіб, які приймають рішення, здійснюють реальну владу і, відповідно, у разі необхідності притягнути їх до відповідальності. Популізм виникає й поширюється, бо через непрозорий характер сучасної демократії зростає безсилля у спробах вплинути на правлячу еліту у випадку її нечутливості до потреб суспільства чи корупції. У цьому полягає одна з головних проблем сучасної демократії, яку намагаються розв'язати з різним успіхом різними методами.

УДК 323.349.3.+327.7

Ляшенко Т. М.

доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України,

КРИЗА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Досліджуються сучасні аспекти функціонування соціальної держави в країнах ЄС як можливий варіант розвитку подій для України. Проаналізовано всеохоплюючу систему соціального захисту в європейських країнах, в результаті чого розкритий її деструктивний вплив на малий та середній бізнес. Особливу увагу приділено структурі соціальних виплат та соціальних пільг як таких, що не сприяли зменшенню соціальної напруги у суспільстві. Окреслено основні перешкоди для розвитку ринку праці, а також шляхи покращення ситуації на ньому через укладання колективних трудових

договорів. Проведений аналіз європейського профспілкового руху як мобілізаційної сили найманих працівників.

***Ключові слова**: державна влада, Європейський Союз, ринок праці, соціальний захист, пільги, акції протесту, профспілки, колективний договір, соціальні партнери.*

The Crisis of a Modern Social State

Modern aspects of social state functioning in the EU countries are studied in view of a possible scenario in Ukraine.

A comprehensive system of social protection in European countries is analysed that allowed to uncover its destructive impact on small and medium business. A special attention is paid to the structure of social payouts and social benefits as those that did not conduce to reducing social tension in the society. The main obstacles to developing labour market and ways to improve the situation by concluding collective labour agreements are outlined. The European trade union movement as a mobilizing force of employees is analysed.

***Key words**: state power, European Union, labour market, social protection, social benefits, protest rallies, trade unions, collective agreement, social partners.*

Стабільне функціонування будь-якої політичної системи обумовлене регулятивною діяльністю держави на ринку праці та створенням правового поля для соціальних партнерів. Динамічний розвиток соціальної держави призвів до ще однієї характерної риси соціально-трудових відносин у всіх країнах Європейського Союзу — розгалуженої системи соціального захисту.

Так, у Франції (як і в більшості європейських країн) система соціального захисту населення передбачає перерозподіл доходів бюджету на соціальне забезпечення, а формується за рахунок внесків найманих працівників і підприємців. Ця система сформувалась у Франції «згори», тобто за суттєвої участі держави ще в далекі післявоєнні роки. Іншими учасниками процесу перерозподілу виступали профспілки та організації працедавців. На той час завдяки такій формі соціального партнерства вдалося створити матеріальну

базу для всеохоплюючої системи соціального захисту та збереженню миру в суспільстві. З 1997 р. відбулось скорочення витрат на соціальне забезпечення, яке, тим не менш, дорівнювало чверті ВВП. Одночасно реформування структур соціального захисту населення супроводжувалось посиленням впливу державної влади в управлінні системою соціального захисту. На сьогоднішній день, для французької системи соціального захисту характерним є висока доля витрат на соціальні програми, яка перевищує середній рівень по ЄС, а також її фінансування, що відбувається, переважно за рахунок внесків соціального страхування. Наприклад, резиденти Франції у віці від 25 років, які перебувають на території країни більшу частину року, мають дохід на сім'ю нижче встановленого мінімуму, мають право на допомогу Revenu de solidarité active (RSA), яке становить від € 513,88 до € 1079,14 в місяць (в залежності від складу сім'ї) [5]. На цьому фоні сповільнилося зростання реальної заробітної плати до 1,8% в 2017 р з 2,4% в 2016 р і виявився мінімальним з часів фінансової кризи 2008 р. Особливо помітна ця тенденція в країнах з розвиненою економікою. Реальна заробітна плата в країнах G20 в 2017 р. зросла на 2,1% після підвищення на 2,7% роком раніше.

У 2017 р. витрати з держбюджету на соціальний захист (за винятком витрат на охорону здоров`я) в низці країн Європи виглядає наступним чином:

п/п	Позиція в рейтингу витрат на соціальний захист	Країна	% витрат від ВВП на соціальний захист[8]	Кількість втрачених робочих днів (на тисячу співробітників) через акції протесту за період з 2000-2009 рр. [7].	Кількість втрачених робочих днів (на тисячу співробітників) через акції протесту за період з 2010-2017 рр. [7].
	1	Франція	22,9	127	125▼
	2	Фінляндія	22,9	70	40▼
	3	Італія	22,0	88	немає даних
	4	Греція	21,1	314	немає даних
	5	Бельгія	20,9	70	96▲

	6	**Україна**	**20,6**	-	-
	7	Данія	19,8	103	54▼
	8	Іспанія	19,7	153	68▼
	9	Кіпр	19,7	32	316▲
0	10	Австрія	19,7	41	2▼
1	11	Португалія	18,4	13	15▲
2		**Середній показник по Північній, Південній та Західній Європі**	**17,7**		
3	16	Угорщина	16,5	23	4▼
4	17	Словенія	16,5	19	немає даних
5	18	Німеччина	16,2	13	17▲
6	20	Польща	15,0	5	2▼
7	21	Білорусь	15,0		немає даних
e18	22	Норвегія	14,1	48	66▲
9	24	Велика Британія	14,0	28	20▼
0	25	Болгарія	13,9	немає даних	0
1	26	Чехія	13,6	немає даних	немає даних
2	27	Словаччина	13,5	5	0▼
3	28	Нідерланди	13,2	8	13▲
4	29	Молдова	12,6	-	-
5		**Середній показник по Центрально-Східній Європі**	**12,5**		

6	30	Швейцарія	11,6	4	1▼
7	33	Естонія	10,9	4	9▲
8	34	Російська Федерація	10,7	-	-
9	35	Латвія	10,5	1	0▼
0	36	Румунія	10,3	24	немає даних
1	37	Литва	10,3	5	5
2	39	Туреччина	9,3	-	-
3	41	Грузія	9,0	-	-

Варто зазначити, що вказані дані по втраті робочого часу не включать кількість страйків за 2018 р., а також дають лише середній показник за сім років. Тим не менш, втрати робочого часу вже за 2017 р. значно відрізняються від даних за попередні роки, Наприклад, згідно з офіційною статистикою Норвегії за 2017 р. загальна кількість втрачених робочих днів сягнула 8942 дні [6].

Незалежно від географічної широти, громадяни виходять на вулицю з однаковими вимогами. Найчастіше мова йде про невдоволення зарплатами, політикою економії, намаганнями урядів реформування трудового кодексу, пенсійної системи, охорони здоров'я чи освіти. Найбільше страйків відбулось у Франції, яка має 22,9 % витрат від ВВП на соціальний захист (найвищий у Європі). Мешканці країни 15 разів цього року виходили на акції протесту.

Найбільша хвиля протестів почалася 17 листопада через анонсоване підвищення цін на пальне. На вулиці країни вийшли близько 280 тисяч людей, 7 загинуло. Відтоді акції не припинялися і 5 грудня під тиском протестувальників французький уряд відмовився від наміру підвищити акцизи на пальне, мінімальна заробітна плата зросте на 100 євро. В

результаті, податкові пільги та інші фіскальні заходи, які президент країни Еммануель Макрон оголосив для заспокоєння демонстрацій, коштуватимуть бюджету країни 10 мільярдів євро. З них шість мільярдів євро будуть направлені на нові заходи, оголошені Макроном. Крім того, французький бюджет отримає збиток в 3,9 мільярда євро через відмову уряду підвищувати податки на пальне. Все це призведе до ще більшого зростання бюджетних видатків французької держави. Очевидно, що ситуація розвивається по замкненому колу, і навіть у найближчій перспективі варто очікувати нових соціальних сплесків.

Працівники й інших європейських країн з високим ступенем соціального захисту також активно вийшли у 2018 р. на акції протесту.

Профспілка EVG німецької залізниці Deutsche Bahn оголосила страйк після того, як 8 грудня були перервані переговори про нову тарифну угоду. Співробітники залізниці вимагали підвищення зарплат на 7,5 відсотка, але концерн запропонував менше підвищення. У профспілці не погодилися з пропозицією. У свою чергу залізниця заявила про "абсолютно зайву ескалацію". Також у квітні страйкували співробітники авіакомпанії Lufthansa, вимагаючи підвищення зарплат. В результаті було скасовано 895 рейсів.

Європейська міжнародна профспілка 13 вересня закликала співробітників лоукостера Ryanair у п'яти країнах (Бельгії, Італії, Іспанії, Португалії та Нідерландах) до страйку. Профспілки ведуть переговори з керівництвом ірландської авіакомпанії з січня 2018 р., прагнучі покращення умов праці та підвищення заробітних плат. У серпні пілоти лоукостера в Німеччині та інших європейських країнах вже оголошували страйк, що став найбільшим за всю історію Ryanair. Тоді скасування рейсів торкнулися понад 55 тисяч пасажирів.

Уряд запевнив, що розуміє вимоги протестувальників, однак закликав до терпіння, мовляв, вихід з фінансової кризи ще деякий час триватиме. В Греції фермери, транспортники, вчителі, адвокати та журналісти виступили проти

пенсійної реформи уряду та продовженням заходів економії після завершення третьої програми фінансової допомоги країні у серпні поточного року. Взимку почалися масові протести в Угорщині. У Будапешті 8 грудня тисячі людей зібралися під будівлею парламенту із протестами проти намірів запровадити в країні зміни до трудового законодавства. Запропонований партією прем'єр-міністра Віктора Орбана "Фідес" (Fidesz) законопроект, які критики називають "законом про рабство", передбачає збільшення кількості понаднормових годин роботи на рік з нинішніх 250 до 400. Стає реальністю заява, зроблена Президентом Європейського центрального банку ще в лютому 2012 р. В інтерв`ю Wall Street Journal про загибель Європейської соціальної моделі [3]. Надзвичайно важливо звернути увагу на місце, яке займає Україна в рейтингу соціальних виплат. Показник України (20,6%!) перевищує не лише середньостатистичний показник по Центрально-Східній Європі, але й середні цифри Північної, Південної та Західної Європи, країн, які входять в число найбільш розвинених економік світу. Ставлячи себе в пряму залежність від соціальних видатків та пільг, наша держава може отримати ще більш вражаючі наслідки, ніж країни ЄС.

Прямим підтвердженням цього є кількість протестних акцій в Україні. Так, за перше півріччя 2017 р. відбулось 33 акції соціального протесту та 12 страйків, у яких взяли участь понад 15,6 тис. найманих працівників [1]. Але фактичний рівень невдоволення своїм соціально-економічним становищем і, відповідно, ситуацією в трудових відносинах серед найманих працівників є незрівнянно вищим. Так, за словами голови Федерації профспілок України Григорія Осового, кожний третій працівник обурюється тим, що порушуються його права, але боїться за них боротися, кожний другий (47%) змушений терпіти, тому що не бачить можливості захистити свої права, і лише кожний десятий (12%) обстоює свої права всіма доступними засобами [2].

Причини конфронтації — невдоволення низькими зарплатами, пенсіями,

затримки з їх виплатами, (ціни, тарифи — але вони пов'язані з рівнем зарплат), низька захищеність перед загрозою звільнення (низький рівень захищеності, насамперед, у сфері приватного бізнесу).

Не виправляє складну соціально-економічну ситуацію в Європі в світі і укладення колективних договорів. Згідно звіту ETUI (Європейський інститут профспілок) про участь працівників у колективних угодах в країнах Європейського Союзу у найкращому становищі знаходяться скандинавські країни. Ці держави мають високий ступінь залученості найманих працівників до профспілок і високий відсоток поширення колективних договорів.

Країна	Кількість членів профспілки, % загальної кількості працюючих [9]	% працівників, охоплених колективними договорами у 2000 р. [4]	Відсоток працівників, охоплених колективними договорами у 2016 р. [4]
Фінляндія	74	85	89
Швеція	70	94	90
Данія	67	85	84
Норвегія	52	71	67
Бельгія	50	96	96
Італія	35	80	80
Австрія	28	98	98
Великобританія	26	36	26
Греція	25	82	40
Словенія	22	100	65
Нідерланди	20	82	79
Іспанія	19	83	73
Португалія	19	78	72
Німеччина	18	68	56
Чехія	17	48	46
Словаччина	13	51	24
Латвія	13	18	14
Угорщина	12	37	23
Польща	12	25	15

Естонія	10	28	19
Франція	8	98	99
Литва	8	15	7

Найменша кількість працівників, охоплених колективними договорами, в Польщі, Литві, Латвії, Естонії, і спостерігається тенденція до зниження частки працівників, охоплених колективними договорами. На стабільно високому рівні, близько 90 відсотків, залишається рівень колективних договорів у Франції, Австрії, Бельгії, Швеції і Фінляндії. Проте кількість членів профспілок не є головною ознакою здатності профспілок мобілізувати працівників. Наприклад, в Іспанії про підтримку профспілок свідчить велика кількість голосів, отриманих ними на виборах, а у Франції профспілки неодноразово демонстрували, що, незважаючи на низький рівень членства, здатні мобілізувати працівників на масові страйки та демонстрації.

Отже, якщо співставити показники державних соціальних витрат та кількість втрачених робочих днів у європейських країнах через акції протесту, то стає очевидним, що збільшення соціальних виплат не призводить до очікуваного результату – миру і стабільності у суспільстві. Розгалужені і не обґрунтовані системи соціальних пільг створюють перешкоди для розвитку ринку праці. Відбувається фактична зрівнялівка на всіх рівнях, що ліквідує не лише мотивацію до праці, але й до заробляння грошей в цілому. Надвеликі податки, що мають покривати витрати на соціальні програми для великого прошарку населення та утримання держапарату, трудове законодавство, що створює важкі умови для малого та середнього бізнесу і не сприяє розвитку підприємництва, — все це призводить не лише до погіршення рівня життя працюючої частини населення, збільшення акцій протесту, але й до глобальної кризи соціальної держави та держави добробуту.

Література:

1. Виробнича політика та колективно-договірне

регулювання[Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/virobnicha-politika-ta-kolektivno-dogovirne-regulyuvannya/12476-informatsiya-pro-stan-sotsialno-trudovikh-vidnosin-kolektivni-trudovi-spori-konflikti

2. Трудові права. У який спосіб відстоювати [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2194841-trudovi-prava-u-akij-sposib-vidstouvati.htm

3. Christophe Degryse, Maria Jepsen and Philippe Pochet The Euro crisis and its impact on national and European social policies Brussels, 2013 ETUI. 44 P.

4. ETU [Електронний ресурс] Режим доступу :www.solidarnosc.org.pl, на основі звіту ETU

5. Revenu de solidarité active (RSA) // [Електронний ресурс] Режим доступу : https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/N19775

6. Statistics Norway – official statistics about Norwegian society since 1876// [Електронний ресурс] Режим доступу : https://www.ssb.no/en/arbeid-og-lonn/statistikker/arborg

7. STRIKES - MAP OF EUROPE// [Електронний ресурс] Режим доступу : https://www.etui.org/

8. TOTAL SOCIAL PROTECTION EXPENDITURE, EXCLUDING HEALTH EXPENDITURE, IS ESTIMATED AS A PERCENTAGE OF GDP. SOURCE: ILO, WORLD SOCIAL PROTECTION DATABASE, BASED ON SSI. SEE ALSO ANNEX IV, TABLES B.16 AND B.17. // [ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС] РЕЖИМ ДОСТУПУ : HTTP://WWW.SOCIAL-PROTECTION.ORG/GIMI/GESS/RESSOURCEDOWNLOAD. ACTION?RESSOURCE.RESSOURCEID=54718

9. TRADE UNIONS HTTPS: // [ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС] РЕЖИМ ДОСТУПУ ://WWW.WORKER-PARTICIPATION.EU/NATIONAL-INDUSTRIAL-RELATIONS/ACROSS-EUROPE/TRADE-UNIONS2

УДК 351+3.08:061.2+305

Токар М. Ю.

кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри державного управління
Львівського регіонального інституту державного управління
НАДУ при Президентові України

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ГЕНДЕРНОЇ ПРОСВІТИ В ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті акцентується увага на мотиваційній складовій гендерної просвіти в діяльності неурядових громадських організацій України. Вмотивовано розподіл мережі просвітницьких громадських організацій у даному напрямку. Виділено декілька сутнісних проблем, що постають у контексті негативних особливостей організаційно-управлінського спектру гендерної специфіки. Вказано й на регіональні особливості питання гендерного паритету, що впливає на залучення громадського сектору до вирішення гендерних проблем.*

Ключові слова: *Україна, гендер, просвіта, мотивація, неурядові громадські організації.*

Tokar M. Yu. Motivation Component of Gender Education in the Activity of Non-Government Civil Organizations of Ukraine.

Summary. *The article focuses on the motivational components of gender education in the activities of non-governmental organizations in Ukraine. The distribution of the network of educational non-governmental organizations in this direction has been motivated. Several essential problems have been identified within the context of the negative features of the organizational and managerial spectrum of gender specifics. The regional gender peculiarities of gender parity influencing the involvement of the public sector in the resolution of gender issues are also mentioned.*

Key words: *Ukraine, gender, education, motivation, non-governmental organizations.*

Гендерна просвіта на сучасному етапі поступу громадянського суспільства в Україні виконує одну із ключових ролей у демократичному розвитку держави загалом. Фактично питання рівності прав і можливостей жінок та чоловіків у державі є суспільним індикатором справедливості, оцінкою рівня національної культури та громадянської свідомості. Інституціями, які виступають генераторами цього процесу, є неурядові громадські організації (НУО), що за своєю суттю покликані бути

вмотивованими місіонерами й посередниками культурно-освітнього вишколу всіх членів демократичного суспільства.

Так склалося, що сучасні українські громадські організації, які займаються гендерними питаннями, мають яскраво виражене жіноче організаційно-управлінське обличчя. Цей факт досить часто змішує в суспільній свідомості громадян сутність гендеру і фемінізму як предмету громадської діяльності. На перший погляд, дійсно здається, що питання гендерної просвіти – це прерогатива жінок. Принаймні, таке сприйняття побутує в значної частини українського суспільства й виражається умовним висловом «ваші проблеми – вам і вирішувати». Можливо, цей вітчизняний психологічний формат походить із сумних традицій на кшталт «моя хата з краю, нічого не знаю» і значною мірою шкодить зламові сьогодні усталеної суспільної свідомості в питанні громадянської рівності й справедливості. Насправді ж, якщо проаналізувати наявну ситуацію, то отримуємо іншу інформацію – чимало чоловіків предметно займаються гендерною просвітою, що вказує на позитивні зрушення у середовищі «третього сектора» й адекватного розуміння актуальних викликів сучасності.

Гендерна просвіта в Україні здійснюється неурядовими громадськими організаціями кількома шляхами. В грантових програмах переважають лекційні та практичні заняття з різновіковими й різностатевими цільовими групами, складаються і видаються підручники й практикуми, друкуються плакати, просвітницькі флаєри, знімаються кіноролики, документальні фільми та інше. В позагрантовій практиці сучасні громадські організації в Україні частіше використовують публічні вуличні акції, виступають психологічними консультантами, експертами, надають правову допомогу громадянам, беруть участь у роботі тематичних круглих столів, семінарів, конференцій, проводять волонтерські заходи й інформаційно-просвітницькі кампанії в ЗМІ. У даному контексті надважливим є сприяння в подібній роботі інституцій громадянського суспільства з боку органів державної влади

й органів місцевого самоврядування, що все далі частіше здійснюють співпрацю в даному напрямку.

Разом з тим, існують і регіональні особливості питання гендерного паритету, що впливає на залучення громадського сектору до вирішення згаданих тематичних проблем. Ці особливості мають як соціальну (заробітчанство, неповні родини тощо), так і політичну природу (війна, внутрішня й зовнішня міграція тощо). В депресивних регіонах України громадським організаціям, які здійснюють гендерну просвіту, доводиться зіштовхуватися з чималою кількістю труднощів, які визрівають як з боку держави, так і суспільства. Попри те, що гендерні проблеми в регіонах є віддзеркаленням загальнонаціонального стану розвитку суспільно-політичних відносин, все ж у окремих із них громадським організаціям доводиться важко здійснювати роботу в питаннях мотиваційної діяльності. От наприклад, організації національних меншин, які передусім стоять на сторожі інтересів конкретної етнонаціональної спільноти, а отже на збереженні певних культурно-побутових традицій, у тому числі щодо ставлення до рівноправ'я жінок і чоловіків. Це стосується, насамперед, не слов'янських груп (роми, євреї, ін.), де переважає роль чоловіка у буденному житті родини і спільноти. Зауважимо, що регіональний спектр проблем накладає негативний відбиток на питання інтеграції до українського суспільства багатьох національних меншин. Тому варто проводити в єдності інституцій громадянського суспільства і державних органів влади виважену інтеграційну, сконсолідовану політику, активніше залучати їх представників до роботи з громадськими організаціями, пропонувати й стимулювати бажання виступати партнерами відповідних грантових державних та міжнародних програм тощо.

Важливо, щоб державна влада йшла в ногу з часом і послідовно уніфіковувала національну законодавчу базу згідно з вимогами сучасних світових та європейських партнерів, відповідально ставилася до реалізації

стратегічних планів суспільного розвитку [2]. Відповідно й суспільство повинно на всіх напрямах відповідально сприймати формат громадянського співіснування, толерантно вибудовувати відносини з усіма членами громадянського суспільства. Звісно, ще залишається проблема психологічного злому свідомості громадян у питаннях гендерного паритету. Існує й низка інших проблем. Що ж до мотиваційної діяльності українських неурядових організацій на сучасному етапі, то можна вирізнити декілька сутнісних проблем, що постають у контексті негативних особливостей організаційно-управлінського спектру гендерної специфіки.

По-перше, є значний ризик зловживання громадськими організаціями проектного потенціалу, що отримало назву «грантоїдства» [3]. Ця «хвороба» постала з інституційних можливостей грантової діяльності та свідомого потурання «духу волонтерства» окремими громадськими об'єднаннями, які створювалися як механізм заробляння коштів на актуальних суспільних темах. Донорські інституції, серед яких є державні й недержавні установи, дипломатичні місії, громадські корпорації та союзи проводять відповідний моніторинг неурядових організацій, регулярно змінюють умови конкурсного відбору потенційних партнерів, добре обізнані в життєдіяльності тих чи інших інституцій громадянського суспільства в Україні, формують так звані «чорні списки» «недобросовісних» організацій тощо. Серед останніх позитивних нововведень з боку грантових донорів щодо залучення НУО партнерами фінансованих програм можемо назвати введення обмежень на вік організації (не менше 5-ти років діяльності), обов'язкова наявність бодай одного партнера в зоні ЄС та інституційна біографія з наявністю інформації про практику й участь у подібних конкурсах в минулому. На думку грантодавців, такий підхід вказує на якість надання відповідних послуг цільовій групі грантової програми, вдосконалення практичних навиків учасників, використання набутого досвіду, а найголовніше – унеможливлює

потрапляння грантів до рук «нечесних» або «тіньових» громадських організацій і псевдоактивістів.

По-друге, в Україні існують прецеденти неадекватного лобіювання деякими органами державної влади та органами місцевого самоврядування своїх фінансових інтересів. Як правило, це відбувається шляхом формалізованого пошуку партнерів, не публічне проведення конкурсу та не демократична процедура відбору громадських організацій, прихований зговір між суб'єктами грантової діяльності. У такому випадку грантодавці розраховують виключно на совість учасників грантової програми й забезпечення успішної її результативності. Насамперед, лобіювання інтересів грантової програми виражається в недопущенні до відкритого конкурсу конкурентів «своїх» неурядових організацій тощо. Це також є проявом негативної форми «грантоїдства», що впливає на авторитет влади й довіру партнерів у вирішенні важливих питань місцевого значення.

По-третє, безпосередньо неурядові організації ситуативно ставляться до вирішення гендерних проблем. Мова не йде про інституції громадянського суспільства, які створені виключно з метою подолання гендерної дискримінації та інших подібних проявів в українському суспільстві [1]. Адже взагалі мережу просвітницьких громадських організацій ми б розділили на дві групи.

Перша – це неурядові організації, які створюються безпосередньо носіями гендерних цінностей і легалізуються на основі пропаганди гендерної рівності в суспільстві, визначають це як основний меседж своєї роботи. Як правило, грантова діяльність таких громадських організацій зосереджена виключно на питаннях гендеру та навколо нього. Такі товариства тісно співпрацюють з подібними собі організаціями, можуть об'єднуватися з ними в організаційні коаліції, громадські корпорації чи союзи, є постійними партнерами донорських інституцій, які мають у діяльнісному пріоритеті гендерні дослідження тощо.

Другу групу складають громадські організації транссекторального характеру, тобто такі, які за змістом своєї діяльності виконують різноманітні завдання демократичної вишколу, а гендерне питання в їхній діяльності не є пріоритетним, вивчається ситуативно, виключно у разі виникнення програмної потреби, отримання відповідного тематичного гранту, залучення організації до роботи як тимчасового партнера і таке інше. Подібна практика є поширеною, адже грантодавці зацікавлені в розширенні «гендерної аудиторії», пошуку зацікавлених партнерів, ініціативних і креативних акторів.

Разом з тим, як одна, так і друга група подібних громадських організацій готова до публічних акцій і на волонтерських засадах здійснює просвітницьку роботу в різносоціальних середовищах, навчальних закладах тощо.

Отже, гендерна просвіта залишається однією із актуальних проблем сучасності не тільки в Україні, а й у світі, що й показує активність неурядових громадських організацій у цьому напрямку. Серед її популярних механізмів в Україні залишається освіта і виховання, медіаграмотність, креативна індустрія, соціальна підтримка. Мотиваційна складова діяльності громадських організацій зосереджена переважно у просвітницькій сутності їх роботи, пропаганді демократичних цінностей, поширенні серед громадян культури взаємоповаги, рівності, справедливості, подоланні соціальної стереотипності. А це, у свою чергу, показує, що гендерна просвіта займає одне із центральних місць в сучасній системі прав і можливостей як чоловіків, так і жінок, а також є актуальною вимогою громадянської культури сьогодення.

Література

1. Громадські організації. Організації та ініціативи // *Гендер в деталях*. URL: https://genderindetail.org.ua/community/organizations/gromadski-organizatsii-134539.html (дата звернення: 03.11.2018).

2. Михайлюк В.П., Кривуля О.О. Гендерний паритет в Україні : утопія чи реальна можливість? // *allbest*. URL: https://revolution.allbest.ru/sociology/00281645_0.html#text (дата звернення: 03.11.2018).

3. Мороз П. «Третій сектор» по-українськи : грантоїди чи суспільні діячі? // *Цензор.нет*. URL: https://censor.net.ua/blogs/1104799/tretyi_sektor_poukranski_grantodi_chi_suspln_dyach (дата звернення: 02.11.2018).

Токовенко О. С.
д. філос. н., професор,
декан факультету суспільних наук і
міжнародних відносин
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Політико-культурні засади сучасної політичної епістемології

Евристичне значення для політичної епістемології містять у собі ідеї, сформульовані в теорії генно-культурної еволюції, яка намагається дослідити закономірності переходу від генів до культури, побудувати модель, що поєднала б ментальний розвиток та культуру за допомогою епігенетичних правил.

Епігенез це термін, який розкриває зміст загальних процесів взаємодії між генами та оточуючим середовищем у процесі розвитку. Епігенетичні правила побудовані на основі інформації, що виникає у культурному та природному оточенні людини. Для політичної епістемології подібні ідеї надають можливість для наступного ходу роздумів. Для політичної поведінки людини притаманний процес вибору. Альтернативний вибір політичної

поведінки не може бути здійснений у певний єдиний спосіб. Вибір альтернативного способу поведінки зумовлений інформацією, що накопичується у процесі політичної соціалізації, яка, у свою чергу, є субстанцією політичної культури. У цьому сенсі політична культура є впорядкованою системою трансляції інформації, у якій закодовані поведінкові та пізнавальні характеристики соціальних груп, тобто міфи, ритуали, навички, досвід тощо. У процесі ментального епігенезу субстанція політичної культури переформується для того, щоб конституювати політичну свідомість та її зміст. Звідси можна зробити висновок про можливість існування політичних культурогенів, тобто «регулятивно гомогенної групи артефактів, поведінки та ментіфактів» [3, с. 10].

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що міждисциплінарний підхід до розгляду сучасної політичної епістемології з урахуванням креативного потенціалу еволюційної епістемології дає реальні підстави до формування принципово нового напрямку політико-епістемологічної рефлексії, а саме політико-еволюційної епістемології.

особливий інтерес викликає порівняння біолого-еволюційної та політико-еволюційної інтерпретацій фундаментального еволюційного співвідношення фенотип-генотип. З точки зору біологічного еволюціонізму завжди існує певна організація живої матерії, функція якої полягає у збереженні самої себе у певній відповідності зі своїм оточуючим середовищем [1]. У термінах біології вона має назву фенотипічної системи. Проте майже у всіх організмів репродуктивні механізми мають суттєві відмінності від механізмів самозбереження, які на відміну від попередньої називають генотипічною системою. Відмінність фенотипу від генотипу для теоретичної біології є принциповою позицією тому, що вважається, що інформація не повертається з фенотипу в генотип. Втім, коли ми підходимо до з'ясування закономірностей політико-культурної еволюції, це обмеження значною мірою послабляється внаслідок того, що в останній генотипо-

фенотипична взаємодія є значно більш динамічною.

Специфіка політико-культурної еволюції полягає у тому, що вона поєднує у собі одночасно механізми збереження інформації та її трансляції. Це поєднання є проявом дії нового еволюційного механізму, притаманного культурній еволюції, а саме механізму культурної трансмісії. Це, у свою чергу, свідчить про те, що політико-культурна традиція залежить від комунікації. Внаслідок того, що комунікація відбувається як екстенсивно, у політичному просторі, так й прогресивно, у політичному часі політична культура виконує функції генерації та трансляції інформації.

У цьому контексті особливої уваги потребує розуміння культурно-еволюційних відмінностей між структурним або морфологічним підходом до розгляду політичної еволюції та її функціональним аналізом. З позицій структурного підходу при здійсненні аналізу політичної культури доцільно виокремлювати такі її компоненти як підстави для комунікації, навички та технології системи соціальної організації, знання, політичних відносин тощо.

У цьому сенсі політична культура складається з результатів ментальної діяльності політикуму, а саме: політичних артефактів, тобто об'єктивованих результатів політичної діяльності, соціфактів, тобто інститутів, що забезпечують структури політичної єдності, та ментіфактів, тобто конструктів, що зберігають психологічну структуру політичної культури.

Проте структурний аналіз політичної культури є недостатнім внаслідок абсолютизації її статичних складових. Тому морфологічний підхід повинен бути доповнений функціональним аналізом, який робить наголос на динамічних складових політичної культури, тобто розглядає закономірності політико-культурної еволюції, яка у цьому ракурсі виглядає як частина еволюційного процесу у цілому зі своїми специфічними рисами.

Якщо біологічна еволюція є процесом розвитку органічного світу, який здійснюється на основі принципів саморепродукції та самозбереження, з

пануванням сил природного відбору та містить у собі два важливіших типи змін - варіативність та поступ, то в політико-культурній еволюції ця схема еволюційного взаємозв'язку здійснюється іншими засобами. Для культурної еволюцій взагалі та політико-культурного її різновиду зокрема характерна кумулятивна трансмісія досвіду. За думкою Д. Гекслі, це поняття фіксує ту критичну точку, яка поділяє біологічну та культурну еволюції. Культурна еволюція виникає на тій стадії розвитку біологічної еволюції, коли в останній виникає здатність до кумулятивної трансмісії досвіду. «Цей перехід визначив появу людини як істоти, здатної до кумулятивної трансмісії досвіду» [2, с. 79].

Література

1. Рассел Б. Философский словарь разума, материи и морали / Пер. с англ. [Текст]/ Б.Рассел. – К.: Port-Royal, 1996. – 368 с.

2. Huxley J. Evolution, cultural and biological [Text]/ J.Huxley // Hew bottles for new wine: essays. – London: Chatto and Windus, 1976. – P. 61 – 92.

3. Lorenz K. Behind the mirror: a search for a natural history of human knowledge [Text]/ K.Lorenz. – L.: Methoem and company Ltd., 1977. – 234 p.

Третяк О. А.
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНЕ ПІЗНАННЯ У ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНУ

В умовах інформатизації та зростання значення машинних інтелектуальних систем у практиках здобуття нових знань потребує з'ясування проблема значення штучного інтелекту та позалюдських систем мислення для політичного пізнання майбутнього. Епістемологічна парадигма

політичного знання потребує уточнення у частині поширення біолого-еволюціоністських принципів на добір політичних концепцій і теорій. Істоте значення для розуміння процесу сучасної політичної науки відіграє пошук альтернативних і некласичних підходів до мислення і вивчення політичної реальності. Некласичні підходи до визначення політичної реальності формують безліч нестійких та нелінійних альтернатив, які визначають особливі сценарії і траєкторії розвитку політичних досліджень. У переліку нових альтернатив чільне місце посідає політичний постмодерн, як сукупність концептуальних умов для авторського незалежного розуміння політичної дійсності та продукування нетрадиційних і нетривіальних висновків стосовно змісту політики як текстуальної реальності. Особливе значення для політичних досліджень становить синергетика яка формулює можливість поєднання несумісних принципів та способів тлумачення дійсності. Особливо це актуально для опису діяльності складних систем.

Методологічний і рефлексивний дискурс сучасних політичних наук спрямований на формування загальної матриці для перспективних і прикладних досліджень. Специфікою політичного знання у XXI столітті є, як і раніше, синтез всіх наукових методологій, які можуть надати нові вірогідні знання. Тому потребує вивчення епістемних засад міждисциплінарної матриці сучасної політичної науки глобального рівня у контексті концепції сталого розвитку та глобального порядку денного.

Перебування у контексті підпорядкування й контролю, в тому числі контролю над смислом і дискурсом, обмежує політичних дослідників рамками світосприйняття, які є коректними для владної системи та логіки технократичного управління модерним суспільством. Відтак, провідні постмодерністи закликають до інтелектуальної свободи, що спричиняє релятивістське сприйняття істини та усунення авторитетів, які утверджують напрям міркувань, суджень і висновків. Подолання модерної обмеженості для політико-епістемологічної експертизи актуального політичного знання

означає введення до кола своїх оцінок нового інструментарію та підходів до пізнання політичного.

Таким чином, згідно з сучасними аналітиками, масова свідомість значно розширила межі поняття «технологізація суспільства», включила до нього певні визначальні соціальні фактори. У сучасному суспільстві технологізація дискурсу має всезагальний характер, однак конкретні дискурсивні технології вивчені недостатньо.

Оскільки багато політичних понять є дискурсивними або мають абстрактний характер, то тлумачення поточних політичних подій та розкриття їх змісту риторичними засобами виступає привабливою альтернативою відносно самостійного раціонально-критичного сприйняття дійсності. Тому маніпулятивна політична істина є не лише продуктом політичних технологій, але й згоди з боку масового реципієнта сприймати цю «істину». Таким чином, утворюється певний технологічний цикл, у якому політична маніпуляція планується відповідно до уподобань реципієнтів, проходить апробацію у вигляді первинного висловлювання (оприлюднення), і, згодом, масова свідомість сприймає технологічну пропозицію як істину, надаючи відгук і зворотній зв'язок.

Отже, альтернативні способи політичного пізнання демонструють великий набір потенційних можливостей, як розширення предметно-проблемної сфери так і застосування нових методологій. Однак, слід розуміти, що постмодерна політична теорія або постмодерністське мислення і політичні дослідження все ще потребують своєї апробації через наявність скептичного ставлення всередині наукової спільноти такий стан утворюється через неможливість емпіричної стандартизації постмодерних практик політичного пізнання. Подібна ситуація складається і стосовно синергетики, яка оперує поняттями системи, яка також отримає низку критичних зауважень у постмодерному світі. Міждисциплінарна матриця сучасної політичної науки потребує поєднання новітніх і традиційних принципів

політичного пізнання на основі конвенційного усвідомлення подальших результатів наукової і прикладної політичної діяльності в сфері досягнення політичного освіту.

УДК 321.7

Федорчак Т. П
доктор політичних наук,
професор кафедри суспільних наук,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

УЧАСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Розвиток політичного процесу в Чеській Республіці (ЧР) у перше посткомуністичне десятиліття позначений особливою боротьбою між двома найбільшими політичними партіями, які несподівано для чеського суспільства уклали політичну угоду – «Договір про створення стабільного політичного простору в Чеській Республіці, укладений між Чеською соціал-демократичною партією і Громадянською демократичною партією». Інші партії вважали це «обманом виборців», а в ході виборів гостро критикували «прокомуністичних» соціал-демократів і «наскрізь корумпованих» громадянських демократів.

Перше десятиліття в розвитку політичного процесу в ЧР має досить точні часові межі. З одного боку, це поява Чеської Республіки 1 січня 1993 р. як самостійної держави, що доцільно прийняти за нижню межу. З іншого боку – верхню межу визначив відхід з посади у лютому 2003 р. Вацлава Гавела, беззмінного президента держави (спочатку він був президентом Чехословаччини) і наступне обрання новим главою держави колишнього прем'єр-міністра і лідера Громадянської демократичної партії (ГДП) Вацлава Клауса.

Чеська Республіка – держава, що ввійшла до НАТО й Європейського

Союзу як один з найбільш підготовлених претендентів; зміна лідерів – «моралізатора-ідеаліста» В. Гавела на «прагматика» В. Клауса (хоч елементи ідеалізму йому теж властиві) пройшла конституційним шляхом, навіть, попри попередні конфлікти між ними, і складність процедури обрання другого президента ЧР, зумовлену домінуванням у парламенті соціал-демократів і їх союзників, які висували своїх альтернативних кандидатів.

У 1997 р. у Чехії, в порівнянні з попередніми роками, після чергових виборів до парламенту, відбулося скорочення кількості парламентських партій – з шести до п'яти, що певною мірою посприяло фактичному завершенню реструктуризації політичних сил у державі: на лівому фланзі закріпила своє домінуюче становище Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП), а на правому – в результаті розколу колишньої ГДП виникли дві партії ліберально-консервативного напряму. Одна з них («оновлена» ГДП) зуміла відстояти свої позиції і політичний вплив під натиском нового, але невеликого й аморфного в організаційному плані Союзу Свободи (СС). Насамкінець, Християнсько-демократичний союз – Чеська народна партія (ХДС–ЧНП) зберегла статус найбільш популярної і чітко оформленої центристської партії.

Для системи політичних партій ЧР і суспільства на загал, угода між ЧСДП і ГДП мала два важливих наслідки. По-перше, відбулася консолідація ряду невеликих політичних суб'єктів, існуванню яких загрожувала сформована після виборів 1998 р. монополія двох великих партій на владу. По-друге, зростало відчуження між елітою політичного класу ЧР і громадянським суспільством, яке почало сприймати партії як структури, зацікавлені в поділі владних повноважень, лобіюванні інтересів окремих груп правлячої еліти (великого бізнесу, чиновників тощо), замість того, щоб виконувати споконвічну функцію політичних партій – представництво і захист інтересів широких соціальних верств.

Конкретним виявом невдоволення суспільства ситуацією в ЧР була акція

«Дякуємо, забирайтесь!», яку організували в кінці 1999 р., у 10-річницю «оксамитової» революції колишні лідери студентського руху, що брали участь у подіях 1989 р. У багатьох містах ЧР пройшли багатолюдні мітинги. Їх учасники вимагали відставки лідерів обох «договірних» партій, уряду і парламенту [1; 2]. Але й ці виступи не мали серйозних наслідків. Організатори акції не були готові до такої значної суспільної підтримки і відверто розгубилися, почувши звернені до них вимоги створити ефективну політичну «третю силу», здатну протистояти ГДП та ЧСДП. Отже, у русі «Дякуємо, забирайтесь!» більшою мірою відслідковувалось прагнення певної частини суспільства до інституціоналізації політичних сил, які протистояли опозиційному договору і його основному результату – домінуванню двох найбільших партій.

Однак очікувані зміни не відбулися і невдоволення політичною ситуацією перейшло в латентну форму, знаходячи свій вираз у наріканнях політологів і публіцистів, вороже налаштованих до «опозиційно-договірної» системи. «Політика в Чеській Республіці, – писав І. Пеге, – стала безглуздим ритуалом, набором політичних комбінацій... Ніхто з ветеранів чеської політики десяти посткомуністичних років не показав себе здатним виробити нові ідеї і концепції. Політика дійшла до рівня безперервної боротьби за владу й особисті випади. Чехія страждає від абсолютної неефективності політичної еліти» [3, с. 9].

Восени 1999 р. між ЧСДП і ГДП відбулись складні переговори щодо проекту закону про вибори. ГДП усіляко намагалася домогтися від ЧСДП нових поступок, а коли переговори не дали бажаних результатів, то виступила з ініціативою про ліквідацію опозиційного договору та відставку кабінету соціал-демократів і формування уряду великої (т.зв. «райдужної») коаліції, в яку могли б увійти представники всіх парламентських партій, крім комуністів. Швидше за все пропозиція ГДП була лише новим засобом тиску на ЧСДП, «лясканням батога, яке мало справити вплив на непіддатливу

Чеську соціал-демократичну партію [4].

Зрештою, кризу в середині чеського політичного класу вдалося вирішити у січні 2000 р., коли було підписано т.зв. патент взаємної підтримки, який став продовженням опозиційного договору і відкрив новий етап сучасного політичного процесу Чеської Республіки. Основні політичні партії ЧР відіграли провідну роль у її вступі до НАТО й ЄС. Вони шукали підтримку, контакти в транснаціональних європейських партій. Розпочали поступову модернізацію й європеїзацію, яка допомогла партіям ЧР подолати конфронтаційну модель поведінки, характерну на початку перехідного періоду країни. Кінцевим результатом такого процесу стало досягнення консенсусу серед політичних партій щодо основного політичного пріоритету для Чехії, який полягав у членстві в НАТО та ЄС. Це відіграло вирішальну роль для консолідації демократії в країні.

Література

1. Lidové noviny. 1999. 18, 20, 21. Září.
2. Právo. 1999. 18-20. září.
3. Pehe J. A Year of Stagnation. *The New Presence*. 1999. № 2. P. 5-10.
4. Respect. 1999. Č. 45. S. 20.

УДК 32:316.344.8

Мендрін О.В.

аспірант І курсу кафедри
міжнародних відносин
та зовнішньої політика
Маріупольського державного університету

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МАКРОПОЛІТИЧНОЇ

ІДЕНТИЧНОСТІ У ДИСКУРСІ МОДЕРНУ

Може здаватись, що сутність концепції «епохи Модерну» губиться в одночасному застосуванні антиномічних атрибутів, складності і, навіть, неможливості розрізнення акцидентальних та есенціальних його характеристик. Множинність проявів Модерну зменшує евристичну користь концепції для характеристики суспільно-політичних процесів, втім, лишається однією з найбільш уживаних в академічному дискурсі.

Серед авторів найбільш важливих для концептуалізації проблеми Модерну, в межах суспільно-політичних дисциплін, робіт, можна зазначити З. Баумана, У. Бека, М. Вебера, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, Ш. Ейзенштадта. Водночас, ефект примарної зрозумілості, «дослідницький консенсус, розрахований на інтуїтивне передрозуміння того, що таке Модерн та Сучасність» став на заваді появі широкої кількості комплексних, узагальнюючих досліджень концепту [5, с. 11], особливо проблемним академічне опрацювання концепту виявилось на пострадянському просторі [2, с. 8-9]. Попри це, можна назвати вітчизняних та зарубіжних дослідників, що присвятили роботи вивченню різних аспектів Модерну, а саме: А. Ассман, Р. Зимовець, Б. Капустін, В. Левицький, В. Мартьянов, М. Масловський, В. Фурс, Т. Швинн, Ф. Шмидт.

Нашим завданням у даній розвідці буде виокремлення та узагальнення ознак, що характеризують Модерн, як концепт політичної теорії, відносно до формування уявлень про макрополітичну ідентичність.

Характеризуючи природу Модерну, дослідники визначають його як «певну культурну реальність» (Б. Капустін), «переплетіння культурних програм» (Ш. Ейзенштадт), проект незавершеної дискурсивної раціоналізації життєсвіту (Ю. Габермас), «посттрадиційне, функціонально диференційоване на автономні підсистеми суспільство» (В. Мартьянов). Серед базових напрямів, за якими вирізняють суспільство Модерну: зміни

самоусвідомлення та темпорального режиму, співвідношення агентності та структури, культурні та ціннісні зсуви, модифікація економічного розвитку, структурно-функціональні трансформації політичного процесу та функціонування політичних інститутів.

Намагаючись вирізнити базові ознаки, що дозволяють говорити про появу нової культурної і політичної програми, яка слугує індикатором настання відокремленої від попереднього часу, епохи Модерну, Ш. Ейзенштадт зазначає: «зсув в розумінні людського фактору», який «породив розуміння модернізації як безлічі ймовірностей, що реалізуються автономними акторами», «радикальну трансформацію розуміння політичного порядку… злам традиційних основ легітимації політичного порядку і визнання існування різних можливостей для конструювання нового порядку [1, с. 285-286]. Водночас, запровадження дискурсу Модерну до незахідних суспільств супроводжувалось тим, що «багато компонентів… вибірково відкидалися, особливо це стосувалось колективних ідентичностей та релігійних тем» [1, с. 288]. Концепція множинності Модернів, запропонована Ш. Ейзенштадтом, піддається критиці через спробу «замаскувати під модерністську риторику… дискурс цивілізації», намагання «спростувати» Модерн, оскільки «він припускає універсалізацію і глобалізацію соціально-політичних цінностей і громадських інститутів, що виходить за межі націй, культур і цивілізацій, але ефективно працюючу в будь-яких регіонах світу незалежно від особливостей попереднього розвитку» [4, с. 48]. В. Мартьянов, зокрема, зазначає, що «існує ціннісна єдність та інституціональна множинність моделей Модерну», наявність ціннісного ядра Модерну, як його незмінного підґрунтя, дозволяє стверджувати внутрішню єдність Модерну, розглядати його як «самостійний політичний проект», незважаючи на варіативність «форм реалізації ідеалів та цілей» [4, с. 51-52].

Тож, однією з помітних тенденцій стає поява можливості щодо конструювання, відбору можливих і бажаних рис, яка створюється завдяки

посиленню значення агентності. Процес перевизначення, нового осмислення колективних ідентичностей, що усвідомлюється як частина епохи Модерну, власне проективний підхід до сприйняття суспільних відносин і політичних інститутів, створює важливу передумову для подальшого ствердження конструктивістської парадигми розуміння ідентичностей як індивідуальних, так і групових.

Макрополітична ідентичність, як «аналітична категорія, що вказує на усю сукупність різних способів ідентифікації зі спільнотою, яка асоціюється із сучасною державою», виступає як «інтерналізація правил, норм ті цінностей, колективно осмислених в рамках груп через солідарність понад політичні та ідеологічні кордони на рівні держав» [3, с. 369].

Отже, можливість формування такої ідентичності виступає як частина «проекту Модерну», оскільки ґрунтується на таких притаманних йому рисах як: затвердження представлення про державу-націю, коли саме уявлення про «права націй» стають джерелом легітимності і основою державотворення; посилення значення агентності, як здатності впливати на політичні процеси, ставати суб'єктом політичних змін, модифікувати суспільний лад; поступове усвідомлення конструктивізму, як однієї з засад ставлення до соціально-політичних процесів та суспільних інститутів.

Література

1. Анохина Н. В., Гирко Л. В. Многообразие модернов: Pro et contra. (Сводный реферат) // Политическая наука. 2012. № 2. С. 284-302.

2. Капустин Б. Г. Современность как предмет политической теории. М.: РОССПЭН, 1998. 308 с.

3. Малинова О. Ю. Макрополитическая идентичность // Идентичность: Личность, общество, политика. Энциклопедическое издание / отв. ред. И. С. Семененко. М.: Весь мир, 2017. С. 368-370.

4. Мартьянов В. С. Один Модерн или «множество»? // Полис. Политические исследования. 2010. № 6. С. 41-53.

5. Мартьянов В. С. Политический проект Модерна. От мироэкономики к мирополитике: стратегия России в глобализирующемся мире. М.: РОССПЭН, 2010. 367 с.

Розділ ІІІ

РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Зварич І. Т.,

доктор політичних наук., професор
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: НОВІ ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ

Якщо кінець минулого століття увійшов у політичну історію України як час національного самовизначення та державо- і націєтворення, то початок двадцять першого проходить під знаком помітної регіоналізації політичного простору держави, яка значною мірою носить об'єктивний, можна сказати,

закономірний характер, поскільки детермінована не тільки нестримним бажанням регіональних еліт чи політичних партій розіграти "регіональну карту", а і тими процесами та тенденціями, які приховані у глибинних шарах економічного, соціального, культурного тощо розвитку суспільства. Більше того, як показує досвід європейських країн, а вони є взірцевим прикладом для визначення підходів до розбудови держави, регіоналізм дедалі гучніше заявляє про свої права як одна із найвпливовіших концепцій західної демократії, що істотно актуалізує і системні дослідження у цьому напрямку. При цьому як політичний рух він виникає у Західній Європі всередині та набуває обертів у другій половині двадцятого століття [1], а вже сьогодні є і усі підстави стверджувати про його інституціоналізований характер у західноєвропейських країнах, позаяк ним тут набуто відповідного законодавчого оформленя, у тому числі у вигляді Європейської хартії регіональних мов і мов меншин та інших нормативних документів, передовсім ухвалених і проголошених у рамках Європейського парламенту – таких, як Хартія про регіоналізм (1988 рік) та Декларація про регіоналізм у Європі (1996 рік), які також є переконливим свідченням інституціоналізації європейського регіоналізму.

Останнім часом цим проблемам приділяється доволі значна увага науковців. Зокрема, вітчизняні економісти і демографи вивчають їх із позиції територіального поділу праці, формування державного бюджету, дотаційності та депресивності регіонів, характеру народжуваності, відтворення населення, зайнятості тощо. Історична регіоналістика вивчає такі проблеми із позицій становлення і розвитку регіонів України та її адміністративно-територіального поділу, особливостей етнографічної культури територій держави. Соціологія здебільшого орієнтується на вивчення електоральних симпатій населення регіонів і вивчення громадської думки стосовно найбільш значущих проблем суспільного життя. Що стосується політичної науки, то вона вивчає регіоналізм як політичний

процес, який зумовлюється економічними, культурно-історичними, соціально-географічними, конфесійними, психологічними (ментальними) тощо чинниками, які артикулюються політичними акторами і насамперед політичними партіями і представниками тих політичних еліт, що зорієнтовані головним чином на обстоювання різних регіональних інтересів.

Ми дотримуємось тієї думки, що регіоналізм не є явищем однозначно негативним або ж деструктивним. Навпаки, вважаємо, що його вітчизняні прояви мають об'єктивні підстави, зумовлені процесами демократизації суспільно-політичного життя у нашій країні. Одночасно виходимо із переконання, що він має значний потенціал конструктивізму, якщо поєднується з інтересами усієї держави та переймається загальнодержавними, а не зациклюється винятково на місцевих проблемах та інтересах, тому категорично проти того, щоб політичні суб`єкти спекулювали на труднощах перехідного періоду становлення інститутів демократії, керуючись не стільки національними, скільки регіональними інтересами. Системний підхід, якщо його застосувати до реалій державотворення та до процесів націєтворення, не залишає сумнівів у тому, що держава не є арифметичною сумою її частин чи регіонів, а є феноменом цілісним, у якому кожний елемент, будучи неповторним і самобутнім, функціонує у рамках цілісної системи. Якщо такої цілісності немає, країна рано або пізно потерпатиме внаслідок руйнівних процесів відцентрового характеру і втрачатиме внутрішню єдність, що характеризує будь-яку органічну цілісність, якою є і завжди має бути нація-держава [2; 3].

У зв`язку з цим виникає головне питання, яке вимагає відповідного грунтовного аналізу та пояснення: чому "регіональна карта" так активно розігрується не лише під час виборчих кампаній, а і при визначенні стратегічних пріоритетів зовнішньої політики України, її національних інтересів та безпеки? І відповідь на нього слід шукати уже не у площині правового, а саме політичного аналізу, тобто відповісти на питання: кому ж

саме це вигідно?

Звичайно, така риторика, яка підсилюється і окремими діями, вигідна як політичними силам всередині країни, так і їхнім зовнішнім покровителям. Експлуатуючи радянські стереотипи, які все ще живуть у свідомості старшого та й середнього покоління, передусім усталений стереотип антизахідництва та антиамериканізму, певним політичним силам – таким, як партії прокомуністичного штибу, все таки вдається мобілізувати свій електорат, діючи за архаїчним принципом протиставлення: “свій – чужий”, “друг – ворог” тощо. Внаслідок таких протиставлень, до яких чутлива певна частина українців, у державі виникають різного роду варіанти її регіоналізації, а саме: за економічними, мовними, релігійними, геополітичними тощо ознаками. У жодній країні Західної Європи, де, як відомо, існують свої власні гострі проблеми із політичним регіоналізмом, хіба що за винятком невеликої Бельгії, такої експлуатації етномовних і економіко-регіональних стереотипів немає. Це свідчить про низьку правову та політичну культуру вітчизняних прибічників концепції політичного регіоналізму, яка, на наш погляд, кидає серйозний виклик територіальної цілісності держави і становить істотну загрозу її суверенітету.

Підсумовуючи, зазначимо, що розглянувши різні аспекти регіоналізму, приходимо до логічного висновку, що це явище є неоднорідним та неоднозначним у політичній історії різних країн. Ми вважаємо, що в європейських умовах регіоналізм не становить загрози їх територіальній цілісності, рухаючись у напрямку посилення ролі територій і громад в управлінні державою. Що стосується України, то надмірна політизація регіонального чинника несе у собі певні загрози та виклики, здатні зруйнувати країну. Для нейтралізації такого сценарію розвитку подій потрібно розробити цілісну програму державної регіональної політики з врахуванням процесів політичної модернізації та інтеграції України у європейський політичний простір. Перше, що треба зробити, це провести

адміністративно-територіальну реформу, покавши в її основу природно-економічні критерії утворення регіонів. Не забуваючи при цьому, що регіон не самоціль, а засіб ефективного управління. Друге – перевести регіоналізм із політичної площини в адміністративну, зробивши наголос на децентралізації управління, але із чітким контролем з боку центрального керівництва. Третє – влада – як центральна, так і місцева, має врешті-решт всерйоз зайнятись проблемами ліквідації нерівності соціально-економічного розвитку територій, які створюють умови для соціального та політичного напруження. Четверте, слід здійснювати сильну гуманітарну політику, спрямовану на формування національно свідомої особистості, компетентного громадянина, професіонала нового покоління. Без розв'язання цих та низки інших проблем сьогодення у політичному житті держави і надалі розігруватиметься "регіональна карта" з непередбачуваними для неї наслідками.

Література

1. Петрелла Р. Националистические и региональные движения в Западной Европе. Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.- сост. Празаускас А. А. М.: Изд-во УРАО, 2000. С. 234-244.

2. Зварич І. Т. Регіон як мезоекономічна система. Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем (зб. тез допов.). Матер. Всеукраїн. наук.-практ. конф. 6-8 грудня 2007 року. Івано-Франківськ: ІФТУНГ, 2008. С. 11-12.

3. Зварич І. Т. Етнополітичні процеси як предмет теоретико-методологічного аналізу. Нова парадигма: [журн. наук. праць]. Гол. ред. В. П. Бех. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; творче об'єднання "Нова парадигма". Вип. 73. К.: Вид-во нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2007. С. 126-139.

Климончук В.Й.

доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри політології,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника»

Виборчий процес в Україні: загальнонаціональні та регіональні особливості

Конституція України проголошує людину найвищою соціальною цінністю, а єдиним джерелом влади і носієм суверенітету – народ. Український народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. Механізмом реалізації рішення кожного громадянина, кому делегувати своє право керування державою, виступають вибори. В демократичній державі вибори є процесом легітимізації влади та забезпечення балансу інтересів у багатоукладному суспільстві.

Вибори – це тривалий у часі процес, в якому можна виокремити такі етапи, як підготовка виборів (від пропозиції кандидатур до висування кандидатів), передвиборча агітація (власне, передвиборча боротьба), фінансування виборчих кампаній, визначення умов успішного проведення виборів; безпосередньо процедура голосування, підбиття підсумків виборів і, нарешті, схвалення результатів виборів тими, кого обрали. Стосовно кожного з цих етапів можуть бути прийняті законодавчі рішення, вигідні чи невигідні окремим партіям та їх прихильникам. Однак визначальну роль у правовій регламентації цих процедур відіграють політичні партії, представлені в парламенті, оскільки відповідні рішення, як правило, виливаються у форму закону. Отже, вони опосередковано визначають власні шанси і шанси конкурентів на виборах [2, с. 68-69]. Для якісного політологічного аналізу необхідно приділити увагу дослідженню взаємовідносин і ролі суб’єктів виборчого процесу (громадян, влади, політичних партій, громадських організацій) як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях.

Небезпекою для сучасних демократій є маніпулювання *масовою свідомістю* та формування бажаної громадської думки за допомогою електронних засобів зв'язку, медіа та соціальних мереж. У зв'язку з цим Ж. Бодріяр ставить запитання: по чий бік мас-медіа? На боці влади, допомагаючи їй маніпулювати масами, чи на боці мас, сприяючи відкиданню смислу, адже «ми перебуваємо у всесвіті, в якому стає все більше інформації і все менше смислу» [3, с. 41]. Влада, яка була структурою, стратегією, відношенням сили, метою, стає симулякром, переходить у розряд соціального замовлення [3, с. 38]. А люди хочуть хліба і видовищ, і це свідчить про незрілість громадянського суспільства. «Карнавалізація» політики призводить до того, що люди вже не розуміють того, що відбувається, не здатні об'єктивно, раціонально пояснити сутність проблем та прогнозувати можливі наслідки. За таких умов, а також з огляду на гібридну війну, яка триває в Україні, важливо, щоб виборчий процес не перетворювався на торгівлю образами, символами, а голосування відбувалося не «по приколу», а засвідчувало політичну компетентність і відповідальність громадян.

Попри існуючі різні, часом діаметрально протилежні, оцінки президентської виборчої кампанії, її результатів і можливих наслідків, можемо стверджувати, що вона побудована не стільки на конкурентній боротьбі ідей, передвиборчих програм, пріоритетів зовнішньополітичної діяльності держави, скільки на створенні шоу, карнавалу емоцій і заяв, використанні скандальної політичної реклами тощо. *Політолог Сергій Грабовський* стверджує, що прагнення «команди Зе» взяти всю повноту влади має наслідком дострокові парламентські вибори, а відтак і ризик формування якісно найгіршої Верховної Ради та дискредитації парламентаризму. Користуючись своїм високим рейтингом, «Слуга народу» веде у депутати масу кнопкодавів, які не розуміють, за що і проти чого голосують. Багато хто з них не володіє літературною українською мовою і не

має політичного досвіду. Це стосується не лише «команди Зе», а й інших політичних сил, які зробили ставку на «нові обличчя», на «нове покоління» [4].

За словами політичного експерта Володимира Фесенка, Зеленський, можливо, тимчасово, на хвилі емоцій об'єднав країну, зняв напругу і традиційне електоральне протистояння між умовним сходом і заходом, між російськомовними й українськомовними регіонами [5]. Проте регіональні особливості політичних виборів, зумовлені історичними, соціокультурними, економічними факторами, визначатимуть і надалі регіональні відмінності в електоральній поведінці громадян, їхні ціннісні орієнтації.

За даними Центральної виборчої комісії, вперше за всі роки виборчих кампаній з виборів Президента України була подана рекордна кількість заяв для реєстрації кандидатами на пост Президента України. Загалом виявили бажання взяти участь у цих виборчих перегонах 92 особи. ЦВК зареєструвала 44 кандидати на пост Президента України (з них 24 – висунутих політичними партіями; 20 – шляхом самовисування), до дня голосування включено до виборчих бюлетенів 39 кандидатів. Активність виборців у першому турі виборів Президента всього по України становила 62,88 %, у другому турі – 61,42 %. Найбільшою була активність виборців у Львівській області (68,99 % і 67,56 % відповідно), Волинській (68,43 % і 64,33%) та у м. Києві (68,07 % і 65,87 %) [6]. Єдиною областю, в якій у першому турі перемогла Ю.Тимошенко, стала Івано-Франківська. П.Порошенко набрав найбільше голосів у Львівській і Тернопільській областях та у закордонному виборчому окрузі. Ю.Бойко переміг у Донецькій і Луганській областях. Окрім окупованого Криму, в інших областях та у м. Києві переміг В.Зеленський. У другому турі В.Зеленський отримав 73,22% голосів, П.Порошенко – 24,45%. Найвищий в Україні показник підтримки В.Зеленського у другому турі виборів – на Луганщині (89,44%).

Президентські вибори в Україні, за оцінками американських

спостерігачів із Національного демократичного інституту (НДІ), відбулися за кращими міжнародними стандартами [7]. Обидва тури виборів проходили в умовах вільної конкуренції. Активність виборців була високою. Отже, вільні вибори стають нормою в Україні. Президентські вибори засвідчили, що демократія в Україні стала більш стабільною.

Література

1. Конституція України / Редакція від 21.02.2019 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Райковський Б. Політологічний аналіз виборчого процесу / Броніслав Райковський // Політичний менеджмент — 2007. — № 2. — С. 68-76.

3. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции // Философия эпохи постмодерна: Сб. переводов и рефератов. – Минск: Красико-принт, 1996. – С.32-47.

4. Приколи команди Зеленського. «Маємо симптом прагнення до диктатури за російським зразком» – Грабовський // Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/30028132.html

5. Зеленський об’єднав країну, але об’єднав на хвилі емоцій – Фесенко // Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/29906188.html

6. Вибори Президента України 31 березня 2019 року. Аналітичний звіт / Центральна виборча комісія // Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/vp_2019/inform/vpu_2019_zvit_ua.pdf

7. Україна обрала президента. Живий блог про результати виборів // Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/drugyy-tur-vyboriv-live-blog/29894288.html

УДК 323.15

Горват М. В.

аспірант кафедри політології і державного управління
факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ДВОТИЖНЕВИК ГАЗЕТА «РОМАНІ ЯГ» ЯК ЧИННИК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ РОМСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ МЕНШИНИ ЗАКАРПАТТЯ

У статті розкрито питання внеску ромських мас-медіа, а саме всеукраїнського двотижневика газети «Романі Яг», у громадсько-політичний розвиток ромської етнічної меншини Закарпатської області.

Зроблено висновок, що періодичне видання «Романі Яг» (1999–2010 рр.) сприяло становленню ромського громадського правозахисного руху Закарпатської області та України загалом, виступало фактором міжкультурної комунікації та розвитку толерантних відносин, засобом подолання стереотипів та проявів етнічної дискримінації щодо ромів.

***Ключові слова**: етнополітика України, ромська етнічна меншина, неурядова організація, ромські мас-медіа, міжетнічні відносини.*

The article deals with the contribution of the Roma mass media, namely the All–Ukrainian two weekly newspaper «Romani Yag», in the socio-political development of the Roma ethnic minority of Transcarpathian region.

Conclusion is made, that the periodical «Romani Yag» (1999–2010) contributed to the establishment of the Roma social and human rights movement in the Transcarpathian region and Ukraine in general, as a factor of intercultural communication and the development of tolerant relations, a means of overcoming stereotypes and manifestations of ethnic discrimination against the Roma.

Key words: *ethnopolitics of Ukraine, Roma ethnic minority, non-government organization, Roma mass media, interethnic relations.*

Питанням становлення, розвитку та значення ромських ЗМІ Закарпатської області приділяли увагу такі дослідники як Ю. Бідзіля [6; 7; 8] в аспекті міжкультурної комунікації та етнотолерантності; В. Тарасюк [29] у розрізі висвітлення ромської проблематики у мас-медіа; А. Адам [1] щодо мас-медійного аспекту роботи культурно-просвітнього товариства «Романі Яг»; Є. Навроцька [22] стосовно організації роботи редакційного колективу газети «Романі Яг»; А. Федушка [34] щодо проблеми недостатнього інформаційного висвітлення життя ромських громад у місцевих мас-медіа; С. Єрмошкін [10] щодо місця та ролі сучасних ромських мас-медіа; В. Коцюба [16] щодо контенту випусків газети «Романі Яг» за 2005 рік; Н. Козир та О. Григор'єв [14] стосовно проявів мови ворожнечі в інтернет-просторі по відношенню до ромської громади Закарпаття.

Зокрема С. Єрмошкін слушно задається питанням – що ми розуміємо і що ми відносимо до терміну «ромські ЗМІ»? На його думку, до «ромських ЗМІ» можна віднести ті, які засновані ромами індивідуально або ромськими товариствами, як правило існують за рахунок зовнішніх джерел фінансування у вигляді грантів від неурядових фондів [10, с. 113]. С. Єрмошкін приходить до висновку, що «ромським ЗМІ є таке видання – друковане, електронне, яке засноване ромами, виступає від імені ромів та в інтересах ромів і головне – несе відповідальність перед ромами» [10, с. 115].

Як відомо, перші ромські неурядові організації України були засновані саме в Закарпатській області: у травні 1991 року в Ужгороді було засноване товариство циган Закарпаття «Рома», а у травні 1993 року культурно-просвітнє товариство «Романі Яг» [11, с. 16]. Протягом 1991–1999 років відбувалося становлення та розвиток цих організацій.

На початку керівництво та члени ромського товариства «Романі Яг» акцентували свою увагу на культурному напрямку роботи, зокрема був створений на той час однойменний ансамбль «Романі Яг», який на той час вважався найкращим ромським ансамблем України [24, с. 80]. Згодом, більша увага приділялася просвітницькій та правозахисній діяльності, а районні осередки «Романі Яг» почали активно діяти у містах Чоп, Мукачево, Перечин, Свалява, смт Великий Березний.

У той же час ромські мас-медіа Закарпаття, по суті, були відсутні. Ситуація змінилася у 1999 році, коли ромська етнічна меншина Закарпатської області та України отримала своє перше друковане видання – газету «Романі Яг» (Ромська ватра). Поява газети «Романі Яг» співпала зі значною активізацією громадсько-політичного руху закарпатських ромів наприкінці 90-х років XX століття. У 1997 році в Ужгороді було засноване Культурне товариство циган Закарпаття «Ром Сом» (голова – Аладар Пап) [18]. У 1998 році на установчій конференції в Ужгороді було засноване Товариство музичної культури ромів Закарпаття «Лаутарі» (голова – Вілмош Пап-старший) [30].

24 березня 1999 року побачив світ перший випуск газети «Романі Яг» – на восьми сторінках формату А3, дві з яких були повнокольоровими, містилася інформація про культуру, історію, правозахист, громадське життя ромів. Шеф-редактором газети «Романі Яг» був Аладар Адам, а редактором Євгенія Навроцька. Загальний тираж першого випуску становив п’ять тисяч примірників. У названому випуску газети, до прикладу, була подана інформація про участь голови товариства «Романі Яг» Аладара Адама у Міжнародній конференції з прав людини, яка проходила у м. Парижі в грудні 1998 року [21, с. 2]. Ця подія свідчила про те, що ромський громадський правозахисний рух Закарпатської області вийшов на міжнародний рівень.

Випуск газети фінансово підтримувався Міжнародним фондом Відродження (м. Київ), зокрема програмою «ЗМІ», підпрограмою «Ромські

ЗМІ» в рамках реалізації проекту «Видання та поширення газети ромів Закарпаття «Романі Яг»» [26, с. 15]. Починаючи з грудня 2000 року газета «Романі Яг» також виходила і в електронному форматі. Спочатку на сайті romaniyag.boom.ru, а згодом на сайті romaniyag.uz.ua. Станом на травень 2019 року обидва сайти не працюють.

З 1999 по 2006 роки газета «Романі Яг», яка з початку 2003 року стала всеукраїнським двотижневиком, виходила регулярно. У 2005–2006 роках газета виходила за підтримки Європейської комісії та Інституту Відкритого Суспільства (м. Будапешт). Впродовж 2007–2010 років через брак фінансування кількість випусків газети значно скоротилася: випуск за 2007 рік вийшов за підтримки музиканта і співака Євгена Гудзя (США); випуски за 2009–2010 роки виходили за кошти Міжнародного фонду «Відродження».

Газета «Романі Яг» ставила за мету максимальне розширення аудиторії своїх читачів, тому публікації майже кожного номеру виходили кількома мовами – українською, ромською, рідше російською та угорською [17, с. 3]. Турбуючись про поглиблення міжетнічних відносин у краї та враховуючи значний відсоток угорськомовних ромів, у третьому номері газети «Романі Яг» від 19 червня 1999 року вперше була надрукована двосторінкова інформаційна вкладка угорською мовою. Так, до прикладу, у вкладиші опубліковано статтю про соціально-економічне та громадське життя ромів села Ратівці Ужгородського району [37].

Важливим напрямком роботи редакційного колективу газети стала широка міжнародна співпраця з іноземними ромськими журналістами, газетами та журналами, зокрема з таких країн як Угорщина, Словаччина, Чехія, Польща, Нідерланди, Білорусь, Російська Федерація, США. Відповідно широко подавалась інформація про історію, культуру, міжнародні події з життя ромів і ромських товариств.

Перші випуски газети «Романі Яг» засвідчили, що редакційний колектив, кореспонденти та дописувачі приділяли значну увагу подачі

інформації, яка торкалася громадсько-політичної сфери життя місцевих ромських громад. Розлогі аналітичні матеріали стосувалися питань громадського активізму та місцевого самоуправління, освіти, охорони здоров'я, правозахисту, благоустрою, працевлаштування у ромських компактних поселеннях (таборах) усіх районів Закарпатської області – як великих за розмірами та чисельністю жителів (у містах Мукачево [2, с. 3], Свалява [5, с. 5], Перечин [31, с. 4], Берегово та ін.), так і менших (у селах Порошково, Тур'я Ремети, Тур'я Пасіка [9, с. 4] Перечинського району; Батьово [38], Велика Бейгань [19, с. 5] Берегівського району; Холмок Ужгородського району [39]; Ростоки Рахівського району [28, с. 4] та ін.).

Кореспонденти газети «Романі Яг» намагалися оперативно висвітлювати резонансні події, пов'язані з недотриманням чи порушенням прав людини з боку правоохоронних органів та органів місцевої влади, проявами фізичного насилля та дискримінації по відношенню до ромів. Завдяки тісній співпраці юристів правозахисного центру при товаристві «Романі Яг» та редакційного колективу газети «Романі Яг» кожен такий випадок фіксувався, йому надавалася правова оцінка, а за потреби здійснювався і юридичний супровід. Це загалом сприяло зменшенню рівня дискримінації, мови ворожнечі та правового свавілля щодо представників ромської етнічної меншини Закарпаття.

Значну увагу в газеті «Романі Яг» було приділено розвитку та поглиблення міжкультурного діалогу з національно-культурними товариствами різних меншин Закарпатської області, насамперед з угорськими та єврейськими [20, с. 5]. На шпальтах газети «Романі Яг» широко подавалась інформація про створення нових ромських товариств у Закарпатській області, наприклад, товариства «Романо чачіпе» (Ромська правда) у с. Вилок Виноградівського району [27, с. 2], жіночого товариства «Терне чая по нево дром» (Ромські жінки на новій дорозі) в Ужгороді [35, с. 2], Конгресу ромів Закарпаття «Праліпе» в Ужгороді [15, с. 6].

Знайшли свою увагу на сторінках газети «Романі Яг» і президентські електоральні цикли 1999 року [36, с. 3; 25, с. 3] та 2004 року [12, с. 2]. Дискусії щодо принципів та напрямів етнополітики України по відношенню до етнічних меншин, в першу чергу щодо ромської, також приділена велика увага на сторінках газети «Романі Яг» [23, с. 3; 13, с. 3; 33, с. 2; 4, с. 3; 3 , с. 1].

Отже, всеукраїнський двотижневик газета «Романі Яг» став вагомим стимулом до активізації громадсько-політичного життя ромської громади Закарпаття. Більше того, можна твердити, що саме випуск газети «Романі Яг» та діяльність мережі ромських правозахисних центрів у кількох областях України (Одеській, Харківській, Львівській, Черкаській, Полтавській, Київській, Донецькій) під егідою товариства «Романі Яг» на початку 2000-х років дали потужний поштовх до створення та розвитку місцевих ромських неурядових організацій по всій території України. Інформаційне висвітлення газетою «Романі Яг» важливих новин із життя ромів Закарпаття та України загалом, публікація аналітичних та правових матеріалів, стали важливим інструментом в руках ромських товариств по відстоюванні прав і свобод громадян; сприяли зниженню мови ворожнечі, проявів насилля та дискримінації; сприяли підвищенню рівня міжкультурного діалогу й толерантності у суспільстві. Сьогодні, на жаль, можна констатувати, що відновлення випуску всеукраїнського двотижневика газети «Романі Яг» у друкованому чи електронному форматі не викликає зацікавленості як з боку держави, так і з боку недержавних фондів та донорів.

Література

1. Адам А. Закарпатське циганське культурно-просвітнє товариство «Романі Яг»: історія створення та етапи його становлення. *Ромологія: історія*

і сучасність. Матеріали Міжнародних наукових читань. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 57–60.

2. Адам А. Новий біров у таборі Мукачева. *Романі Яг.* 2000. № 12 (24) (10 жовтня). С. 3.

3. Адам А., Навроцька Є. Пропозиції та зауваження щодо розгляду Концепції державної мовної політики в Україні. *Романі Яг.* 2006. № 13 (140) (25 жовтня). С. 1.

4. Адам А., Навроцька Є. Пропозиції щодо поліпшення етнокультурної самобутності та захисту прав ромів України. *Романі Яг.* 2005. № 6 (111) (6 квітня). С. 3.

5. Балінт М. Свалявська ромська громада. *Романі Яг.* 1999. № 3 (19 червня). С. 5.

6. Бідзіля Ю. Мас-медіа Закарпаття як чинник міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації.* 2013. Випуск 1 (29). С. 283–293.

7. Бідзіля Ю. М. Ромський інформаційний сегмент на Закарпатті в контексті проблем міжкультурної комунікації та медіаосвіти. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі».* Запоріжжя, 2016. С. 8–12.

8. Бідзіля Ю. Сучасний інформаційний простір Закарпаття крізь призму етнотолерантності. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика.* 2013. Випуск 38. С. 98–106.

9. Герцег Н. При житті табір тримає хіба що віра. *Романі Яг.* 2001. № 1 (30) (9 січня). С. 4.

10. Ермошкин С. Современные ромские СМИ и их роль в освещении проблем ромов. *Ромологія: історія і сучасність. Матеріали Міжнародних наукових читань.* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 113–119.

11. Зан М. Проблеми етнокультурного розвитку ромів Закарпаття (1989–2001 рр.). *Ромологія: історія і сучасність. Матеріали Міжнародних наукових читань.* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 10–23.

12. Зейкан Ю. В очікуванні президентських виборів. Ужарага президентскі вибори. *Романі Яг.* 2003. № 5 (24) (12 березня). С. 2.

13. З питань міжетнічних відносин на Закарпатті. *Романі Яг*. 2000. № 2 (31) (24 січня). С. 3.

14. Козир Н., Григор'єв О. Мова ворожнечі в Інтернет-ЗМІ стосовно представників ромської національної меншини в Закарпатті. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи.* Дата оновлення: 13.03.2014. URL: http://khpg.org/index.php?id=1394667648 (дата звернення: 09.05.2019).

15. Конгрес ромів Закарпаття «Праліпе». *Романі Яг.* 2000. № 9 (21) (22 серпня). С. 6.

16. Коцюба В. Ромські ЗМІ на початку XXI століття: газета «Романі Яг» (2005 рік). *Ромологія: історія і сучасність. Матеріали Міжнародних наукових читань.* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 104–112.

17. Кравец Е. Большие проблемы малых народов. *Романі Яг.* 1999. № 4 (17 липня). С. 3.

18. Культурне товариство циган Закарпаття «Ром Сом». Центр культур національних меншин Закарпаття. Дата оновлення: 19.10.2016. URL: http://centerkyltyr.pp.ua/2016/10/19/культурне-товариство-циган-закарпат/ (дата звернення: 08.05.2019).

19. Навроцька Є., Опаленик В., Горват М. Великі проблеми Малої Бігані. Баре проблеми Малої Бігані. *Романі Яг.* 2007. № 16 (143) (28 березня). С. 5.

20. Навроцька Є. Закарпатське обласне єврейське культурно-просвітнє товариство. *Романі Яг.* 2000. № 5 (17) (14 березня). С. 5.

21. Навроцька Є. Зустріч на найвищому рівні. До 50-річчя прийняття Загальної Декларації Прав Людини. *Романі Яг.* 1999. № 1 (24 березня). С. 2.

22. Навроцька Є. М. Специфіка роботи редакції газети «Романі Яг». *Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: Матеріали науково-практичної конференції* / Під загальною редакцією П. В. Токаря. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. С. 111–112.

23. Один з аспектів вирішення національного питання в Україні. *Романі Яг.* 2000. № 3 (15) (15 лютого). С. 3.

24. Пап В., Пап Е. Музичний фольклор ромів Закарпаття. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. 154 с.

25. Передвиборча програма кандидата у Президенти України Кучми Леоніда Даниловича. *Романі Яг.* 1999. № 11 (11 листопада). С. 3.

26. Річний звіт Міжнародного фонду «Відродження» за 1999 рік. 131 с. URL: http://www.irf.ua/content/files/annual_report_1999.pdf (дата звернення: 09.05.2019).

27. Сюрет Є. Роми організовуються у нові товариств. *Романі Яг.* 1999. № 8 (24 вересня). С. 2.

28. Сюрет Є. Ромка, що керує табором. *Романі Яг.* 2000. № 8 (20) (4 серпня). С. 4.

29. Тарасюк В. Висвітлення ромської проблематики в ЗМІ: пошук балансу. URL: labs.journ.univ.kiev.ua/hrj/wp-content/uploads/2018/04/%D0%...D1%83.docx (дата звернення: 08.05.2019).

30. Товариство музичної культури циган Закарпаття «Лаутарі» (Музикант). *Центр культур національних меншин Закарпаття.* Дата оновлення: 19.10.2016. URL: http://centerkyltyr.pp.ua/2016/10/19/товариство-музичної-культури-циган-з/ (дата звернення: 08.05.2019).

31. Тирпак І. У нас нема часу займатися пустощами. *Романі Яг.* 1999. № 6 (27 серпня). С. 4.

32. Толочко Н. Науковець УжНУ представив дослідження про ромські медіа в заокеанській монографії. *Медіацентр УжНУ.* Дата

оновлення: 05.12.2017. URL: https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/naukovets-uzhnu-predstavyv-doslidzhennya-pro-romski-media-v-amerykanskij-monografiyi/2017-12-05-15517 (дата звернення: 09.05.2019).

33. Україна – країна поліетнічна. *Романі Яг.* 2004. № 2 (44) (10 березня). С. 2.

34. Федушка А. Інформаційна блокада висвітлення проблем ромської громади. *Правовий простір.* Дата оновлення: 30.09.2014. URL: http://www.legalspace.org/en/mission/empowerment-of-roma-communities/item/2481-informatsiina-blokada-vysvitlennia-problem-romskoi-hromady (дата звернення: 08.05.2019).

35. Ференц Н. Ромські жінки на новій дорозі в майбутнє. *Романі Яг.* 1999. № 8 (24 вересня). С. 2.

36. 31 жовтня 1999 року – вибори Президента України. *Романі Яг.* 1999. № 9 (15 жовтня). С. 3.

37. Horvat B. A ráti tabor. *Романі Яг.* 1999. № 3 (19 червня).

38. Horvat B. Egy kis roma közösség. *Романі Яг.* 1999. № 11 (11 листопада).

39. Horvat B. Romák Homokon. *Романі Яг.* 2000. № 5 (17) (14 березня).

УДК 351.758 :321.02 :342.5

Глизнер С.В.

аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
Університет імені Василя Стефаника»

Взаємодія громадських і політичних об’єднань з органами державної влади: регіональний вимір

Становлення ефективної взаємодії між організаціями громадянського суспільства та державними інституціями напряму залежить від якісних змін моделі державного управління в Україні, серед яких децентралізація, послаблення неефективних адміністративно-командних і суто регулятивних методів тощо. Революція Гідності відкрила новий етап в історії розвитку громадянського суспільства, продемонструвала вплив громадськості на суспільно-політичні перетворення, стала поштовхом для оновлення та переформатування влади. Такі цілі вимагають створення повноцінних, а не декларативних громадських інституцій, здатних отримати інформацію на початкових стадіях ухвалення управлінських рішень, запропонувати альтернативи, здійснювати контроль. Відповідно станом на сьогодні у реалізації об'єктивною є тенденція дедалі ширшого залучення організацій громадянського суспільства до процесу формування та реалізації державної політики. Варто зазначити, що більшість стратегічних документів, зокрема плани пріоритетних дій Кабінету Міністрів України з 2016 року розробляються у постійній співпраці з організаціями громадянського суспільства і в першу чергу тими, що об'єднались в Реанімаційний пакет реформ. У зв'язку із цим зростає потреба доступності, підзвітності та відповідальності органів влади, підсилення механізмів контролю в антикорупційних та інших чутливих для громадської думки питаннях. Для взаємодії органів влади та громадянського суспільства використовуються такі механізми як консультації з громадськістю, участь у громадських радах, робочих групах, громадські експертизи і моніторинги, громадські слухання, інформаційні запити до органів державної влади тощо. Однак на сьогодні недостатньо реалізованим лишається потенціал аналітично-експертного середовища, профспілкових організацій, організацій роботодавців у формуванні змісту державної політики. Разом із тим, така співпраця має ґрунтуватись на таких принципах: громадська активність, партнерство, відкритість та відповідальність, політична незалежність,

запобігання корупції, раціональний і збалансований розвиток, комплексність. Так, з метою налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства у 2016 році Указом Президента України від 26.02.2016 №68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. На реалізацію вказаної стратегії станом на сьогодні в 12 областях України ухвалено відповідні обласні програми, у 9 областях такі програми знаходяться у процесі розроблення. Слід зазначити, що Національна стратегія готувалась у тісній співпраці організацій громадянського суспільства, Адміністрації Президента України, представників органів державної влади та місцевого самоврядування. Обговорення документу здійснювалось як на регіональному, так і на національному та міжнародному рівнях за сприяння офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

У Івано-Франківській області, як здебільшого і загалом в державі, фіксується відносно низький рівень розвитку громадянського суспільства, політичної активності, ініціативності та згуртованості громадян. Незважаючи на те, що кількість ІГС та сфер їхньої діяльності у Івано-Франківській області постійно зростає, громадська активність часто є відірваною від поточних суспільних процесів, що обумовлюється недостатнім рівнем кадрової, інтелектуальної, фінансової та інституційної спроможності громадських організацій. Абсолютна більшість громадян України, у тому числі мешканців Івано-Франківської області, не входить до складу жодного ІГС та не бере участі в їхній діяльності. На початок листопада 2016 року у Івано-Франківській області діяло 2409 громадських організацій різної спрямованості. Згідно з даними Державної служби статистики на кінець 2015 року в області нараховувалось 1532 громадські організації, а у цей самий період 2014 року їх число складало 1805. Сьогодні тільки близько 6%

жителів області є членами громадських організацій, натомість у Львівській чи Миколаївській області цей показник є вищим та складає 34% та 18%, а в Тернопільській чи Житомирській є нижчим – 5% та 2,5%. Однак, якщо порівняти показники Івано-Франківської області із загальним числом регіональних одиниць держави, то рівень участі у ІГС є досить низьким.

Загалом, в області склалась унікальна ситуація із зростанням кількісного показника громадських організацій, яка відрізняється від загальнодержавної ситуації. З іншого боку, в регіоні спостерігаємо низький рівень участі громадян у ІГС, що у свою чергу, впливає на довіру суспільства до подібного роду об'єднань. Така ситуація слугує обмежуючим чинником розвитку громадянського суспільства в ІваноФранківській області. Основними напрямками діяльності ІГС в області є забезпечення культурних, економічних, вікових, гендерних, регіональних, релігійних, професійних, соціальних інтересів. Разом з тим, основну масу громадських організацій Івано-Франківської області складають молодіжні, спортивні, правозахисні, наукові,благодійні або об'єднання що створені на основі професійних інтересів. Вплив ІГС на органи влади та суспільні процеси є незначним та безсистемним, зокрема в питаннях, які стосуються вирішення проблем розвитку місцевих громад. Позитивні приклади налагодження ефективної співпраці між місцевими органами влади області та ІГС є, скоріше, вираженням окремих політичних та міжособистісних обставин, ніж проявами системної практики. Фіксується взаємна недовіра між владою та ІГС, яка виявляється у відчуженості та інколи – в радикальних протистояннях замість солідарної відповідальності за стан місцевого розвитку. Водночас ІГС демонструють низький рівень зв'язку з соціальними групами місцевої громади, що сприяє поширенню суспільної недовіри до їхньої діяльності та негативно впливає на інтенсивність участі громадян, самоорганізації та приватної благодійності. Значна частка ІГС залежить від владних чи бізнесових інтересів та не має сталої соціальної бази для своєї діяльності.

Відсутність соціальної бази спричиняє залежність ІГС від вузького переліку джерел фінансування, що унеможливлює визначення на місцевому рівні чітких пріоритетів громадської активності. Оскільки більшість ІГС не мають доступу до бюджетної фінансової підтримки для виконання своїх статутних завдань, а недосконаліть податкового законодавства не стимулює підтримку їхньої діяльності з боку благодійників і меценатів, механізми участі громадськості у вирішенні місцевих питань належним чином не впроваджуються у публічне управління. Як результат, має місце низький рівень суспільно корисної добровільної активності громадян. До основних причин зазначених проблем належать: низький рівень усвідомлення громадянами демократичних механізмів участі та самоорганізації у процесі вирішення місцевих проблем; недосконаліть місцевих механізмів сприяння розвитку громадянського суспільства; ізольованість, слабка координованість та інституційна слабкість ІГС, відсутність конструктивного діалогу між владою та громадськістю. Інструментом вирішення проблем розвитку громадянського суспільства у Івано-Франківській області стане прийняття та реалізація обласної Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства, яка дозволить закріпити на місцевому рівні механізми удосконалення процесу взаємодії органів влади та ІГС. Стратегія розширить сферу відповідальності місцевих органів влади щодо сприяння розвитку громадянського суспільства, а також стане стимулом для його інститутів у налагодженні співпраці з органами влади і зміцнить відповідальність за результати цієї співпраці. Затвердження Стратегії підвищить значення громадської активності в поточній та довгостроковій діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також сприятиме розвитку активної громадянської позиції. Причини виникнення проблем, які пропонується вирішити стратегічним методом, визначаються сучасними процесами у функціонуванні органів місцевої влади, внутрішньому розвитку ІГС, їх фінансовій та інституційній спроможності, а також різними аспектами

забезпечення взаємодії між ними. До основних таких причин вказаних проблем належить: низький рівень усвідомлення громадянами демократичних механізмів участі та самоорганізації у процесі вирішення місцевих проблем; недосконаліть місцевих механізмів сприяння розвитку громадянського суспільства; ізольованість, слабка координованість та інституційна слабкість ІГС, відсутність конструктивного діалогу між владою та громадськістю. Прийняття і реалізація Стратегії забезпечить: визначення короткострокових, середньострокових та довгострокових пріоритетів місцевих органів влади у питаннях, які стосуються розвитку громадянського суспільства; консолідацію різних гілок місцевої влади та підвищення ефективності її зусиль у сфері формування громадянської культури суспільства; створення цілісної системи соціального партнерства між місцевими органами влади та ІГС регіону; підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, що забезпечить позитивний вплив на вирішення відповідних проблем та залучення зовнішніх ресурсів для цього.

УДК 323.173

Мосора М.А.

аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ВИРІШЕННЯ ЗАГРОЗИ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

Модерна етнонаціональна політика України виходить, перш за все, із принципів демократії та плюралізму і орієнтована на побудову громадянського суспільства із рівними правами та обов’язками громадян держави незалежно від етнічної ідентифікації. Однак, поліетнічність

суспільства є викликом для державної політики унітарної держави та вимагає комплексного підходу до розв'язання етнокультурних проблем національних меншин, знаходження консенсусу у суспільстві.

Ключовою передумовою гармонійного співіснування всіх етнонаціональних спільнот у державі, на наш погляд, є вирішення економічних труднощів та подолання кризи недовіри до політичної еліти, системна трансформація механізму держави тощо. Негармонійний розвиток міжетнічних відносин у полі етнічній державі із однією титульною нацією може спричинити девальвацію національних цінностей, ксенофобію та сепаратизм. Процес етнонаціональної ідентифікації спільнот України, на наш погляд, унікальний. Україна є державою із абсолютно неповторними етононаціональними ознаками, адже мапа України складається як з компактних груп, так і з дисперсних. Саме компактність розташування може стати підставою для вимог національнокультурної чи національнотериторіальної автономії, а у крайньому випадку – сепаратизму. Необхідно зазначити, що Україна має відносно низьку частку національних меншин у населенні – 22,2%. При цьому абсолютну більшість представників національних меншин складають росіяни: їхня чисельність перевищує 8 млн осіб, а всіх інших меншин разом узятих – трохи більше 2 млн.

Загалом, сьогодні змушені користуватись найбільш повними даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, які, однак, уже абсолютно не корелюються із реальним станом речей. Черговий перепис населення періодично переноситься і зараз запланований на 2020 рік. З огляду на рівень глобалізації у сучасному світі та високий показник міграційних процесів в Україні, підкреслимо виняткову необхідність проведення чергового перепису населення, в першу чергу, задля побудови ефективної етнонаціональної політики держави.

Хоча кількісно найбільший етнос – українці, однак, парадокс українських реалій у тому, що асиміляційну загрозу становить етнічна

меншість – росіяни. Українська мова довгий час мала дискримінований статус у публічному секторі, однак реформи останніми роками покращили ситуацію, а законодавча діяльність довкола цього питання у 2019 році створює підґрунтя для зміни ситуації. Основною ж загрозою сьогодні є те, що суспільнополітична розчленованість держави має виразний етнорегіональний вимір.

Загалом, регіональні відмінності в Україні мають різне походження і різну природу. В їх основі лежить різний історичний досвід і сформовані на його основі регіональні коди й традиції. Не меншою мірою ці відмінності зумовленні геополітичними реаліями, специфічністю систем господарювання, соціальної стратифікації, способів самоорганізації тощо. Не варто забувати і про цілеспрямований вплив регіональних еліт на формування того чи іншого «образу» регіону. Відсутність у держави чіткої стратегії формування громадянської ідентичності і адаптованої до проблем регіонів етнокультурної політики перетворює територіальну ідентичність в ефективний мобілізаційний ресурс.

Варто згадати про особливості функціонування соціалістичної економіки, свідомі зусилля зі створення «нової історичної спільноти» – радянського народу, що призвели не лише до зростання абсолютної чисельності етнічних росіян в Україні, а й до формування на її території російськомовної «радянської» культурної спільноти, до якої приєдналося чимало етнічних українців. Тому основні поділи в українському соціумі фактично пов’язані, поряд з етнічними, також із соціокультурними та регіональними відмінностями.

В Україні сьогодні, на наш погляд, варто виділити два підходи до розуміння взаємовідносин етносів і держави. Перший розглядає українську титульну націю виключно як політичне утворення, багатокультурну спільноту, а етнічну ідентифікацію переносить у приватну сферу. Другий же розглядає зв’язок етносів, націй із політичною сферою у жорстких рамках.

Проблема полягає у тому, що ці два підходи є взаємовиключними та непоєднуваними.

Загалом, варто виділити чотири регіони (Крим, Донбас, Закарпаття та Буковина) та три компактно розташовані на цій території етнічні спільноти (росіяни, румуни, угорці), що пов'язані з етнічним сепаратизмом в Україні. Окремо варто виділити «русинське питання» в Україні, адже дана група не визнана окремим етносом українською владою. Однак, найбільшою проблемою для держави сьогодні є російський сепаратизм, який отримав поштовх ззовні та переріс у відкриту агресію Росії.

Отже, етнорегіональні відмінності в Україні мають різне походження і різну природу. Ці відмінності зумовленні, також, геополітичними реаліями, особливостями систем господарювання, соціальної стратифікації тощо. Також, варто згадати про цілеспрямований вплив регіональних еліт на формування того чи іншого «образу» регіону, досвіду політизації етнічності тощо. Однак, відсутність чіткої стратегії формування громадянської ідентичності і адаптованої до проблем регіонів етнокультурної політики перетворює територіальну ідентичність в ефективний мобілізаційний ресурс етнічного сепаратизму в Україні.

Розділ IV

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 323.11(477):327.5

Асланов С.А.
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології і
державного управління
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Етнополітична стабільність України: трансформація під тиском сучасних глобалізаційних викликів

Здійснено аналіз теоретичних підходів як основи дослідження явища етнополітичної стабільності. Застосування синергетики, системної декомпозиції, методів аналізу та синтезу, які є одними із властивостей етнополітичної системи.

Ключові слова: *етнополітична стабільність, самоорганізація, синергетика.*

The authorproposes theoretikal basis of ethnopolitical stability phenomenon studying. Application of synergetics, system decomposition, methods of analysis and synthesis indicate that stability is an integral element of dialectical interaction and at he same time is one of the characteristics of ethnopolitical system.

Key words: *ethnopolitical stability, self-organization, national security, synergetics.*

Запорукою етнополітичної стабільності є дотримання балансу інтересів всіх етнічних спільнот, що проживають на території поліетнічної держави. Принципи рівності, збереження культурної та мовної самобутності етноспільнот, недискримінації за етнічною ознакою закріплені в етнонаціональному законодавстві всіх демократичних країн. Україна не є винятком. Адже за поліетнічного складу населення, як стверджує О. Картунов, держава повинна виконувати роль нейтрального посередника – представника і захисника всіх без винятку етнічних спільнот, що проживають на її території. Однак на практиці таке спостерігається далеко не завжди. Дослідник констатує, що найчастіше державою керує або використовує у своїх цілях якась одна етнічна спільнота, точніше її еліта[1]. Це провокує процеси етнічного невдоволення та політизації етнічності всередині інших етноспільнот, які почуваються дискримінованими та скаржаться на

порушення своїх прав.

Україна є поліетнічною державою, іншими словами – особливістю національного складу населення України є його багатонаціональність. Це підтверджують дані Всеукраїнського перепису населення 2001 року, згідно з якими на території країни проживають представники понад 130 національних та етнічних спільнот. Серед них українці становлять 77,8%, росіяни – 17,3%, білоруси – 0,5%, молдавани – 0,5%, кримські татари – 0,5%[2]. Частка будь-якої з інших етноспільнот не перевищує 0,5%. Зрозуміло, що ці дані є дуже застарілими і потребують оновлення шляхом проведення чергового перепису населення держави.

Внутрішня етнополітична стабільність великою мірою залежить від вирішення проблем, пов'язаних з налагодженням комунікації у поліетнічному суспільстві, подоланням міжетнічних бар’єрів, розвитком демократії в умовах етнокультурного плюралізму та іншими стратегіями, що реалізуються в межах державної етнонаціональної політики, – переконаний Н. Ціцуашвілі[3]. Необхідність підтримувати етнонаціональні відносини у стабільному стані та атмосфері міжетнічної злагоди сприяла появі нових стандартів демократичної етнонаціональної політики, які базуються на толерантності, підтримці та визнанні цінності різноманіття поглядів, культур, мов етноспільнот. Україна особливо вразлива з цієї точки зору – країна бере участь в етнополітичному конфлікті, що є джерелом етнічної напруги, невдоволення, ксенофобії.

Окрім того, для України все ще характерний яскраво виражений розподіл на макрорегіони, що мають суттєві етнокультурні відмінності. О. Майборода, вивчаючи регіональні виміри поліетнічності в Україні, виділяє три макрорегіони: Центральну Україну, Західну Україну та Східну й Південну Україну.

Зауважимо, що етнополітичні й етнокультурні відмінності макрорегіонів суттєво посилюються історичною належністю до різних держав – Австро-Угорщини та Росії; участю в історичних подіях, зокрема Другій світовій війні, на боці суперників. На ґрунті пошуку спільного компромісного бачення історії, подій та героїв в Україні дуже часто виникали і виникають етнополітичні суперечності та конфлікти, що дестабілізують етнополітичну ситуацію. Політичні еліти, які представляють інтереси того чи іншого регіону, довгий час намагалися узаконити полярне етнокультурне бачення на загальнонаціональному рівні. Це викликало спротив та етнополітичну напругу в інших регіонах, які сприймали нав'язування етнокультурно чужого середовища як порушення своїх прав.

Етнополітичний розкол України завершився етнополітичним конфліктом між Україною та Росією, в якому Російська Федерація підкріпила етнополітичні претензії до України (щодо історичної належності окремих територій, захисту російськомовних громадян України) збройним вторгненням, анексією територій та підтримкою сепаратизму. Однак, незважаючи на те, що україно-російський етнополітичний конфлікт став перешкодою демократичному розвитку поліетнічної України, він зміцнив Україну. Як зауважують українські вчені, сепаратизація сприяла процесу консолідації та формуванню української політичної поліетнічної багатомовної нації, усвідомленню національної ідентичності, національних інтересів, формуванню громадянського суспільства з активною позицією, здатного організовуватися, продукувати та втілювати ініціативи в найбільш несприятливих умовах, налагодженню внутрішнього діалогу, покращенню взаємодії влади та суспільства.

Виходячи з аналізу теоретичних напрацювань в сфері етнополітичної безпеки, нагадаємо, що забезпечення етнополітичної безпеки держави неможливе без досягнення етнополітичної стабільності. Адже захищеність будь-якої соціально-політичної, в тому числі етнополітичної системи,

суттєво ускладнюється, якщо не унеможливлюється в тому випадку, коли вона перебуває в нестабільному, розбалансованому стані. Про це свідчать політичні події кінця 2013 – початку 2014 року в Україні – масові протести та заворушення, які розгорнулися в м. Київ на знак незгоди з відтермінуванням євроінтеграції. Спроби придушення та контролю протестного руху, в тому числі за допомогою прийняття антидемократичного законодавства, несумісного з реалізацією громадянами України демократичних свобод, гарантованих Конституцією України, призвели до масштабного конфлікту між владою та протестно налаштованими громадянами, а згодом і повної дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі. Цим скористалися сусідні держави, зокрема Угорщина, Росія та деякі інші, які на неофіційному рівні поновили етнотериторіальні претензії до України. Таким чином, політична нестабільність суттєво послабила здатність держави гарантувати національну безпеку, тобто стан захищеності інтересів громадян, суспільства і держави.

Для аналізу ролі та місця етнополітичної стабільності в національній безпеці України в цілому та підсистемі етнополітичної безпеки зокрема визначальною є ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», яка фактично прирівнює стабільність у суспільстві до національної безпеки, розмістивши їх в одному синонімічному ряду.

Звернемо увагу на те, що серед напрямів політики національної безпеки, в ст. 8 вперше з’являється нова для українського законодавства термінологічна категорія – етнонаціональна стабільність, що є синонімом етнополітичної стабільності. Адже ст. 8 Закону серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у внутрішній сфері визначає формування і вдосконалення політико-правових, соціально-економічних та духовно-культурних засад етнонаціональної стабільності, відпрацювання ефективних механізмів узгодження інтересів етнічних спільнот та розв'язання міжнаціональних суперечностей.

Серед непрямих дестабілізаційних наслідків військової агресії слід згадати діяльність незаконних збройних формувань, зростання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї. Серйозно загрожує етнополітичній стабільності в Україні неконтрольоване використання зброї, добровольчих батальйонів територіальної оборони в різних соціальних та комерційних конфліктах. Свого часу діяльність добровольчих батальйонів визначила успіх та ефективність АТО в протидії сепаратизму на Сході України, але наразі стала викликом для політичної стабільності, про що свідчить перестрілка в м. Мукачево за участю Правого сектора, блокування Державної фіскальної служби України бійцями батальйону «Азов», блокування Укрнафти для захисту бізнесових інтересів колишнього губернатора Дніпропетровської області, бізнесмена І. Коломойського, бійцями батальйону Донбас.

Раніше з подібними викликами системі забезпечення національної безпеки мати справу не доводилося. Слід віддати належне суб'єктам забезпечення національної безпеки, які намагаються нейтралізувати цю загрозу політичній стабільності, зупиняючи неконтрольоване поширення зброї з зони бойових дій на решту території України та забороняючи використання добровольчих батальйонів у конфліктах.

Враховуючи той факт, що головною загрозою національній безпеці України наразі залишається етнополітичний конфлікт на Сході України, інспірований Російською Федерацією, то головним напрямом державної політики національної безпеки України Стратегія національної безпеки визначає відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно-визнаних кордонів. Таким чином, відновлення територіальної цілісності України та мережі демократичних інститутів на всій її території, а також реінтеграція тимчасово окупованих територій після їх звільнення є стратегічним завданням політики національної безпеки. У реалізації цього завдання Україна встановлює пріоритет мирних засобів і зобов'язується

застосовувати всі можливі засоби захисту своєї територіальної цілісності, якщо тільки вони не суперечать міжнародному праву.

В ході етнополітичного конфлікту Україна суттєво переглянула політико-правове забезпечення та практичне наповнення політики безпеки. Стратегія національної безпеки України 2015 року, яка викликала велике стурбування в Російській Федерації, більше концентрується на протидії зовнішнім небезпекам та викликам етнополітичній стабільності, на відміну від попередніх редакцій, які концентрувалися на внутрішніх. Україна потребує створення сучасної й ефективної системи забезпечення національної безпеки, яка враховує дестабілізаційну дію етнополітичних чинників, що використовуються у гібридній війні проти України. Стратегія національної безпеки містить конкретний варіант програмних дій, які наразі втілюються в Україні.

Російська Федерація на нинішньому етапі розвитку своєю зовнішньополітичною діяльністю становить головний фактор, джерело етнополітичної нестабільності у всьому регіоні. Держава заохочує сепаратистські рухи, підтримує відцентрові тенденції в пострадянських країнах з метою утримання їх під своїм геополітичним контролем та недопущення інтеграції в ЄС і НАТО.

Література

1. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: [наук.-навч. посібник] / О. В. Картунов. – К.: Ін–т економіки, управління та господарського права, 1999. – С. 206.

2. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http: //2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/.

3. Ціцуашвілі Н. І. Етнополітична безпека в Україні: поняття, суть, трактування: Зб. доповідей щорічних рішельєвських академ. читань / Н. І. Ціцуашвілі. – Одеса: Юрид. літ., 2010. – С. 237.

4. Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві: наукова записка / Кресіна І.О. та ін. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – С. 106.

Балабан Р.В.

кандидат політичних наук
старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса

ВІД ПРОТЕСТНИХ НАСТРОЇВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЙ

В радянський період історії, що передував сучасній незалежності України, політична система впроваджувала єдину ідеологію, політичну монополію, одностайність і рішучу боротьбу з можливими протестами (а протестом було все, що не санкціоноване центральною владою.) В такий спосіб була вихована певна політична культура прояву протестних настроїв, а також певна практика взаємодії держави з представниками таких настроїв. Потрібно розуміти, що така практика формувалась не одномоментно. Для виховання "слухняного" і "мовчазного" суспільства був потрібен тотальний терор проти цього суспільства. Це голодомор 1932-1933; це систематичні репресії 30-их років; це трагічні жертви Другої світової війни; це система контролю і відсутності плюралізму і те, що політичні репресії тривали до 1986 р. Фактично, коли перестали ув'язнювати за інші погляди, чи критику – політична система СРСР почала руйнуватись. Культура, практика і інструментарій, як політичних протестів так і реакції «влади» на них опосередковано перейшла в

сучасність.

Ключові слова: політичний протест, суспільство

In the Soviet period that preceded the modern political system independence Ukraine was implementing a common ideology, political monopoly, consensus and decisive fight against possible protests. (A protest was all that was not sanctioned by the central government.) In this way was raised a certain political culture manifestation protesnyh sentiment and a certain practice of interaction between state representatives such sentiments. Culture, practices and tools, as political protests and reactions "power" they implicitly passed in the present.

Keywords: political protest, society

Досліджувати протесний рух періоду новітньої незалежності в Україні з 1991 р. не можливо без огляду періоду радянської доби – періоду формування нового суспільства і нової «радянської» людини. Саме там закладались підвалини якості протесних запитів, політичної культури, поведінки через жорсткі обмеження (репресії), державну опіку і уніфікацію. Сьогодні в поведінковій і інтелектуальній частині протестів ми бачимо ті підвалини.

Зародження протестних настроїв можна охарактеризувати у декілька етапів їх виникнення та функціонування.

Бурхливий період розпаду Російської імперії, та події української революції (1917-1920 рр.), передували створенню нової радянської імперії. Остання базувалась на принципі відсутності приватної власності, централізації управління, уніфікації та ідеологізації усіх сферах життя. Новий уклад потребував специфічних форм правління і передусім це ліквідація опонентів і опозиції.

До створення СРСР у 1922 р. відбувався вирій суспільно-політичних подій. На початку березня 1917 р. в Україні - Центральна Рада з національним лідерами М. Грушевським, В. Винниченком, С. Петлюрою

прагнула до національного державотворення і соціально-визвольних процесів [1/393]. Вона заклала, а точніше проявила, першооснови існування державності, але не втримала владу.

В Україну увійшли австро-німецькі сили, під патронатом яких встановлена на 7,5 місяців влада Гетьмана П.Скоропадського (травня 1918 - грудня 1918 р.) Він теж спирався на національні основи. Так відбулося створення українських гімназій, обов'язковим стало вивчення мови, історії і географії України, створена Українська академія наук, Національна бібліотека, Національний історичний музей, була впроваджена національна державницька політика. Хоча були і не популярні заходи, як збільшення робочого часу до 12 годин, а земельну реформу не вітали селяни. Також відбувалось обмеження політичних прав і свобод. А основне, що П. Скоропадському не вдалося об'єднати громадянство.

Гетьманат був повалений через втрату підтримки окупаційних сил (розпад самої Австро-Угорщини) і під тиском повстансько-страйкового руху на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою, яким організаційний поштовх надала Директорія.

В цей же період 1917-1921 рр. в Україні відбувалась махновщина. Селяни півдня України під проводом Н. Махно воювали з усіма владами та режимами: проти військ Каледіна, Центральної Ради, Скоропадського, Петлюри, Денікіна, Врангеля, австро-німецьких та антантівських інтервентів - самостійно, або на боці радянської влади.

Більшовики, як не дивно, мислили не маштабом удільних князівств, мовляв зберегти владу в Петрограді і Москві, а мислили і діяли стратегічно з прицілом на світовий масштаб. Так К.Радик на II з'їзді КП(б)У в жовтні 1919 р. в Москві декларував: «Україна набуває вирішалььного значення для нашої радянської політики в справі перенесення революційної пожежі з Росії далі на південь і схід .» [3/394]. Наприкінці 1919 р. Л.Троцький відправляє в Україну агітаторів з установкою «нам необхідно повернути Україну Росії.

Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря, Росія існувати не може: вона задихнеться, а з нею і радянська влада, і ми з вами» [4/393].

Українська національно-демократична революція 1917-1920 рр. завершилася поразкою. Очевидно, що одна з причин це не просто політична різношерстість, а те що з ідеєю української держави не спромоглися об'єднатися і те, що вели війну усіх проти всіх.

З підписанням «Договору про утворення союзу радянських соціалістичних республік» 30 грудня 1922 р. між РСФСР, УСРР,БСРР і ЗСФРР утворився СРСР. Перемога могла бути здобута в ідеалі з консолідацією сил і мирного врегулювання, але виявилось, щоб утримати владу потрібен був терор і знищення усіх опонентів. Історія не передбачає варіанту «якби», а тому виявилось, що більшовики були модернові і пропонували народним масам те, чого вони хотіли. Вони використовували ідеї і тези різних політичних сил, очевидно те, що було популярне в суспільстві. Нажаль період терору і політичних репресій затягнувся надто довго. Надалі це стало елементом практики управління.

Радянська модель політичного управління в СРСР передбачала одностайність у будь-яких рішеннях. Політичні дискусії були формально виключені з ліквідацією останньої альтернативної партії у 1925 р. від так була наявна єдина доктрина, єдина «вірна» ідеологія, єдиний план розвитку і т. д. Всі ці моменти документально фіксувались рішеннями чергових партійних з'їздів. За якими стояв потужний апарат пропаганди і примусу.

Перший етап укорінення радянської влади супроводжувався відродженням 20-х років XX ст. Це період опіки і сприяння українському мистецтву і культурі. В такий спосіб забезпечувалась лояльність і прихильність радянській владі серед інтелігенції і в цілому в суспільстві. Більшовики звертались до місцевих національних рухів, ідеї яких підтримували. Не можна не відзначити в цьому тактичний професіоналізм

більшовиків в організації протестного руху. В цьому і інших моментах виявляється таке, що професійних революціонерів готували високоякісно протягом тривалого часу, і на виході отримували кадри, які були здатні їхати агітувати, очолювати загони і т.д.

В цей же час, у 1925 р. в Україні нараховувалось біля 5000 письменників [2/*358*]. Саме творча інтелігенція пізніше стане під прицілом більшовистської влади. Саме вони могли висловлювати ідеї, які «влада» вважала протестом, інакодумством і т.д. Радянська влада діяльність творчої інтелігенції взяла під контроль. Протестом могли бути не тільки слова викладені у прозі чи віршах, а навіть і думки. Відомий приклад - будинок письменника «Слово» у Харкові по вулиці Червоних письменників – 5 (вул. Культури - 9), коли митцям, творчій інтелігенції надавали безкоштовно житло і всіляко сприяли, а відповідно збирали і концентрували їх в одному місці. Це тривало з кінця 20-их р. по початок 30 р. і було названо український ренесанс. По факту концентрували творчу інтелігенцію в одному місті звідки по одному репресували. До 1938 р. було репресовано людей в 43 квартирах з 66 в будинку. Арештовували і новоприбулих на місце звільнених квартир і їх гостей. [6].

Аналогічний будинок пошани і контролю письменників у Києві - «Роліт», який відрізнявся тим, що квартири не мали кухонь, а в будинку була столова для письменників. Офіційно такий уклад був для того, щоб митці не відволікались на побут і творили, але можливо була і друга функція чути і бачити, що кожен робить. Радянська влада сприймала будь яку думку, що не санкціонована і не запланована, як протест і загрозу режиму. Мешканці будинку пережили три хвилі репресій.

Політична модель не передбачала різноманітності і альтернативності. Парадоксально, що метою була над ідея – благо для всіх, але при цьому сьогодні не цінувалось життя в принципі, оскільки всі боремось для блага (щастя, достатку, перемоги над імперіалізмом) наступних поколінь, а тому,

як можна бути егоїстом сьогодні, навіть ціною життя. Оскільки були ті, хто могли стати загрозою владі, а вона вела до «світлого майбутнього», тому простіше всього знищувались. Опіка перетворилася в надмірну опіку і тотальний контроль і терор.

Голод 1932 р. забрав життя 144 тис. людей. Голод 1933 винищив від 3 млн. до 3,5 млн. населення. Очевидно, що кількість репресованих потребує вивчення. Людське життя не мало цінності з точки зору держави тому і не потребувало особливого обліку. Число жертв голоду до квітня 1933 р. зафіксовано 2 млн. 420 тис. І. Сталін назвав цю статистику ”скотською”, чим і припинив її облік [12/371]. Це було фізичне знищення. Окремо тривали репресії за судовими рішеннями. Тільки реабілітованих на кінець 50-их рр. було 5,5 млн. Це був період хрущовської відлиги, але він невиключав нових репресій. За період 1954-1959 за статтею “антирадянська націоналістична пропаганда” притягнуто до суду 3,5 тис. осіб [13/440].Тут безумовно не враховані ті , що потрапили до психлікарень, як окремий вид покарання і контролю.

Масове знищення української інтелигенції почалося зі справи «Спілки визволення України» - травень 1933 р. У 1937 р. «на честь 20 річчя жовтня» у Соловецькому таборі особливого призначення – було розстріляно 100 представників української інтелігенції серед них Лесь Курбас, Микола Куліш [8/*358*].

Репресії тривали і в 1941. Період вітчизняної війни 1941-1945 змінив уклад. Почався період, коли суспільство продовжувало нищитись жорновами війни, теж складний в дослідженні протестів, оскільки військовий час і не можна лінійно інтерпретувати ту чи іншу подію, наприклад, перехід в добровольчі загони проти червоної армії. І такі випадки були не поодинокі. За різними оцінками 250 тис. штиків з України. (400 тис. з Росії) Їх можна віднести до зради, безумовно, але чи було це формою протесту проти режиму. І чи допускається політичний протест в період військових дій?

Очевидно, що це особлива форма за участі військової і терористичної діяльності.

Питання в тому, що Україна в 2019 р. знаходиться «де факто» в стані війни. Політичні протести в середині країни теж фактично ослаблюють політичну систему в цілому. Тому залишається актуальним питання про відношення до політичних протестів. Чи можуть вони бути заборонені на період військових дій? Вочевидь, що ні. Хоча б з тієї причини, що заборона протестів прибере їх з публічного поля, але не вирішить проблеми, і протести загнані в підпілля вибухнуть у самий не сподіваний час, місце і форму. Тим більше, що в сучасній Україні обмаль намагань увійти в публічне поле і впливати. Один з таких лишається протест. Теми протестів стали різноманіти від протесту проти розбитої дороги м. Одеса червень 2018, до невиплат зарплат до вимоги іти у відставку і звичайно, як елемент виборчої кампанії. . Наявність публічних політичних протестів має супроводжуватись інститутами залучення і консенсусу. Вимоги перетворювати на вироблення рішень і укріплення політичної системи. Українська держава потребує сьогодні створення реальних інституцій комунікації з суспільством і адекватної реакції. Тих інституцій, що «де факто» не були потрібні в радянській моделі управління і де факто не виникли спонтанно у молодої України.

Що стосується періоду СРСР, то контроль за політичним укладом здійснювався двома інструментами: терор (репресії) і пропаганда. Причому репресії до викоренення будь- якої альтернативи і відхилень. Тому фактично інстутиційно у влади не було потреби в механізмі комунікації. Оскільки альтернатива викорінялась тотально, а порядок денний для мас формулювався самою владою, будь - яка опозиційність, а тим більше протест ставився поза системою, поза державою, поза суспільством, нерідко визнавався злочином

Разом з тим влада виявлялась доступною. Існували партійні і

комсомольські осередки на виробництві, а також місцеві районні і такі, куди можна прийти поскаржитись. Ці осередки розглядали різноманітні питання, як проведення заходів, успішність, виробничі питання, навіть доходило до питання сімейного побуту. Могли брати на поруки, впливати на рішення суду, рекомендувати до вступу у ВУЗи. І в меншій мірі розглядались політичні питання, оскільки не було що обговорювати, хіба що виявити підтримку вірному курсу. Була створена , модель лояльної більшості на існування якої не впливати ні протести ні вимоги. Потрібно додати ,що суспільство було ізольоване інформаційно від світу, окрім офіційних новин з єдиного джерела. Тому "зайві" думки чи подразники не з'являлись.

Тим часом для створення «нового» народу за 1954-1964 рр. в УРСР було викрито і ліквідовано 81 організацію й групу національного спрямування, до яких належало 602 особи. За «націоналістичну діяльність» заарештовано 439 осіб [10/*13*]. Навіть за формальними обчисленнями організації складали 7-8 осіб. Це означає, що такою організацією цілком могла бути зустріч приятелів, застілля і можливо навіть ідея такого клубу для обговорень. Юридично навіть мови не могло бути про їх формальну реєстрацію. А тому факт доносу цілковито міг створити таку організацію, що мовляв там і там збирались і критично висловились про перших осіб, чи радянську владу. Тільки цього було достатньо для заведення кримінальної справи, слідкування. І з рештою виправдання, навіть не гласного, репресивного апарату, який мав працювати. Також потрібно розуміти , що в кожному закладі в кожній групі були агенти , які здійснювали донос, їх називали "стукачі". Це окреме середовище , яке очевидно досить чисельне і абсолютно недосліджене.

Потрібно сказати, що в термінології не було словесної моделі "протест", а тим більше політичний протест в системі координат радянської влади. Оскільки радянська влада це новий, прогресивний, передовий уклад. Він апріорі правильний, а тому немає логіки критикувати і тим більше протестувати. Це означає, що ті люди, які так вчиняли – глибоко

помиляються, або «буржуазні» засланці, або хворі. Не дивно, що однією з форм комунікації держави з незгодними стало використання психлікарень (було відомо про існування 11 психлікарень спеціального типу в СРСР).

Визначення «інакодумство» в українській історіографії переважно стосується періоду 1960-1980 рр. Він окреслює громадян, які були незгодні з політикою комуністів, чи існуючого радянського укладу [14/*13*]. Ці люди «де факто» були протестуючими проти режиму – так їх позиціонував сам режим. Хоча вони не були антикомуністами, часто виступали за соціалізм з людським обличчям, були романтиками і вірили, що роз'яснити, чи виступити, чи звернути увагу перших осіб і ситуація буде виправлена. Вони скоріше були ініціаторами реформ в бік покращення радянської системи, а не демонтажу її. Але сама система була побудована так, що будь який прояв не санкціонований центральними органами влади сприймався, як злочин і загроза системі. Навіть комсомольські, партійні, чи профспілкові ініціативи на місцях планувались центральними органами влади і спускались «до низу» директивою. Це також виховувало соціальну пасивність в тому розумінні, що хтось думає, нам скажуть, що робити, там знають, як правильно.

Одна з перших спроб організованих мирних форм опозиційної діяльності здійснила група Л. Лук'яненка, яка у 1959 р. створила Українську робітничу селянську спілку. Її було викрито у 1961 р., а члени отримали тривалі увязнення за статтею "зрада батьківщині" [15/*157*].

За повідомленнями КДБ у вересні 1962 р. за останні 5 років в Україні було створено 46 антирадянських груп, які обєднували 245 осіб [16/*455*]. (біля 5-6 осіб в організації). Вони не оцінювались, як протестуючі радянським розумінням і термінологією. Вони були підривниками радянського укладу. Ніяк не могло розглядатись обговорення і використання вимог. Вони ставали поза системою. Такі як "Боротьба за суспільну справедливість" (1964 р., Миколаївщина); "Партія боротьби за реалізацію ленінських ідей" (1964 р., Луганськ); "Український національний фронт"

(1964 р., Галичина). Скоріше за все вони були декларативні і по факту не встигали реалізувати значиму діяльність. Хоча за короткий спалах своєї декларації отримували тривалі терміни увязнення.

У 1976 р. У Києві була створена Українська Гельсінська спілка на чолі з письменником М. Руденко. Її склад був 37 осіб вони відстоювали принципи ті, що визнав і підписав СРСР міжнародною угодою в 1975 р, але фактично всі зазнали утисків і репресій. Їх наявність вже була формою політичного протесту, однак з точки зору радянської держави в ній в принципі не можливе порушення прав людини, оскільки згідно офіційної доктрини влада народна, керує народ, контролює народ, а тому логічно, що можуть порушуватись якісь права, а тому (відповідно) Гельсінська група деструктивна, надумана і таке інше, і тому для її членів закінчилося увязненням і психіатричним лікуванням.

Відсутність бази для обговорення не давало можливості для появи різноманітних ідей, формулювання певної програми реформ. Більше того в кримінальному кодексі УРСР була стаття 62, яка передбачала покарання за наклеп на радянський устрій, куди може бути віднесена критика, чи будь-який несанкціонований виступ, чи підозра у можливості критики соціалістичного укладу.

Дисиденство в Україні було значно більше у порівнянні з союзними республіками, але значно менше ніж в соціалістичних країнах Східної Європи, як Польща, Чехословаччина. Причина полягає в тому, що східноєвропейські соціалістичні республіки не знали масових репресій. В них були, хоча і соціалістично-комуністично орієнтовані, але альтернативні партії. Діапазон свободи був дещо ширший. Думаємо, що ступінь плюралізму відобразилася на часі відходу від радянської моделі, а прибравши це визначення (радянська) від авторитаризму.

Система в СРСР стала змінюватись тим, що з 1986 р. жодна людина не була заарештована саме за антирадянську агітацію, згідно заяви голови КДБ

УРСР М. Голушко, в порівнянні з тим, що згідно звіту того ж КДБ за 1954-1969 (15 років) було притягнуто до кримінальної відповідальності за державні злочини 4173 особи і проведена «профілактика» 10 тисяч громадян [17/*32-34*]. Причина полягала в тому, що вищими партійними органами був дозволений курс «перебудови», ніби, як реформ. В межах цього курсу проголошена «гласність». Вона відкрила можливість критики. Але критика стосувалась виключно попереднього періоду історичних постатей і ніяк не режиму.

Феномен доносити був одним із каналів злагоди із системою, а також те, що доносячи (викриваючи) ніби надавало можливість захистити себе від такого ж доносу зі сторони. Однозначно і те, що донос використовувався, як усунення суперника більш успішного. Не можемо виключати, що серед професійних донощиків були і переконані в правоті своїх дій. Термін професійний використаний свідомо, оскільки ця категорія обслуговувала державний устрій.

В такий спосіб радянська держава мала специфічний канал комунікації і контролю з суспільством. Цей інститут реально функціонував хоча ніде не пропагувався безпосередньо. Тоталітарний режим доводив до абсурду, що будь що ставало протестом. І як зазначають дописувачі, що більшість з тих, кого починали переслідувати не критикували комуністичних ідей, чи соціалістичний курс, а навпаки, що потрібно «вчитуватись» в ленінські статті, то що.

Модель управління була основана на знищенні опонентів. Тоталітарний режим домігся заборони відкритих форм виявів протесту[18/*354*].

В жовтні 1964 р. зняли М.Хрущова – першого секретаря КПРС, на його місце прийшов Л. Брежнєв, а в серпні - вересні 1965 р. в Україні відбулася низка політичних арештів [19/*381*].

Друга хвиля арештів відбулась в 1972 р. Тоді були арештовані В. Стус, В. Чорновіл, Є. Сверстюк, І. Світличний, І. Дзюба, І Калинця та ін.. [20/*381*].

Тут і в інших місцях ми згадуємо творчу інтелігенцію, до якої застосовувались репресії. Вони стали основним носієм протесаного духу. Політичних протестів, як таких не могло бути. З одного боку всі протести вважались політичними, а з іншого альтернативних політичних осередків у вигляді партій, опозиції не було із за їх фізичного знищення.

Думаю, що вони не ставили за мету протест проти держави, чи повалення режиму, для них це була творчість періоду, який потім назвали «Рух шістдесятників», які були модерністами, неоромантиками, неонародниками, постмодерністами. Вони писали про любов, історію, космос. Достатньо було потрапити під наклеп, або те, що «відповідальний працівник» знайшов незрозумілий вислів, або вислів не про те, або цей працівник просто мав щось знайти, в результаті чого і автор і робота потрапляли під політичний режим. Саме режим робив людей опозиційниками, протестантами, заколотниками, що вміщувалось у визначенні «буржуазний націоналізм». В такий спосіб опозиційність і протесність була в думках і простих розмовах, що називається «на кухні». На відміну від інших категорій радянського суспільства: робітників та селян, саме у творчої інтелігенції це вилилося на папір, або у виступі. І тому інтелігенція потрапляла під удар режиму. А тюрми вже робили з романтиків не примиренних борців і політичних в'язнів.

Цікаво, що наріжною темою української інтелігенції було питання мови, українських шкіл, з масовою русифікацією. Парадоксально, але саме ця тема лишалась маркерною і в наш час.

В Україні була і третя хвиля арештів у 1980 р, очевидно, що пов'язана зі мінами перших секретарів ЦК КПРС на загальносоюзному рівні. Вона демонструвала, що практика управління суспільством не змінювалась. Тобто, система не передбачала власної здатності до реформ: репресії, утиск і контроль і масова радянська пропаганда залишалася формою самозбереження влади.

Після 1991 р. природа протестних настроїв змінилася. На прикінці XX ст. Україна перетворилася на країну незадоволених людей. Їх частка зросла до трьох чвертей. Разом з незадоволеністю поширилась недовіра до соціальних інститутів, до влади і невпевненість у майбутньому [21/*544*]. Незадоволеність і недовіра можуть виступати складовою частиною протестних настроїв. Пізніше нам потрібно розглянути причини переходу від латентних настроїв до *публічних*.

Українське суспільство не мало практики організованих протестів. Не дивлячись, навіть, на масовий профспілковий рух. Профспілки в Україні були одержавлені і не мали протестних ініціатив. Проте, одним з перших публічних і масових був шахтарський протест в Україні 1989 р., який очевидно змінив політичну парадигму. Вперше керівництво не пішло на придушення, а управлінські рішення не працювали. Альтернативні політичні партії з'явились на фоні послаблення режиму і до проголошення незалежності України їх було лише 12. Не дивлячись на малочисельність їх поява була своєрідним політичним викликом.

Початок 90-их відзначився появою таких рухів, які в основі мали протестний орієнтир до існуючого укладу. Формування донських козаків з проросійськими настроями; на півдні України спроби оголосити цей регіон «Новоросією»; аналогічна ідея з реанімації Криворіжської республіки на Донбасі за аналогією з Криворізькою радянською республікою часів громадянської війни; у 1992 р. навіть Акт проголошення державної самостійності Республіки Крим; на Закарпатті ідеї окремішності русинів і навіть створення в 1993 р. тимчасовий уряд Підкарпатської Русі [22/*573*]. В цих подіях виявлялись протестні настрої, які орієнтувались і проти Києва.

Політичний протест Революція на граніті 1990 р. в Україні можна вважати початком нової політичної епохи. Історія політичних протестів вже в незалежній Україні говорила про потребу і очікування трансформацій, як в політичній системі так і в економічній, так і в комунікаціях.

ВИСНОВКИ:

1. Тоталітарний режим передбачає будь який прояв, як то вірші, чи будь що інше, що не санкціоноване – політичним протестом. При цьому радянська практика виключала термінологію «політичний протест», оскільки ні протесту ні політичного не може буди в «правильному», тобто радянському (народному) суспільстві.

2. Тривалий період репресій призвів до винищення людей, які могли поповнювати еліту нації - це безумовно пригнічує соціальний потенціал народу.

3. Радянська влада базувалась на знищенні та ізоляції учасників протесту, а тому де факто не було комунікаційних каналів, що називається між владою і народом і тією частиною, що виявляє протест. Ця характеристика – відсутність інститутів комунікацій лишилась характерною для сучасної України.

4. Практика політичних протестів була вкрай обмежена, а також іза відсутності опозиційної практики відбувалось те, що не розвивались ідеї програми і стратегії. Також є характерне і сучасній політиці в Україні, коли політичні кампанії базуються, скоріше на емоціях, а ніж на конкуренції ідей.

5. Протести, як такі - не забезпечують трансформації і реформи, але вони точно слугують знаком потреб таких змін, а також і поштовхом, хоча не гарантують “успішну” траекторію трансформацій.

6. Політичні протести, вже в сучасній історії України, підтвердили світову практику, що вони є легітимним засобом впливу на “владу” (політичні процеси).

Література

1. М.Є Горелов, О.П. Моця, О.О. Рафальський Цивілізаційна історія України. (нариси) – К., тов. увпк «Екс Об». – 2006 – 632 с. - С. 393.

2. Калакура Я.С. Українська культура; цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафпльський, М.Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім.. І.Ф. Кураса НАН

України, 2015. – 496 с. С.358.

3. М.Є Горелов, О.П. Моця, О.О. Рафальський Цивілізаційна історія України. (нариси) – К., тов. увпк «Екс Об». – 2006 – 632 с. С.394.

4. М.Є Горелов, О.П. Моця, О.О. Рафальський Цивілізаційна історія України. (нариси) – К., тов. увпк «Екс Об». – 2006 – 632 с. С.393

5. Балабан Р.В. Теорія виборчої системи. – К.:Либідь, 2007. – 112 с. С.37.

6.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE_(%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA)

7.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_(1932%E2%80%941933).

8. Калакура Я.С. Українська культура; цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім.. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с. С.358.

9. Точка доступу: http://territoryterror.org.ua/uk/history/1919-1939/ussr/srsr8/

10. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960-1990); Документи і матеріали / Упорядник Даниленко В.М. – К.; Смолоскип, 2013. – 736 с. ; іл. С 13.

11. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960-1990); Документи і матеріали / Упорядник Даниленко В.М. – К.; Смолоскип, 2013. – 736 с. ; іл. С.22.

12. Іванченко Р.П. Історія без міфів: Бесіди з історії Укр. Державності: навч. Посібник для студ. Вищ. Навч. Закл. – 2-ге аид., - К.: МАУП, 2007. -624 с. С.371.

13. Іванченко Р.П. Історія без міфів: Бесіди з історії Укр. Державності: навч. Посібник для студ. Вищ. Навч. Закл. – 2-ге аид., - К.: МАУП, 2007. -624 с. С.440.

14. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960-1990); Документи і матеріали / Упорядник Даниленко В.М. – К.; Смолоскип, 2013. – 736 с. ; іл.. С.13.

15. А.М. Олійник, Н.Д. Краснянська Український дисидентський рух у контексті світових національно-визвольних процесів (друга половина 50-их – початок 80-х років ХХ ст) С.157.

16. Іванченко Р.П. Історія без міфів: Бесіди з історії Укр. Державності: навч. Посібник для студ. Вищ. Навч. Закл. – 2-ге аид., - К.: МАУП, 2007. -624 с. С.455

17. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960-1990); Документи і матеріали / Упорядник Даниленко В.М. – К.; Смолоскип, 2013. – 736 с. ; іл. С.32-34.

18. Калакура Я.С. Українська культура; цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім.. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с. С.354.

19. Калакура Я.С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім.. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с. С.381.

20. Калакура Я.С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім.. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с. С.381.

21. Політична історія України. ХХ століття. У 6 томах. Том 6: від тоталітаризму до демократії. (1945-2002) / О.М.Майборода, Ю. І.Шаповал, О.В. Гарань та ін.. – 2003. – 696 с. - С.544.

22. Політична історія України. ХХ століття. У 6 томах. Том 6: від тоталітаризму до демократії. (1945-2002) / О.М.Майборода, Ю. І.Шаповал, О.В. Гарань та ін.. – 2003. – 696 с. - С.573.

Була С.П.

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Впровадження підходу «Smart City» в містах України

Сьогодні більша половина людей планети проживає в містах і за попередніми прогнозами до 2030 р. кількість міського населення буде становити орієнтовно 60-65%. При таких високих темпах урбанізації навантаження, котре здійснюється на міські служби, найчастіше виявляється непосильним. Для вирішення цієї проблеми була винайдена концепція «Розумного міста» (SmartCity). Мета програми - підвищення ефективності всіх міських служб. Концепція отримала досить широке розповсюдження: зараз SmartCity в тому чи іншому обсязі реалізована в 2500 містах по всьому світу.

У багатьох містах України підхід «Smart City» або «розумне місто» набуває також все ширшого визнання. Поняття «Smart City» безпосередньо пов'язують з автоматизацією життєдіяльності міста, навіть її роботизацією. Як зазначає, С.Чукут, протягом останнього десятиліття завдяки масовому доступу до мережі інтернет та мініатюризації електроніки, розвитку нанотехнологій поняття "розумне місто", переважно утвердилося в значенні уявлення про місто як про ефективного робота. Як ми знаємо, реалізація цієї концепції підвищує якість життя населення, запроваджується автоматизоване управління міським господарством, окрім того, створюється контроль за роботою міських служб, оскільки, підхід «Розумне місто» передбачає врядування за широкої участі громадян. Перелік послуг дає можливість громадянам здійснювати моніторинг і контроль цілодобово. До

основного переліку послуг слід віднести наступні: електронний аналіз ринку, електронні торги, карта електронних аукціонів, щоденник міського голови, деталі про бюджет міста та активи, міські гранти, єдиний контрольний центр екстрених служб; онлайн-опрацювання різноманітних звернень громадян. Попри перелічені послуги «розумне місто» має покращити процес взаємодії влади і громадянина і фактично це повинна бути реалізація ідеї «Місто як сервіс», що дає громадянину максимально швидкий і зручний спосіб зворотньої взаємодії з міською інфраструктурою.

Найкращими прикладами розвитку smart city вважають Барселону, Амстердам, Лондон, Нью-Йорк, Сінгапур, Токіо. Однією з країн пострадянського простору з найбільш розвинуттою системою електронного уряду є Естонія. Там можна онлайн проголосувати на виборах, зареєструвати народження дитини, замовити паспорт та виконати ще десятки бюрократичних процедур за спрощеною системою, яка забирає не багато часу.

Україна не стала винятком у прагненні стати частиною «смарт-світу». В Україні вперше цю систему було випробувано в Києві на базі будівлі Деснянської райдержадміністрації. Тут впровадили «розумний» сервіс uMuni, який дозволяє відстежувати та аналізувати витрати енергоресурсів, щоб потім отримати можливість зекономити їх використання, де це можливо. Проекти «Розумне місто» активно запроваджуються в таких містах як Львів, Дніпро, Харків, Одеса.

Місто Львів стає найбільшим конкурентом поміж інших міст України, адже він стрімко розвивається і не залишається осторонь від усіх інновацій. Для покращення життя мешканців Львова, міська влада працює над новим рівнем взаємодії громадян та влади, аби ці послуги були доступнішими. На сьогоднішній день Львів ефективно використовує сучасні технології, місто перетворилося на Smart City, розумне місто. Над розвитком системи міського управління активно працює Управління ІТ Львівської міської ради,

використовуючи досвід провідних країн. Адже під розумінням «ефективне управління», слід розуміти не лише фахових працівників, але й змінену «філософію роботи»: відкрита та доступна влада, влада яка спілкується з мешканцями та оперативно може надати необхідні послуги, влада, яка прозоро звітує про свою роботу перед мешканцями міста. Запроваджений електронний документообіг в міській раді, електронну картку мешканця, єдиний портал електронних послуг.

Підхід «Розумне місто» в українських містах лише починає використовувати переваги діджиталізації та формувати свої смарт-стратегії, тому важливо правильно розставити пріоритети.

УДК 342.7(4) “20”

Вдовичин І.Я

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії держави і права,
Львівський торговельно-економічний університет

СВОБОДА І РІВНІСТЬ У XXI СТОЛІТТІ

Радикальні технологічні, соціально-економічні, культурні зміни на межі XX-XXI століть поставили під сумнів практично усі попередні морально-етичні напрацювання, зокрема сприйняття свободи і меж, в яких вона втілюється. Популярною відповіддю на цивілізаційну кризу став постмодернізм, який завдяки закликам до руйнування усіх табу фактично тяжіє до тоталітарної моделі. Ж. Бодріяр відкидає саму можливість творення суспільства базованому на певних принципах. Послідовне гоніння будь-якої вищої форми розумової діяльності новими вождями мас випливає з чогось більшого, ніж їхнє природне обурення всім, чого вони не можуть зрозуміти. Тотальне панування не припускає вільної ініціативи в жодній царині життя, жодної діяльності, яка не є цілком передбачуваною. Як індивід так і маса втратили суб’єктність. «Навіть деспотизм не призводить до своїх найтяжчих наслідків,

доки під його владою існує індивідуальність. І все, що пригнічує індивідуальність, є деспотизмом, незалежно від того, під яким ім'ям він виступає, і незалежно під того, чи сповідує він втілення Божої волі, а чи людських постанов»[2, 74]. Свобода завжди поєднується з певною ієрархічністю, нерівністю. Максимальна рівність досягається у максимальній тиранії, де не ді право.

Водночас, сучасна ліберальна демократія, з її концептом абсолютизації толерантності яка руйнує відповідальність і як наслідок – руйнує свободу. На що звертає увагу і Ж. Бодріяр: «Толерантність, котрою він (індивід – І.В.) користується, належить до того ж самого порядку, що й терпимість до тварин, про яку ми вже говорили, - це операція, за допомогою котрої соціальний лад заклинає і контролює свої нав'язливі манії» [1, 281]. Людині відмовляючи у відповідальності за власні дії, відмовляють і у праві.

На думку Ж. Бодріяра безреферентний референдум передбачає те, що слід вважати істинним. Демократія, що претендує наістину теж є тиранічною. Це не вибір, це ультиматум, а за таких умов свою специфіку втрачає сфера чинних державно-правових відносин. Такий розвиток подій деформує природу людини, яка не є незмінною, як багато хто оптимістично вважає. «Людина не народжується мудрою, раціональною і доброю, щоб стати такою, вона повинна навчитися. Наша мораль не є цілком продуктом нашого інтелекту, радше, людська взаємодія, регульована нашими моральними нормами, уможливлює розвиток розуму і здібностей, позв'язаних із ним. Людина стала мислячою істотою завдяки засвоєнню традицій, тобто того, що знаходиться між розумом та інстинктом»[3, 42].

У то й же час, Ж. Бодрійяр, як думаючий дослідник, усвідомлює, що явище панування (домінування) не піддається повній корозії. Проблема полягає у тому як його відновити у чітко креслених формах, в умовах руйнування довіри до владних інститутів, продукованої нею рішень, посилення впливу сумніву у доцільності самого її існування. Політико-

правові відносини перетворюються у своєрідний спектакль, розіграний в умовах повсякденного життя перед спраглим до видовищ громадянином, – передвиборче дійство та телеігри – це в свідомості людей упродовж тривалого відрізку часу одне й те ж.

Постмодерністська критика домінуючої концепції прав і свобод людини перш за все вимагає переосмислити їх змістовні основи. Та власного вирішення проблем вона не те що не пропонує, але радше схиляється до думки що воно неможливе, окрім як шляхом руйнування існуючих політико-правових, соціально-економічних, духовно-культурних практик. І чи не найбільш ефективним на цьому шляху йому видається насильницьких інструментарій.І відповідні настрої стають популярними не лише в Україні, алей в країнах розвинутих демократій.

Література

1. Бодріяр Жан Символічний обмін і смерть / Переклад з французької Леоніда Кононовича / Жан Бодріяр. – Львів: Кальварія, 2004. – 376 с.
2. Міл Джордж Стюарт. Про свободу: Есе / Пер. з англ. [Текст] / Джордж Стюарт Міл. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 463 с.
3. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма / Пер. с англ./ Под ред. У.У. Баттли / Фридрих Август Хайек. – М.: Новости, 1992. – 304 с.

УДК 323.1(477) “312”

Калакура О.Я.

доктор політичних наук, професор,

провідний науковий співробітник відділу національних меншин
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто чинники, які диктують необхідність конкретизації та оновлення етнонаціональної політики в контексті міжнародних зобов'язань України, очікуваних суспільно-політичних трансформацій. Показано, що успіх трансформації України, реалізації її євроатлантичних устремлінь залежить і від забезпечення інтересів національних меншин, консолідації українського народу як громадянської нації.

Ключові слова: *етнонаціональна політика, національні меншини, український народ, консолідація, інтеграція, міжнародні зобов'язання.*

The article deals with the factors that dictate the necessity of concretization and updating of ethnonational policy in the context of Ukraine's international commitments, expected socio-political transformations. It is shown that the success of Ukraine's transformation and the realization of its Euro-Atlantic aspirations depends on ensuring the interests of national minorities, consolidating the Ukrainian people as a civilian nation.

Key words: *ethnonational policy, national minorities, Ukrainian people, consolidation, integration, international obligations*

Незважаючи на те, що за роки незалежності України в сфері національних відносин відбулися суттєві зміни, питання подальшої трансформації етнонаціональної політики в контексті євроінтеграційних процесів і нових зовнішніх та внутрішніх викликів залишаються актуальними. З одного боку, вдалося здолати більшість стереотипів, успадкованих від тривалого перебування в складі російської та радянської імперій, а з другого, все ще залишаються відчутними наслідки колоніального мислення і комунізації суспільства. Успадковані стереотипи всіляко реанімуються рецидивами великодержавного шовінізму, парадигмою «русского мира», гібридною війною і агресивною політикою Російської

Федерації. Європейський вибір України, цінності Помаранчевої, а відтак Революції Гідності орієнтують на подальшу демократизацію усіх сфер суспільного розвитку, включаючи міжнаціональні відносини. Сучасним маркером позитивного іміджу держави є дотримання нею основних свобод людини, прав корінних народів та національних меншин. Все це потребує подальшого оновлення етнополітичного менеджменту і адекватного наукового прогнозування та супроводу. Метою пропонованого дискурсу є аналіз чинників, які диктують необхідність модернізації та корегування етнонаціональної політики з урахуванням міжнародних зобов'язань України, очікуваних суспільно-політичних трансформацій, задекларованих політичними силами в ході недавніх президентських виборів.

Як відомо, з відновленням незалежності перед Україною постала проблема вироблення власної моделі етнополітичного розвитку, приведення національного законодавства у відповідність з нормами міжнародних організацій: ООН, ЮНЕСКО, ПАРЄ, ОБСЄ, орієнтація на гармонійне поєднання інтересів усіх етнічних груп, які проживають у державі, на формування сприятливих умов для їх активної участі в політичному, соціально-економічному й культурному житті. Протягом відносно короткого терміну була створена принципово нова нормативно-правова база, яка в основному забезпечує баланс і потреби розвитку етнічної більшості й етнічних меншин. В якості підгрунтя цього поля було покладено досвід Української революції 1917–1921 рр., а також зарубіжних країн. Основу сучасної етнополітики склали: Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, Звернення Верховної Ради України до громадян України всіх національностей, Декларація прав національностей України, Закон України «Про національні меншини в Україні». Ці документи, а головне Конституція, закріпили тлумачення української нації (українського народу) як громадянське об'єднання українського етносу (нації), корінних народів, національних меншин та

етнічних груп. Незвичним для перших років незалежності стало усвідомлення нових реалій, за яких колишні, формально рівні, етнічні спільноти України розділись на титульний і державотворчий український етнос та національні меншини і етнічні групи. Водночас значна частина меншин, насамперед, поляки, євреї, кримські татари, більшість росіян були активними учасниками руху за незалежність України, розгортання державотворчих процесів. На цьому шляху викристалізувались наступні основоположні принципи етнонаціональної політики з урахуванням європейського досвіду: усунення залишків тоталітарної моделі управління етнонаціональними відносинами, які базувалися на повному й беззастережному контролі за всіма сферами та проявами міжетнічних відносин та монопольному праві влади самостійно приймати рішення щодо всіх міжетнічних протиріч; усебічна державна і громадська підтримка самобутнього національно-культурного розвитку етноспільнот та їх самовизначення у національно-культурному вимірі, який не загрожує територіальній цілісності держави; гарантування всім громадянам рівних громадянських та політичних прав, незважаючи на їх етнонаціональну належність; визначення прав національних меншин у їх органічній єдності із правами людини; пріоритет норм міжнародного права із захисту національних меншин над нормами національного права [2, с. 157].

Знаковим для поширення європейських стандартів стало приєднання України до Ради Європи, підписання Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Україна намагається дотримуватися та впроваджувати у життя принципи, що містяться у міжнародних документах, які стосуються повністю чи частково, захисту прав націй і національних меншин, зокрема: Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН, Конвенції про дискримінацію в галузі найму і зайнятості, ухваленій Міжнародною організацією праці, Конвенції ООН про заборону всіх форм расової

дискримінації, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН, Заключному акті Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі «Про правові засади та основні механізми етнонаціональної політики», підписану в Гельсінкі, Паризькій хартії для нової Європи, прийнятій державами – учасниками НБСЄ, Резолюції Московської наради країн – учасниць НБСЄ з людського виміру, Резолюції 47/135 Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин», Віденській декларації і додатках до неї «Національні меншин» та «Декларація і план дій проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості» та ін. [7, с. 17]. Фактично всі європейські держави створили життєздатні моделі співжиття людей різного етнічного походження, розробили і впровадили в практику відповідне законодавство. Встановлення форм реалізації прав іноетнічного населення в кожній з країн залежить від особливостей правової системи, форми правління, державного та адміністративного устрою, історичних традицій тощо [1].

Паризька хартія для нової Європи віднесла права національних меншин до числа восьми пріоритетів на майбутнє для континенту. Одним із ефективних шляхів та засобів у сфері конфліктної превенції стало запровадження посади Верховного комісара з питань національних меншин (ВКНМ), яку було започатковано рішенням Гельсінського саміту НБСЄ навесні 1992 р. Згідно з Мандатом, ВКНМ забезпечує «раннє попередження» та, якщо потрібно, «ранню дію» щодо протиріч, пов'язаних із міжетнічними відносинами, які «мають потенціал перерости в конфлікт у регіоні НБСЄ, що загрожуватиме миру, стабільності чи відносинам між державами-учасницями» [6, с. 3]. ВНКМ було вироблено низку пакетів рекомендацій: Гаазькі рекомендації про права національних меншин у галузі освіти, Ословські рекомендації про мовні права національних меншин, Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у громадському

житті, Рекомендації з використання мов меншин у телерадіомовленні, Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві, Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств та ін. В практичній діяльності органи державної влади України намагаються застосовувати рекомендації ВКНМ.

Аналіз процесу змістового наповнення національного законодавства України свідчить, що в ньому закріплено найфундаментальніші визначальні міжнародні права щодо захисту національних меншин: право на існування; право на використання рідної мови; право на розвиток етнокультурної самобутності; право на освіту; право на свободу мирних зборів, віросповідання, виявлення поглядів, думки, совісті; право рівної участі в державотворчих процесах; право на одержання й поширення інформації та ідей своєю мовою без втручання держави та незалежно від кордонів; право на збереження середовища проживання в місцях їхнього історичного та сучасного розселення. За рівнем правового забезпечення основних прав і свобод національних меншин Україна посідає одне з провідних місць у Європі, про що свідчать такі факти: у вітчизняному законодавстві передусім відображено основні категорії індивідуальних прав, напрацьованих міжнародною спільнотою щодо осіб, які належать до національних меншин; у Конституції України, Законі «Про національні меншини в Україні» тощо закріплено колективний характер здійснення прав національних меншин, носіями котрих виступають етнічні групи як організовані та легалізовані спільноти; загалом українське законодавство враховує загальновизнані міжнародні стандарти захисту прав національних меншин, закріплюючи їхній правовий статус в Україні, й отримало високу оцінку міжнародних організацій та міжнародних експертів [1].

Всі ці заходи сприяли збереженню міжетнічного миру в українському суспільстві і викликали певне самозаспокоєння владних структур. А паралельно Російська Федерація, особливо після встановлення в ній режиму

Путіна, перейшла до реалізації глобальної стратегії, спрямованої на розмивання державності України і збереження у зоні свого впливу, а також на недопущення її інтеграції в ЄС та НАТО. Ось тут і розгорнулася справжня гібридна війна з метою посіяти хаос, спровокувати внутрішні конфлікти, інсценувати протестні настрої населення, в т. ч. на етнічному, мовному і релігійному ґрунті.

Разом з тим, вітчизняні та зарубіжні експерти відзначають недостатню узгодженість термінів, окремих положень законодавчої бази у сфері міжнаціональних відносин, наявність правових колізій, наголошують на необхідності вироблення спеціального нормативно-правового акта, який би, по-перше, чіткіше окреслив мету, принципи й довгострокові завдання етнонаціональної політики та механізми її реалізації з урахуванням реальних внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз національній безпеці; по-друге, визначив концептуальні основи подальшого законотворення, ухвалення управлінських та інших рішень, підтриманих практичними діями, щодо етнонаціональної сфери; по-третє, запроваджував би адекватні українським реаліям визначення термінів вітчизняного законодавства, яке регулює етнонаціональні відносини; по-четверте, визначав параметри впровадження в законодавство норм та термінології міжнародного права. Ухвалення такого документу як Концепція державної етнонаціональної політики, яка понад 10 разів вносилась до ВР, а потім з різних причин відкликалася, видається пріоритетним завданням.

Як відомо, результати переписів населення 1989 і 2001 р., а також подальша статистика засвідчують тенденцію формування етнічної однорідності громадян України. Питома вага етнічних українців зросла на 5,1%, а росіян зменшилась на 4,9%. Представництво інших меншин скоротилося на 18,71% і становило 4,9% населення країни. Причинами зменшення кількості представників традиційних етнічних меншин, перш за все, слід вважати міграцію та старіння. На жаль, у нас немає більш новітніх

даних, але виглядає на те, що процес міжетнічної інтеграції зупинити не можна, що також є ще однією передумовою внесення змін до державної етнонаціональної політики. Принципово новим чинником етнонаціональних змін, які заслуговують окремого розгляду, стала окупація Криму і частини Донбасу. Там мешкало 7 млн. осіб, з яких близько 2 млн виїхало на материкову Україну. До окупації на цій території мешкало 4,3 млн росіян [5, с. 260]. Навіть, якщо вважати, що з Донбасу виїхали рівні частини українців та росіян – то на окупованій території залишилось 3,3 млн етнічних росіян. Вірогідно, що росіяни складають сьогодні від 3 до 5 млн., або від 7 до 11% населення. До того ж РФ всіляко заохочує сепаратистські настрої, включаючи й видачу російських паспортів громадянам України.

Курс останніх років на збереження та подальше утвердження української ідентичності не суперечить європейським практикам полікультурності. Мультикультурні проекти в ідеалі є стабілізаційними, позаяк сповідують ліберальну ідеологію за формулою «інтеграція без асиміляції». Очевидно, коли говорять про мультикультурне суспільство, то мають на увазі насамперед регульований простір відмінностей і дій, які базуються на толерантності та ненасильстві [4, с. 30]. Інтегративна модель етнонаціональної політики повинна зберегти самобутність усіх компонентів міжетнічної та міжкультурної взаємодії.

З поміж складних аспектів етнонаціональної політики залишається мовнокультурна захищеність українців. У 2001 р. українську мову вважали рідною 67,5% населення України що на 2,8 відсоткового пункту більше, ніж за даними перепису 1989 р. Вона є рідною для 85% етнічних українців, 4% росіян і 11% представників інших етнічних груп. Російську мову визначали як рідну 29,6% населення, у порівнянні з минулим переписом населення цей показник зменшився на 3,2%. Російська мова є рідною для 15% українців, 96% росіян і 31% представників інших етнічних груп. Серед етнічних неукраїнців (крім росіян) лише 57% вважають рідною мову свого народу.

Частка інших мов, які були вказані як рідна, за міжпереписний період збільшилася на 0,4% і становила 2,9%. Сучасна ситуація в Україні супроводжується синдромом домінування двомовності її населення, причому мовні переваги громадян України не співпадають з їх етнічною самоідентифікацією. Загрозою громадянській єдності залишається збереження високих темпів мовної і культурної асиміляції переважної більшості етнічних спільнот у бік російських мовних і культурних орієнтирів. Актуальним виступає питання щодо відновлення функції української мови як рідної мови для значної частини етнічних українців та відновлення рідної мови для інших етнічних груп. Застосування захисних процедур щодо української мови на територіях, де вона фактично є «меншинною» сприятиме становленню української мови як основної мови міжетнічного спілкування. Ухвалення, а головне впровадження, Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», відкриває нові можливості для української мови. Останні соціологічні опитування свідчать, що 63% респондентів вважають, що українська мова повинна бути єдиною державною. 17% виступають за надання російській мові статусу державної, 15% підтримують надання їй статусу офіційної в окремих регіонах. [3].

Свідченням відданості України європейським цінностям, дотримання нею відповідних стандартів стали чотири доповіді України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин як частини національного законодавства. Нині в Україні, у т.ч. й за підтримки держави, функціонують близько 1300 національно-культурних товариств етнічних меншин, 90 центрів культури, працюють навчальні заклади з викладанням мовами національних меншин. Представникам національних меншин надано можливість здобувати повну середню освіту з усіх предметів рідною мовою. Водночас діє 5 етнічних партій, які ставлять питання політичного представництва етнічних спільнот. Активізували свою діяльність Двосторонні українсько-словацька, українсько-румунська,

українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин та українсько-німецької комісії із співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Вірогідно державі варто створити реєстр потреб національних меншин в культурно-освітній сфері та збереженні культурної спадщини.

Таким чином, низка внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема нагнітання етнополітичних протиріч в ході реалізації політики національної єдності, спровокованих у т. ч. зовнішнім втручанням, анексією Криму і російсько-українською війною на Донбасі, диктують необхідність подальшого удосконалення етнонаціональної політики України як однієї з передумов трансформації пострадянського суспільства на шляху подальшої демократизації та євроінтеграції, виконання нею міжнародних зобов'язань.

Література

1. Бородінов В. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин. Віче. №18, вересень 2011. URL: http://veche.kiev.ua/journal/2705/

2. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні: регіональний контекст. К. 2009. 320 с.

3. Майже дві третини українців переконані, що українська мова повинна бути єдиною державною. 26.12.2018. URL: https://www.unian.ua/society/10391289-mayzhe-dvi-tretini-ukrajinciv-perekonani-shcho-ukrajinska-mova-povinna-buti-yedinoyu-derzhavnoyu.html

4. Нагорна Л. Фарватери й підводні рифи мультикультуралізму. Політичний менеджмент. 2011. № 3. С. 18-34.

5. Скляр В. Чисельність та етномовний склад населення не підпорядкованих Україні територій Донецької та Луганської областей. Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2016 / 5-6 (85-86). С. 254-278.

6. Тищенко Ю. Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/Tyshchenko-Note%20on%20minorities.pdf

7. Україна – сузір'я культур. К. 2018. 235 с.

Ломака І.І.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ТЕОРІЇ «ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ» ТА МОДЕЛІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ.

Сучасні глобалізаційні процеси призвели до виникнення проблем якісно нового типу, так званих глобальних проблем сучасності, що відзначаються складністю, загрозливістю та гостротою. Глобалістська політика найрозвиненіших країн планети аж ніяк не пом'якшує напруженості у відносинах між державами та між різними верствами населення в середині країн. Сучасний світ являє собою складну систему з багатьма взаємозалежними елементами, яка перебуває у стані нестійкої рівноваги. Тому нині особливої актуальності набуває проблема підтримання в суспільстві необхідного рівня соціальної інтеграції й стабільності, які б забезпечували взаємоузгодження процесів соціального співжиття та не гальмуючи назрілих змін усували загрозу руйнівних соціальних вибухів.

Теорія транзитології, як спеціальна теорія, інтенсивно почала розроблятися в 70-ті роки XX сторіччя, особливо у вигляді теорій "держави перехідного періоду" і "процесу переходу від капіталізму до соціалізму".

У першому випадку були більш активні західні вчені. У другому випадку - марксисти, що намагалися не лише обґрунтувати закономірність загальної трансформації світу від капіталізму до соціалізму, але й представити як новий зразок суспільного розвитку перехід від родоплемінного устрою (в Африці), феодалізму (в Азії й Африці) до соціалізму, минаючи стадію капіталізму. У другому випадку навіть ігнорувалася класична марксистська теорія суспільно-економічних формацій або ж висувалася концепція такої собі "азіатської" суспільно-економічної

формації, де перехід такого типу цілком допустимий і навіть закономірний. При цьому ігнорувалися й всі інші основні ідеї К. Маркса й Ф. Енгельса: про економічні передумови політичного перевороту, про роль робітничого класу (пролетаріату) як гегемона соціалістичної революції, про соціалістичну революцію, передусім, у технологічно розвинених країнах, тощо. Марксистська догма, надто в ленінсько-сталінському варіанті, підганялася під події: іде родоплемінна війна в Африці, де одне плем'я вирізує інше, - значить, це "націонал-революційний рух соціалістичної орієнтації", скинули радянські радники і їхні тимчасові союзники короля або змінили політичний режим, значить почалася соціалістична революція (Афганістан, Ангола, Лаос, Камбоджа, Ефіопія, Єгипет, Сирія, Гвінея, Бірма, Лівія, Алжир, Судан, Сомалі, Нікарагуа, Куба, Чилі, Індонезія тощо).

Однією з найґрунтовніших спроб розробки теорії "політичного транзиту" слід вважати модель відомого політолога Д. Растоу, який намагався доповнити, поліпшити теорію політичної модернізації, перебороти її недоліки за рахунок більш широкого її трактування, а не лишень розглядати її як теорію переходу від традиційного суспільства до сучасного. Він розмежовує "генетичний підхід" і "функціональний підхід" до політичної трансформації, наголошуючи на все більшій ролі змінних (нових і що розвиваються) факторів політичної динаміки: "Фактори, що забезпечують стійкість демократії, не обов'язково рівнозначні тим, які породили дану форму устрою політичної системи: при поясненні демократії необхідно проводити розмежування між її функціонуванням і генезисом" [1, с. 5]. Іншими словами, треба розрізняти, які сили забезпечили перехід до демократії, а які використовують демократію як ефективний інструмент влади або як ширму для не зовсім демократичних режимів. Д. Растоу також розмежовує модель "генезису демократії" під впливом внутрішніх механізмів розвитку держави (більшість країн Західної Європи й США), "поштовху ззовні" (у Німеччині і Японії після Другої світової війни), у результаті

імпорту емігрантів (Канада, Нова Зеландія, Австралія тощо).

У цілому ж прихильники "політичної транзитології" вирізняють дві головні передумови переходу до демократії: наявність відповідного рівня національної єдності та волі до демократичного переходу й реальна боротьба за демократію. На матеріалі порівняльного аналізу досвіду переходу до демократії двох відмінних країн - Швеції (1890-1920) і Туреччини (1940-1960 р.) Д. Растоу виділяє три основні фази перехідної динаміки: 1) підготовча фаза, що характеризується визріваючим конфліктом основних соціальних сил; 2) фаза прийняття рішень на основі вирішення конфлікту (мирним або революційним шляхом), коли виробляється політична формула "великого компромісу між основними акторами" і основних історичних правил демократичної гри; 3) фаза утвердження нових форм спілкування людей і нових демократичних інститутів. [2, с. 7]. Тобто, через досягнення національної єдності, соціальне протиборство й історичні компроміси до становлення інститутів демократичної держави й закріплення нових правил гри на загальнонаціональному рівні.

В 1980-1990-ті рр. ряд дослідників розробляють моделі демократичного переходу відповідно до нових історичних умов, коли стало, очевидно що соціалістична система перебуває в стані глибокої кризи й може розпочатися її трансформація швидкими темпами.

Дослідник А. Пржеворскі вважає, що перехід до демократії не суперечить марксизму й залежить від динаміки співвідношення соціальних сил. На першому етапі "лібералізації" відбувається зміна співвідношення сил між правлячими й опозиційними угрупованнями, що випливає з посиленням тиску на правлячий режим "знизу" та розколом правлячого угруповання "нагорі". У цій ситуації може посилитися конфронтація правлячих сил і опозиції. Правлячий режим може вдаватись до репресій і піти на зміцнення авторитаризму, або ж на лібералізацію політичних відносин. Якщо здійснюється лібералізація на основі компромісу між помірною верствою

правлячої еліти й опозицією, то можливе динамічне просування демократизації за рахунок посилення позицій реформаторів, а згодом і включення в процес конструювання демократичних інститутів і сил опозиції, що дістає усе могутнішу підтримку "знизу" [3, Ch. 2].

На близьких позиціях стоять відомі транзитологи Ф. Шміттер і Г. О'доннел, які проте більше наголошують на інституціональних аспектах політичних змін і механізмах включення громадян у систему нових політичних інститутів та нових політичних цінностей, де авторитарна влада окремих лідерів і груп бюрократів замінюється пануванням надперсональних процедур і конституційних норм.

Більш оригінальнішою виглядає концепція С. Хантінгтона, котрий вважає, що перехідні процеси усередині окремих країн відбуваються унаслідок глобальних політичних змін, світових "хвиль демократизації". Він твердить, що таких хвиль в XX сторіччі було три. Пік першої хвилі припадає на кінець Першої світової війни, коли зникло багато абсолютистських режимів і розпалися Австро-Угорська, Німецька, Російська й Османська імперії. Згодом відбулось повернення до авторитаризму (СРСР, Німеччина, Італія, Угорщина тощо). Невдовзі після Другої світової війни розпочалася друга "хвиля демократизації". Проте до 70-х років ця хвиля "відкочується", і число авторитарних режимів збільшується. У середині 70-х років настає третя "хвиля демократизації", що триває й у дев'яності роки. Під її впливом внутрішня демократизація прискорюється. Можливі три шляхи демократизації: 1) трансформація, при якій усе ще сильне правляче угруповання диктує опозиції умови пакту про демократизацію країни; 2) перегрупування, коли існує паритет сил між правлячим режимом і опозицією, внаслідок чого заміна урядів відбувається в результаті переговорів; 3) заміна правлячого режиму опозицією, що опирається на підтримку мас "знизу".[4, С. 12].

Аналіз концепцій "політичного транзиту" у ряді випадків дає досить

ефективні результати, коли використовується для дослідження європейських і північноамериканських країн або ж країн, близьких до європейської цивілізації (у Латинській Америці, Австралії, Новій Зеландії тощо). Стосовно більшості країн Африки й Азії він менш ефективний.

Окремі положення даних концепцій можна використати й стосовно України. Не можна сказати, що модернізація відсутня в Україні. Вона присутня, проте у вигляді віртуальної реальності. Тобто замість реальних реформ в сучасній Україні, особливо впродовж останніх років, ведуть самостійне життя міфи, віртуальні образи, які відіграють роль реальності, переживаються як повноцінна реальність. У світі віртуальної модернізації точаться дискусії про шляхи та методи реформування, приймаються закони й укази, програми й скореговані програми, однак реальність не змінюється, реформи залишаються міфом, демократія й правова держава виступають у вигляді мрії. Україна, з одного боку, проголосила курс на політичну й економічну модернізацію реформістським шляхом, з іншого боку, фактично все обмежується позитивними "політичною стабільністю" і "економічною стабілізацією". Тут спостерігається явне протиріччя. Швидка модернізація не узгоджується з політичною й економічною стабільністю. Отже, слід чіткіше визначитись, що ж ставиться за мету - модернізація суспільства чи стабільність у такому стані, що досягнутий?

Моделі модернізації багатовимірні, отже повинні враховувати різні сторони процесу зміни характеру суспільних відносин та соціальних структур. Реалізація ж цих моделей може породити нові суспільні протиріччя, підсилити старі. Наприклад, модернізаційні проекти в постсоціалістичних країнах породжують або ж підсилюють протиріччя між багатими й бідними, між містом і селом, між молоддю й людьми похилого віку, які сформувалися в умовах тоталітаризму. Тому сьогодні "у ціні" гнучкіші багатофакторні моделі модернізації, які враховують синтез традиційної специфіки розвитку, насамперед цивілізаційної й національної,

із сучасними прогресивними зразками розвитку, що виявляється в більшій стійкості інституціональних та духовних структур, які характеризують суспільство, що модернізується.

Література

1. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели /Д. Растоу // Политические исследования. – 1996. - №5. – С.5-11.
2. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Политические исследования /Д. Растоу // – 1996. - №5. – С.5-11.
3. Przeworski A. Demokracy and Market: Political and Economics Reforms in Eastern Europe and Latin Amerika / A. Przeworski // – Cambridge, 1991. – 453 p.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // — М.: АСТ, 2003.

УДК 328

Міщук М.Б.

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника"

Душук В.

магістрантка І курсу спеціальності «Політологія»
ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника"

ПАРЛАМЕНТ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ

БРИТАНІЇ І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ: ВНУТРІШНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ, ПОВНОВАЖЕННЯ

У статті автори роблять спробу визначити та проаналізувати внутрішню організацію та повноваження парламенту Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії.. Досліджується сутність інституту парламентаризму як системи здійснення державної влади.

Ключові слова: *інститут парламентаризму, демократична політична система, парламент, політико - владні структури.*

In the article, the authors attempt to identify and analyze the internal organization and powers of the Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. The essence of the institution of parliamentarism as a system of the exercise of state power is explored.

Key words: *institute of parliamentarism, democratic political system, parliament, political - power structure*

Найстарішим парламентом світу є англійський парламент, створення якого датують XIII ст., коли на вимогу повсталих феодалів королем Іоанном Безземельним у 1215 р. була підписана “Велика хартія вольностей”. Вона покладала на монарха обов'язок створювати для встановлення податків загальну раду королівства. Тому британський парламент називають батьком всіх парламентів. У Великобританії поняття “парламент” як власне найменування стало застосовуватися для позначення загальнонаціонального представницького установи. Значення державного форуму англійський парламент завойовує вже в XIII ст., стаючи класичним зразком представницького органу. Пізніше, в XVI - XVII ст. він виступає станово-представницьким органом при монарху. Однак тільки після революції XVII ст. парламент набуває реального значення [1].

Парламент Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії є вищим законодавчим органом у Сполученому Королівстві та Королівських заморських територіях [6]. Його очолює Британський монарх [4, с.216]. Це і є своєрідністю британського парламенту, що полягає у збереженні різноманітних архаїчних рис. Коли говорять про парламент як верховну законодавчу владу країни, мають на увазі не тільки обидві палати парламенту, але і королеву, яка є невід'ємною інституцією (частиною) парламенту.

При аналізі місця парламенту в системі влади Великобританії слід враховувати, що в її основу було покладено два фундаментальних принципи - парламентського верховенства і парламентарного (відповідального) правління.

Британський парламент являє собою приклад бікамерального представницького органу, що складається з палати громад і палати лордів.

Палата лордів (формально палата називається Високоповажні Лорди Духовні і Лорди Світські, що зібрались у Парламенті) формується на невиборній основі. Членство в ній пов’язане з одержанням дворянського титулу, що дає право бути членом палати лордів. Серед членів палати — 1195 герцогів, маркізів, графів, віконтів, баронів. Це пери парламенту.

Зараз в палаті лордів діє три види членства:

- духовні лорди (архієпископи Йоркський і Кентерберійський і єпископи англіканської церкви);

- спадкові пери;

- довічні пери (що отримали титул і місце в палаті за видатні заслуги перед Короною), вони не мають права передавати свій титул у спадщину[3].

Примітно, що незважаючи па настільки розширений склад палати, кворум складає всього три людини, і в основному участь в її роботі беруть близько 100 осіб (судові лорди і довічні лорди). Тривалий час роботу палати лордів очолював лорд-канцлер, назначавшийся на посаду прем'єр-міністром.

В результаті реформи з 2004 р. керівник палати лордів (спікер палати лордів (до того часу - лорд-канцлер) займає дану посаду на внутріпалатной виборній основі і не входить до складу уряду. За традицією керівник палати лордів бере участь у дебатах і голосуванні, однак не вирішує процедурні питання, як це робить спікер палати громад. Ці повноваження здійснюються палатою самостійно при координації лідера палати, яким є керівник її найбільш великої партійної фракції. У палаті є лише неспеціалізовані комітети[3].

В загальних рисах компетенція палати лордів включає в себе наступні повноваження: а) законодавчі; б) контрольні, в) судові. Перша група повноважень забезпечує участь палати в законодавчому процесі (розгляд у відповідності з процедурою внесеного законопроекту - білль, винятком тут є особлива вимога до прийняття фінансових біллей, які вносяться лише в палату громад; внесення поправок до законопроектів, прийнятих нижньою палатою і т. д.). Друга група повноважень - контроль за роботою уряду. Судові повноваження палати значні і визначаються вже тим, що вона є вищою апеляційною судовою інстанцією.

На підставі ст. 1 Акту про палату лордів 1999 р. було ліквідовано статус спадкових перів і майже вдвічі (до 720 членів) скорочений чисельний склад палати: свої місця зберегли лише 92 спадкових пера (10% від їх загальної чисельності) та порядку 573 довічних перів, включаючи єпископів [2].

Більшість британських експертів і багато політиків схиляються до того, що в найближчому майбутньому краще обмежитися введенням помірного елементи виборності верхньої палати.

Провідне становище Палати громад у структурі парламенту обумовлено, перш за все, тим, що вона формується шляхом загальних виборів, що проводяться з дотриманням принципів рівного прямого і таємного голосування із застосуванням мажоритарної системи відносної більшості в одномандатних виборчих округах. Вік активного і пасивного виборчого права на виборах до Палати громад становить 18 років. Активним виборчим

правом користуються, крім громадян Великобританії, громадяни Ірландії і держав Британської Співдружності, якщо вони постійно проживають у Великобританії. Активне виборче право не визнається за особами, недієздатним внаслідок психічного захворювання; членами Палати лордів; особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину; особами, які протягом останніх п'яти років скоювали деякі правопорушення у сфері виборчого права. Пасивне виборче право визнається за всіма громадянами Сполученого Королівства, а також за громадянами Ірландської республіки [8].

На практиці ж Палата громад вкрай рідко допрацьовує до закінчення п'ятирічного терміну своїх повноважень, оскільки зазвичай королівська прокламація про розпуск Палати приймається дещо раніше закінчення цього терміну.

За традицією формальну згоду королеви на розпуск парламенту означає початок передвиборної кампанії. За британськими законами парламентські вибори повинні відбутися через 17 робочих днів після розпуску попереднього парламенту. В період, коли парламент розпущений, політики можуть вести передвиборну кампанію, але не мають права входити в будівлю Вестмінстерського палацу, де розташовується парламент.

У вересні 2011 р. отримав королівське схвалення Акт “Про фіксований термін повноважень Парламенту”. Згідно з цим законом парламент отримує фіксований термін повноважень – 5 років. Парламент розпускається автоматично за 17 днів до дня проведення загальних виборів, як чергових, так і позачергових. У разі появи вакантного депутатського місця в Палаті громад проводяться проміжні вибори. Причиною появи вакансії може служити смерть депутата або заняття ним посади, несумісною з депутатським мандатом. Цікаво відзначити, що добровільна відмова від депутатського мандата в Палаті громад заборонений[2].

Значну роль в діяльності Палати громад відіграють комітети: виділені

комітети (діяльність зосереджена на виконанні контрольних функцій), об'єднані комітети (створюються з членів обох палат і діють, в основному, подібно до виділених комітетів) та генеральні комітети(концентруються переважно на законодавчій роботі, підготовці та обговоренні законопроектів). Основними функціями Палати громад є: прийняття законів, обов'язкових на території Сполученого Королівства; здійснення контролю над діяльністю уряду; захист населення та охорона прав особи, фінансова, судова [5, с.134].

У Палаті лордів, як і в Палаті громад, діють виділені комітети та об'єднані комітети. Для обговорення законопроектів можуть створюватися спеціальні комітети, подібні генеральним комітетам нижньої Палати.

Виборча застава становить 500 ф. ст., він не повертається, якщо кандидат набрав не менше 5% голосів[2].

Вибори в палату громад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості. При цьому відсутня вимога про отримання кандидатом мінімального відсотка голосів виборців.

Вибори до палати громад у Великій Британії відбулися 7 травня 2015 року, на яких був обраний 56-й Парламент Великої Британії. За підсумками виборів Консервативна партія отримала достатню кількість місць (331 місце) у Палаті громад для формування однопартійного уряду, а Лейбористська партія – 232 місця у парламенті[7].

Роль монарха в парламенті здебільшого, церемоніальна, на практиці він або вона завжди діє відповідно до порад прем'єр-міністра та інших міністрів, які у свою чергу підзвітні двом палатам Парламенту.

У кожній з палат процес прийняття законопроекту проходить три читання. Перше читання обмежується формальним поданням законопроекта, дебати на цій стадії не проводяться. Друге читання передбачає обговорення концепції законопроекту в цілому. При успішному результаті другого читання білль направляється спікером палати в комітети для обговорення і

внесення до нього поправок. У комітетах відбувається детальне постатейне обговорення проекту і поправок до нього. Підсумки роботи комітету над законопроектом відображаються в доповіді, яка комітет представляє до третього читання законопроекту. В процесі третього читання білль дебатується в цілому, допускаючи внесення тільки редакційних поправок. Далі слід голосування і, в разі, якщо білль був підтриманий палатою громад, то він направляють у верхню палату. Якщо Палата лордів приймає його в тій же редакції, то білль направляться монарху для отримання королівського згоди.

Отже, найважливіша особливість парламенту Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії полягає у тому, що одна з його палат - палата лордів - формується на спадкових засадах, іншими словами на невиборній основі. Членство в ній обумовлено одержанням дворянського титулу, що дає право бути її членом. Нижня палата - палата громад - єдиний виборний центральний орган державної влади. Тільки депутати цієї палати можуть іменуватися членами парламенту.

Література

1.Асланян Г. Британський парламент: історія і сучасність [Електронний ресурс] / Габріел Асланян // Часопис Парламент. – 2001.-№ 6. //[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=99&iar_id=47&as=2

2.Бруслин О. Ю. Виникнення та склад палати лордів Британського парламенту /О. Ю. Бруслик // Форум права. — 2014. — № 3. — С. 35—41 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ші/j-pdf/FPindex.htm_2014_3_8.pdf

3.Конституційне право зарубіжних країн / За заг. ред. д. ю. н., проф. А. В. Малько. - М.: Норма,. - 320 с. //[Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://studme.com.ua/103102084435/pravo/parlament_velikobritanii_vnutrennyaya_organizatsiya_polnomochiya.htm#91

4.Крылова Н. Политическая система Великобритании / Наталья Крылова. – М.: Юрлит, 1984. – 382 с.

5. Марадик Н. Особливості функціонування інституту парламентаризму у Великобританії / Н.Марадик. // Грані . – 2012. –№ 8 (88). – .133-136

6.Офіційний сайт парламенту Великобританії: http://www.parliament.uk/.

7.Парламентські вибори у Великій Британії 2015//[Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki97_2015

8.The two-House system // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.uk/about/how/role/system/

Шаповаленко М.В.
доктор політичних наук ,
професорка кафедри політології
Харківського національного
університету
імені В.Н.Каразіна

ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ ПЕРЕХІДНИХ РЕЖИМІВ

Інверсійний та перверсійний характер лібералізації та демократизації старих автократичних режимів спричинив виникнення специфічних політичних режимів на посткомуністичному просторі, які неможливо однозначно класифікувати як демократичні або авторитарні. Тому ще у 1996 р. американський політолог Л. Даймонд, наголошуючи на завершенні «третьої хвилі» демократизації, підкреслював, що головною причиною цього став перехід низки держав не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів. Усе це зумовлює актуальність дослідження, яка постає у двох аспектах: по-перше, теоретичному, який

детермінований необхідністю розробки теоретико-методологічної схеми аналізу гібридних політичних режимів; по-друге, політико-практичному, який полягає у тому, що вироблення чіткої методологічної стратегії дослідження проміжних (тобто таких, що перебувають між демократією та авторитаризмом) форм політичних режимів дасть змогу відповісти на ті питання, які неодмінно виникають у контексті емпіричного аналізу особливостей перехідних процесів у пострадянських країнах, у тому числі і в Україні: на якому етапі проголошеного переходу до демократії вони перебувають (тобто наскільки глибокими та ефективними виявилися процеси лібералізації та демократизації у цих державах?), чим є сформовані в цих країнах гібридні форми політичних режимів – нестабільними та недовготривалими ситуаціями, які тимчасово «заморозили» перехід від авторитаризму до демократії, чи все ж таки новим, гібридним типом політичних режимів, який є рівнозначним, в імовірнісному плані, демократії результатом переходу від авторитаризму?

Чисельні теорії політичної динаміки та політичного режиму підкреслюють складність визначення закономірностей змін у цій сфері. Як правило, звертається увага на те, які саме чинники можуть впливати на технологію демократизації політичної системи, а які, навпаки, формують технології дедемократизації. В цьому напрямку досить цікавими є положення теорії американського політолога Ч.Тіллі щодо демократизації політичного режиму у праці «Демократія». Він вивчав особливості процесів демократизації та дедемократизації. Отже, у своєму дослідженні дослідник аналізував політичні процеси та виділив, зокрема, процес розвитку потенціалу держави, процес участі громадян у прийнятті політичних рішень та розвиток публічної політики (взаємодії держави, державних інституцій, громадян та об’єднань громадян). Основними параметрами дієздатності політичної системи є якість функціонування інститутів демократії (демократизація-дедемократизація) та рівень

міцності державних інститутів. Сукупність вищеозначених чинників сприяють дієздатності самої держави.

Одним із перших поняття «гібридний режим» ужив угорський соціолог Елімір Ханкіш для позначення системи, що була сформована в комуністичній Угорщині в період правління Я. Кадара і яка, на його думку, поєднувала ледве сумісні інституційні та ідеологічні принципи. Однак найбільшої популярності воно набуло в контексті аналізу посткомуністичних перетворень у країнах Східної Європи та, особливо, колишнього СРСР, які здійснювались у рамках транзитологічного підходу. І тут передусім слід згадати таких дослідників, як Г.О'Доннелл, Ф. Шміттер, які досліджували феномен гібридних режимів і сприяли утвердженню цього поняття у науковому обігу політичної науки.

Гібридні режими поєднують авторитарні демократичні інститути і практики і являють собою, на думку Леонардо Морлино, «оптичну ілюзію», оскільки можуть одночасно класифікуватися як «демократії з прикметниками» і як «авторитаризми з прикметниками». Гібридні режими («авторитаризм змагання» Люкана Уэя або «електоральний авторитаризм» у Андреаса Шедлера) є напівдемократіями різного типу, які розрізняються від тих, що наближаються до електоральних демократій за рівнем плюралізму і конкурентної здатності систем з домінуючою партією, в яких правляча партія широко використовує будь-які засоби для перетворення опозиції на другорядну силу, до персоналістських режимів, де організують вибори, але порушують громадянські права своїх громадян. Головна відмінність подібних режимів від справжньої автократії – це готовність толерантно ставиться до опозиційних партій, незалежних ЗМІ і неурядових організацій, але за можливості обмежувати їхню діяльність.. Крім того, за допомогою цього поняття намагаються пояснити тривале перебування у «бермудському трикутнику» посткомуністичних перетворень. Тому походження цього терміна все ж таки не дає

пояснювальної моделі розвитку режимів на пострадянському просторі.

Гібридний режим є найбільш концептуально розмитою категорією, оскільки є результатом певних поєднань напіввідкритості, напівконкурентності, напіврепресій. Такі характеристики роблять ці режими уразливими перед протестними діями, різними формами громадянської непокори і насильства, у тому числі озброєними конфліктами. Внаслідок цього інституціонального протиріччя гібридні режими найменш стабільні і несуть у собі найвищі ризики режимних змін. Диверсифікація властива і негібридним режимам. Гібридний режим намагається вирішити своє основне завдання забезпечення незамінності влади – відносно низьким рівнем насильства. Він не має у своєму розпорядженні ні морального капіталу монархії, ні репресивної машини тоталітаризму. Не можна розгорнути «крутень репресій» без активної участі громадян. Але громадяни гібридних режимів не хочуть ні в чому брати участь. Державна пропаганда, як видається, в гібридних режимах нікого не мобілізує. Вона об'єднує громадян за принципом пасивності та лояльності до влади. Наслідком глобалізації стає зростання гетерогенності політичного простору і неоднорідності акторів, що взаємодіють у ньому. Політологи використовують для опису цього процесу атрибути комплексності, лімінальності, мозаїчності. Використання поняття гібридності в політичній науці стало результатом теоретичного пошуку термінів і методологічних підходів до аналізу нових політичних реалій, які виникли в умовах криз, «перехідності» або зіткнення різних соціокультурних практик, і – мережевої публічної політики, яка є незавершеним проектом нелінійного розвитку політичної системи, і тоді працюють закони сінергетики.

Басалига Мар'яна
магістрантка спеціальності
«Політологія»
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ЕФЕКТИВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто застосування невербальних сигналів в політичній комунікації. Їх роль та вплив на учасників комунікаційного процесу. Також охарактеризовано вибрані сигнали невербальні.

Ключові слова: комунікація, невербальна комунікація, політична комунікація, політичний імідж, невербальні сигнали.

В умовах відкритої збройної агресії з боку Росії та загрози збереженню національного суверенітету та територіальної цілісності України, політичні комунікації набувають особливого значення та нових вимірів. Для більшості політичних явищ, вони виступають визначальним процесом. Політична комунікація є однією з її форм комунікаційних процесів назагал і відображає ситуативний контекст інформаційних потоків, суб'єктів та їх інформаційні компетенції. Для означення політичної комунікація потрібно розглянути процес комунікації як такий.

Етимологія терміну „комунікація" від латинського дієслова *communico, communicare* що означає: зробити спільним, з'єднати; надати комусь відомості, радитися, та іменника *communio* (спільність, відчуття зв'язку). [7, с. 101]

Комунікація полягає в отриманні та поширенні інформації, налагодженні та підтримці контактів з певними групами, а також окремими

індивідами. Вона є фундаментом сучасного суспільства, оскільки більшість повсякденних ситуацій призводять до обміну інформацією. Як і будь інший процес - комунікаці - не може відбутися без декількох елементів. Обов'язкою є присутність щонайменше двох осіб – відправника та одержувача. Відправником є особа або група осіб, яка відповідає за зміст та спосіб передачі інформаці; Натомість одержувач – особа або група осіб, до яких направленна ця інформація. Наступним елементом процесу комунікації є повідомлення (закодована за допомогою певних символів інформація), її відправник передає через канал. Останіми але не менш важливими елементами є сприйняття повідомлення та зворотній зв'язок. [14, с. 23-27]

З огляду на спосіб надання інформації комунікацію поділяють на два типи: вербальну – це інформація яку надають в письмовий, усний або візуальний спосіб, за допомогою символічної системи - слів; невербальна – передача інформацій без допомоги слів. [11, с. 86]

У 1971 році американський психолог Альберт Меграбян, за допомогою емпіричних методів встановив, що комунікація залежить не тільки від слів. Таке дослідження науковця отримало назву „7-38-55”. Меграбян казав, що лише 7% тексту сприймаємо через слова, 38% – через голос та 55% – через невербальні сигнали. [9, с. 18-19]

„Наука про невербальну комунікацію досліджує невербальне, як спосіб надання інформації. За допомогою виразів обличчя ми підсвідомо показуємо наше справжнє ставлення до чогось (людини, ситуації чи предмету).” [13, с. 9]

У психології виділяють ряд форм невербального спілкування. Серед основних можна виділити: окулесику (науку про мову очей і візуальну поведінку людей під час спілкування), кінесику (науку про жести і жестові рухи, про жестові процеси і жестові системи), проксеміку (науку про простір комунікації, його структуру та функції), паралінгвістику (науку про звукові

коди невербальної комунікації) та гаптику (науку про мову торкань і тактильної комунікації). [6, с. 10-23]

Розгялнувши поняття комунікація та його основні елементи та форми, можна дати визначення терміну політична комунікація. В найвужчому розумінні це будь яка комунікація, що стосується відносин представників влади та громадян з питань політики. Більш точне визначення цього терміну дає політологічний енциклопедичний словник: „Політична комунікація - це процес передачі, обміну політичної інформації, яка структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їх потреб та інтересів.” [12, с. 162]

Цікаве визначення політичної комунікації, дав французький соціолог Шварценберг. Він трактував її як «процес передачі політичної інформації, за допомогою якого інформація циркулює між елементами політичної системи, а також між політичною і соціальними системами. Безперервний процес обміну інформацією здійснюється як між індивідами, так і між тими, хто управляє, і тими, ким управляють, з метою досягнення згоди» [6, с. 174].

Політичну комунікацію як науку, вперше почали трактувати під час Першої світової війни. Значним поштовхом для цього став початок дослідження пропаганди. Окрім цього для вивчення політичної комунікації як самостійної науки слугував ряд інших причин. Зокрема, післявоєнна хвиля демократизації; появою кібернетичної теорії; нові комунікаційні технології. [5, с. 18-19]

Щодо елементів процесу, відправником є політик, політична партія або ж політична організація, одержувач – суспільство, в особі однієї або групи людей.

Невербальну комунікацію в політиці застосовують для формування іміджу політичної партії або окремого політичного актора. Поняття імідж (англ. *image*, від лат. *imago, imitari* — «імітувати») означає „сформований з певною метою вигляд об’єкта та думки про нього.” [3, с. 153]

Вдалий імідж - це здатність переконати оточення, що саме ти втілюєш в собі ідеальні якості, які вони хотіли б мати.

Натомість політичний імідж характеризують як „цілеспрямовано сформований образ суб'єкта політики, який стимулює необхідне сприйняття його публікою.” [1, с. 399]

Імідж політика складається з низки складових, які в ідеалі повинні створювати єдиний цілісний образ. Найчастіше він характеризується за зовнішністю, манерою спілкування, стилем виступів, особливостями поведінки тощо.

Зазвичай над створенням іміджу політичного об’єкта працює команда спеціалістів - іміджмейкерів. Саме вони створюють образ досконалого політика – від одягу і до мови. Під час офіційних зустрічей та виступів, чого б це не коштувало, політики намагаються зберігати витримку та спокій і нести створений образ. Тим не менше, якщо людина може ретельно контролювати свої слова, то інтонація, вираз обличчя або ж жести видають його справжнє ставлення до людини чи теми, про яку йде мова. [2]

Людина, яка упевнена в собі та своїх словах і контролює ситуацію, завжди стоїть рівно, її рухи широкі та жваві. Натомість той, хто так чи інакше обмежений якимись внутрішніми бар'єрами, наприклад, невпевненістю, як правило, злегка сутулиться, його жести досить скуті, плечі затиснуті. Доброзичливий настрій співрозмовника зазвичай виражається нахилом корпусу вперед. Відхилившись назад, людина демонструє байдужість іноді навіть ворожість. Якщо ж він тримає руки вільно, опущеними вздовж тулуба, то найчастіше така поза є ознакою відкритості, доступності та готовності до спілкування.

Якщо людина нервово смикає або постукує по підлозі ногою, вона хоче приховати свої справжні наміри, почуття чи інформацію. Постукування олівцем або ручкою по столу свідчить про те, що ваш співрозмовник розгніваний. [2]

Варто звернути увагу на руки під час привітання. Коли вам подають руку для потиску, важливим є те, куди повернена долоня. Якщо вгору – людина доброзичливо налаштована, готова до компромісів та домовленостей. Долоня вертикальна - до вас ставляться «на рівних», поважають і готові до співпраці. Коли долоня нахилена вниз - це зневага та відчуття переваги. Якщо вашу руку тиснуть обома руками, потрібно бути насторожі, оскільки це не просто тепле та дружнє вітання, можливо, ця людина намагається щось отримати від вас.

Наступним, що покаже справжню людину під час спілкування, - її обличчя. Якщо, слухаючи вас, ваш співрозмовник прикриває рот долонею, це означає, що він приховує якусь інформацію, боїться бовкнути щось зайве. Міцне стискання або покусування губи виказує нервовий стан люди, вона боїться зробити хибний крок. [13, с. 17]

Важливим є погляд співрозмовника. Його ставлення до вас часто можна оцінити за його готовність або небажання до зорового контакту. Довгий погляд без моргання означає, що співрозмовник хоче затвердити свою домінуючу позицію, залякати або придушити вашу думку. Якщо людина відводить погляд, опускає очі, вона відчуває власну невпевненість або ж соромиться. Якщо людина схвильована, зазвичай її погляд не зосереджений, а бігає. Широко розкриті у застиглому погляді очі виказують страх, звужені - гнів і злість. Небажання зустрічатися з чужими поглядами, опущений погляд - сум. Якщо зіниці вашого співрозмовника розширені, то він відчуває до вас інтерес. [13, с. 7]

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що невербальна комунікація, яка є дуже важливим фактором міжособистісного спілкування людей, у політичній комунікації має набагато більше значення, ніж у будь-якому іншому. Проте, це є погляд на політиків суто з точки зору невербалістики, а не політології. Оскільки не варто забувати, що *в сучасному суспільстві імідж є настільки важливим, що політики користуються*

послугами професіоналів у цій справі. Саме ці люди створюють для політика такий образ, який добре сприйматимуть люди. Вони навчають їх, які жести використовувати, а які ні, як говорити та стояти, цим самим вводячи в оману громадян.

Література

1. Antoszewski A., Leksykon Politologii / Antoszewski A. – Herbut R. (red.) – Wrocław 2004.
2. Birkenbihl F.V., Sygnały ciała: podstawy komunikacja niewerbalnej dla trenerów i ludzi sukcesu /Birkenbihl F.V. – tł. Ciolkosz K., Astrum, – Wrocław 1998.
3. Cwalina W., Falkowski A., *Marketing polityczny. Perspektywa psychologiczna* / Cwalina W., Falkowski A. – Gdańsk 2006.
4. Fras J., Komunikacja polityczna: wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi / Fras J. - Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego – Wrocław 2005.
5. Kolczyński M., Strategie komunikowania politycznego / Kolczyński M. – Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego – Katowice 2008.
6. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Крейдлин Г.Е. – М.: НЛО, 2002. – 581 с
7. Kumaniecki K., Słownik łacińsko-polski / Kumaniecki K. – PWN – Warszawa 1970.
8. Leathers D., Komunikacja niewerbalna: zasady i zastosowania / Leathers D. – tł. Magdalena T. – PWN –Warszawa 2009.
9. Макс Эггерт, Язык тела: Впечатляйте, убеждайте и добивайтесь успеха с помощью языка тела / Макс Эггерт – М., «Претекст» – 2012
10. Mc.Nair B., Wprowadzenie do komunikowania politycznego / Mc.Nair B. – Poznań 1998.

11. Morreale S., Spitzberg B., Barge J., Komunikacja między ludźmi: motywacja, wiedza i umiejętności / Morreale S., Spitzberg B., Barge J. – PWN – Warszawa 2007.

12. Політологічний енциклопедичний словник. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів – К – с. 162

13. Tkaczyk L., Komunikacja niewerbalna: postawa, mimika, gest / Tkaczyk L. – Astrum – Wrocław 1999.

14. Walery P., Wstęp do nauki o komunikowaniu / Walery P. – Akademickie i Profesjonalne – Warszawa 2008.

Розділ V
ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

УДК 316.3:172(477)

Дем'яненко В. М.

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ЗРОСТАННЯ АКТИВІСТСЬКОЇ ОРІЄНТОВАНОСТІ МАСОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Політична свідомість відображає соціальну дійсність непасивно, а формуючи уявлення про потреби та інтереси, приводить до усвідомлення й спонукає своїх носіїв до їх реалізації. Усвідомлення спільних потреб та інтересів регулює політичну соціалізацію людей, на ґрунті чого відбувається

їх об’єднання й виникає спонука до активної політичної дії. Політична свідомість не тільки стимулює політичну активність через засвоєння громадянських цінностей, а й органічно вплітається в будь-який політичний акт залученістю людей у політичний процес у всіх його проявах.

Активність політичної свідомості значною мірою є наслідком міжгенераційної передачі активістської традиції. Для масової свідомості передача активістської традиції, присутньої в політичній культурі, діє уніфікуючим чином, але за певних обставин дія цього механізму може посилювати відмінності в сприйнятті цієї традиції різними соціальними групами [1, с. 198]. Ступінь загальної соціальної активності суспільства визначається масштабами присутності в ньому груп носіїв інтернальної (налаштованої на більшу соціальну активність) або екстернальної (спрямованої на патерналістську підтримку з боку держави) свідомості. Чим вищий рівень інтернальності, тим більшим має бути налаштування на активістську позицію.

У масовій політичній свідомості українців цінності громадського активізму сполучені з її орієнтованістю на таку політичну цінність, як порядок, на адекватність застосованих засобів політичної діяльності обраним цілям, на розуміння свободи як культурного підмурівку політичної діяльності й цивілізованості, упорядкованості суспільних процесів. Конфлікт консервативно-традиціоналістських і реформаторсько-модернізаційних цінностей проявляється на територіальному рівні у вигляді переважання частки носіїв тих чи інших цінностей у різних регіонах України. У той же час проявляється наявність назагал спільного ціннісного компоненту масової політичної свідомості українців, яким є орієнтація на високі соціальні стандарти життя.

Доволі високий рівень виборчої участі населення України означає ситуативну активність, так як у міжвиборчий період участь у політичній діяльності, у тому числі й у загальноукраїнських політичних кампаніях, є

досить пасивною, що означає неусталеність у масовій свідомості цінностей громадянської політичної культури. У той же час, масова політична свідомість українців поступово наповнюється громадянськими цінностями, що зміцнюють імунітет до популізму й стимулюють перехід від підданської до активістської політичної культури і поведінки, до подолання амбівалентності свідомості, яка проявляється в одночасній прихильності до демократичних і авторитарних порядків, а також у деякій схильності до політичної міфології.

Одним із важливих наслідків подій кінця 2013 – початку 2014 рр. є консолідація української політичної нації й формування загальноукраїнської ідентичності. Остання поступово набуває рис громадянської ідентичності, що передбачає не тільки усвідомлення себе громадянином країни, але й активну участь у її житті, що й продемонстрували вибори Президента України 2019 р. Ще однією позитивною тенденцією в трансформації політичної свідомості, яку продемонстрували президентські вибори 2014 р. і 2019 р., став злам стереотипу про політичний абсентеїзм української молоді.

Якщо в попередні роки фактичний вплив молоді на політику був незначним, політична активність молодих людей носила скоріше ритуальний характер і не відображала часто їх реальних інтересів і можливостей, то через активну участь у громадських ініціативах, що фіксується багатьма дослідженнями, формуються механізми включеності молодих людей у суспільно-політичне життя. Підтримуючи і приймаючи ті чи інші політичні ідеї, молодь сприяє формуванню й реалізації певних соціально-політичних інтересів, що забезпечує гармонійне функціонування, відтворення політичної системи і в той же час носить інноваційний характер [2, с. 136-137]. Найбільшу активність проявляє молодь у протидії тим негативним явищам, які викликають найбільшу стурбованість суспільства – соціальна несправедливість, злочинність, корупція, екологічні загрози, зазіхання на суверенітет і територіальну цілісність України тощо.

Майдан 2013–2014 рр. і постмайданні події продемонстрували високу самоорганізацію громадян і показали, що суспільство стає реальним політичним а́ктором, набуває рис соціально-політичної суб'єктності, яка полягає в здатності спільноти бути активним діячем у соціально-політичному просторі, вирішальним чином впливати на ухвалення рішень, сприймати себе повноцінним політичним суб'єктом у взаємодії з іншими суб'єктами соціально-політичної взаємодії.

Література

1.Білокінь І. Духовна культура як чинник моральної і громадянської спрямованості. *Соціальна психологія.* 2008. № 6. С. 59-66.

2.Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року). Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол. : Жданов І. О., гол. ред. колег., Ярема О. Й., Бєляєва І. І. та ін.]. К., 2016. 200 с.

УДК 323.1:811.161.2

Кіпень В.П.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПОЛІТИЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ В ПОСТВИБОРЧИЙ ПЕРІОД

Анотація. *В статті запропоновано проектний підхід до опису майбутніх ймовірних сценаріїв розвитку України. Проекти майбутнього конструюються зі змістів політики основних політичних сил країни. Розглянуто чотири основні ймовірні проекти майбутнього розвитку в контексті сучасних трендів політичного процесу. Доказується можливість*

паралельного співіснування політичних проектів майбутнього, а також їх взаємовпливу в онтологічній данності суспільно-політичного життя.

Ключові слова. *Політичний проект, політичні сили, суспільні очікування, політичні зміни, майбутнє України, ймовірності розвитку, загрози майбутньому.*

Abstract. *The article proposes a project approach to the description of future probable scenarios of Ukraine's development. Future projects are constructed from the content of the policy of the main political forces of the country. Four main probable projects of future development in the context of modern trends of the political process are considered. It proves the possibility of parallel coexistence of political projects of the future, as well as their mutual influence in the ontological data of social and political life.*

Keywords. *Political project, political forces, social expectations, political changes, Ukraine's future, prospects of development, threats to the future.*

В даний період питання політичних проектів бачення майбутнього України стало критично актуальним. Очікувані переформатування політики держави після виборів президента в квітні 2019 року неминучі з приходом нової і в багатьох аспектах все ще слабо ідентифікованої політичної сили, так званої «команди ЗЕ». Додає напруги і тривоги за майбутнє країни і наступний раунд виборчих перегонів – парламентські вибори восени 2019 р. Результати цих виборів також можуть стати визначальними у формуванні домінуючої конфігурації політичної влади на найближчі роки, а отже і визначальними для домінуючого проекту розвитку країни. Одне зараз повністю стало ясним: країна, її політична система, суспільство в цілому перейшло від попередньої парадигми розвитку, заданої президентом П. Порошенко та його політичними союзниками після Революції гідності, до ситуації повної невизначеності з проявленням нових ймовірних парадигм розвитку. Україна знаходиться в певній точці біфуркації, коли попередня стабільність і певна визначеність політики, як би їх не оцінювати, мусять

змінитися.

Звичайно, політичний, а тим більше суспільний розвиток, має потенціал інертності, за яким стоять як певні політичні сили з їх раніше усталеними правилами гри, так і суспільні групи більш консервативного спрямування. Тому зламати докорінно порядок денний політики держави зовсім непросто. Тим більше, що вибори показали досить стійку підтримку попереднього президента і його курсу на рівні чверті голосувавших в другому турі. За цією парадигмою майбутнього розвитку, яку ми означимо як патріотично консервативною проєвропейською, залишаються шанси бути суттєво присутньою в оперативному майбутньому. Вона може чинити вплив на інші конкурентні їй сценарії розвитку країни. Силу цього впливу детермінуватимуть кілька чинників. Це і ребрендинг політичної сили П. Порошенка із очищенням від токсичних для громади фігур в ній, і результати парламентських виборів як можливість сформувати потужну фракцію, і дії та політика нового президента В. Зеленського, і, звичайно, зовнішні впливи на загальну ситуацію з боку Росії та західних партнерів. При цьому, треба віддавати звіт і в тому, що даний проект майбутнього втратив свою домінантність в українському суспільстві як мінімум на певний час. Не в останню чергу через непослідовність, почасти нерозбірливість політики, нерідко розходження реальних дій з декларованими цілями і потужними інформаційними атаками з різних сторін.

Українське суспільство на президентських виборах переконливо показало неприйнятність для нього попередньої політичної парадигми і вибрало зміни. Окремо можна аналізувати причини цього та зараз важливіше осмислити наслідки. Ключовий висновок - це затребуваність більшістю суспільства змін в трьох основних напрямах політики. Проведення політики більшої соціальної справедливості та забезпечення благополуччя і вищих доходів соціальних страт внизу суспільної піраміди, при всій суперечності розумінь цього різними групами. Оновлення влади та її очищення для

забезпечення ефективного суспільного розвитку і перспективного майбутнього. Розв'язати проблему війни і миру, змінити політику українсько-російських відносин та війни на Донбасі, хоча вкладають в це різні групи виборців В. Зеленського також нерідко прямо протилежний зміст.

І в цій піраміді суперечливих соціальних потреб, очікувань, мрій та утопій об'єктивно визріватиме кілька проектів майбутнього для країни. Найбільш загрозливий, виходячи з деяких меседжів виборчої кампанії переможця – це реально проект демонтажу України як перспективної держави через некомпетентно популістичну політику і здачу національних інтересів. Підштовхувати до дій, які будуть рухати державу до такого майбутнього будуть досить чисельні групи з тих 73%, що вибрали в лідери нації В. Зеленського. Це може поставити країну на межу виживання і розпаду, перетворення в малоросійський анклав, домініон Росії, при збереженні навіть зовнішніх атрибутів незалежності. При цьому реалізація даного проекту загрожуватиме не лише Україні, а й існуванню тих політичних сил, що стоятимуть за ним. Адже неминуче матимемо масовий протест і спротив, проте в умовах фактичної війни це також вкрай неприємний сценарій для країни.

Не варто виключати в середовищі сьогоднішніх переможців і можливість, хоча й не надто високу, проекту успішної демократичної деолігархізованої України з посиленим суверенітетом від зовнішнього управління та полікультурними орієнтаціями. Це передбачатиме глибоке перезавантаження політичної системи і заключення нового суспільного договору з політичним класом. Вимагатиме не просто системних дій по оновленню та осучасненню політики, а знаходження і втілення принципово іноваційних підходів до розв'язання поточних завдань та монтажу перспективного проекту майбутньої України. Більше того, навіть наявність такого проекту та готовність оновленої владної команди до його реалізації – умови необхідні, але недостатні. Без значної мобілізації соціальної підтримки

таких перетворень, без демонстрацій поетапних часткових досягнень на цьому шляху і переконання в цьому прихильників змін, шансів досягти успіху в такому амбітному проривному проекті практично не буде. І хоча зараз суспільна підтримка нового президента дуже велика, цей період «медового місяця» у відносинах з виборцями триватиме не довго - 2-3 місяці. Далі кожен політичний крок буде сегментувати різношерстну соціальну базу президента і відколювати все нові групи, що розчаровуватимуться. Тим більше, що без певних непопулярних в багатьох верствах українського суспільства політичних рішень в наявній складній ситуації просто не обійтись. Проте при сильній політичній волі і чіткому баченню цілей та засобів їх досягнення, при підтримці такої візії України можливими союзниками з демократичних політичних сил та зовнішніми партнерами, таке майбутнє України матиме шанси на матеріалізацію.

Підкреслимо значне зростання ймовірності на реалізацію такого позитивного сценарію розвитку при приєднанні до нього низки проєвропейських демократичних українських політсил, які можуть поділяти основні принципи оновлення країни. Зокрема, але не виключно, таку підтримку могли б надати в «Батьківщині» Ю. Тимошенко та в «Громадянській позиції» А. Гриценко. Останні отримали серйозну підтримку виборців на президентських перегонах. Це дасть їм право і можливість активно включитися в проектування майбутнього розвитку країни, якщо підтвердять свою популярність на парламентських виборах.

Не слід ігнорувати проявлений також на виборах діаметрально протилежний проект бачення майбутнього України. Це совкова денаціоналізована Україна як частина «руського міра». Масштаби соціальної опори даного бачення України слід оцінити як вагому загрозу державності після майже тридцяти років незалежності і п’яти років агресії Росії та війни на Донбасі. Підживлюваний ностальгією низів та «гібридною» масованою пропагандистською інтоксикацією населення південного сходу України

впродовж десятиліть, він дав 13% підтримки проросійських екс-регіоналівських Ю.Бойко та О.Вілкула по країні та до 70-80% голосуючих за них на Донбасі і півдні. Хоча самостійно стати визначальним в політиці країни цей вектор все ж не може, він зумів досягти в політичному просторі країни помітного місця. Не рахуватися з цим є помилкою. Даний проект «де-факто» кремлівський, по суті ретроградний з установкою «вперед в минуле». При певних умовах він зможе підживити інші безперспективні для України проекти майбутнього. Адже цілком не можна виключати після парламентських виборів «широкої коаліції» політичних сил, в яку зокрема можуть входити і «команда ЗЕ», і проросійська опозиція.

Розглянуті проекти майбутнього від низки політичних сил, звичайно, не вичерпують весь наявний перелік. Не береться до розгляду, наприклад, такий сценарій майбутнього, як хаотизація розвитку країни. Він має ймовірність, але не як більш-менш кристалізований проект майбутнього якоїсь політичної сили в країні. А може зреалізуватись в результаті крайнє жорсткого протистояння політичних сил, фінансових кланів і за активної дестабілізації ситуації ззовні, з боку Росії. Виносимо за дужки також проект майбутнього України, який мають право-радикальні націоналістичні рухи. У них він достатньо чітко прописаний, проте вибори показали його нинішню неконкурентність описаним вище.

Позначені нами основні проекти майбутнього, за якими стоять політичні сили чи політичні групи з достатньо високою суспільною підтримкою, знаходяться одночасно в ситуації паралельного співіснування в політичному просторі і часі. Їх сила та привабливість в суспільстві не є константами, знаходяться під впливом багатьох перемінних. Зокрема і конкурентного протистояння. В суспільно-політичному житті політична конкуренція змінює популярність проектів.

Хоча навіть основні проекти майбутнього країни по-різному артикульовані самими їх носіями, тим більше нечітко усвідомлені на рівні

суспільства. Це проблема політичної культури суспільства та способів комунікації політичного класу з громадянами. Останні вибори показали кричущі проблеми в обох цих сферах. Потреба в усвідомленні суспільством змістовних пропозицій майбутнього дуже велика, й експертному середовищу та політичним ідеологам варто активно роз'яснювати це громадянам. Адже їх підтримка політиків чи політичних сил є і підтримкою політичних проектів майбутнього. Помилка у виборі може позбавити їх власне перспективного майбутнього для себе і для країни. Історія свідчить, що народи нерідко допускають такі помилки, коли йдуть на поводу у безвідповідальних політиків, маніпуляторів, популістів та владолюбців. Історія України XX ст тому унаочнене підтвердження.

Таким чином, маємо слабко усвідомлену конкуренцію низки політичних проектів майбутнього в ситуації високої невизначеності і наростання загроз.

Наумкіна С.М.

доктор політичних наук професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
ДЗ « Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

Роль моралі як неформального соціального інституту в сучасному політичному процесі.

Однією з найскладніших проблем процесу практичної імплементації професійної політичної етики є проблема визначення її сутнісного змісту. Традиція «пошуку ідеального лідера» бере початок зі стародавніх часів. Погоджуючись із думкою про визначний вплив особистісних якостей політичних функціонерів на їхню професійну діяльність, все ж таки варто зазначити, що така позиція не позбавлена серйозних недоліків. Так, Р. А. Даль вважає, що правителі повинні мати певний рівень компетентності, повністю усвідомлювати ті цілі, що стоять перед ними, і

бути готовими діяти в такий спосіб, щоб забезпечити втілення актуальних цілей в життя [2, с. 16]. Одразу ж постає питання про те, як поєднається ця вимога з характером сучасних політичних і, загалом, соціальних, процесів та проблем? Чи є на сьогодні такі політичні лідери (за винятком відвертих популістів), які б були компетентними в усіх сферах людського знання? Відповідь на це напівриторичне запитання може бути одна – негативна. Стабілізація характеру владних відносин і соціальної системи загалом, надання гарантій щодо підтвердження очікувань численних акторів, які беруть участь у суспільно-політичній комунікації, – справа не тільки лідерів і малих елітарних груп, але й політичних інститутів, що гарантують усталеність правил міжгрупової взаємодії та забезпечують системний характер функціонування соціуму.

Інституціалізація політики не призводить до нівеляції особистісного чинника у процесах інтеракції. Але, одночасно, як беззаперечний тренд сучасності, фіксується і поглиблення кризи у функціонуванні політичних інститутів «національної держави». З точки зору З. Баумана, серед найрізноманітніших причин цієї кризи вагому роль відіграє відмова державних інститутів задавати етичні стандарти соціальній комунікації. Як наслідок, мораль виникає емерджентно, всередині вкрай нестабільних соціальних солідарностей атомізованого соціуму [7, p. 5]. Тобто, попри численні намагання використовувати моральну риторику як ресурс власної легітимації, політичні інститути «національної держави» навіть під час свого «проектування» не мали етичного функціонального навантаження. Замість формування морального консенсусу в суспільстві, управлінські структури вимагали беззаперечної лояльності громадян власним рішенням на основі позбавленого сентиментів «раціонального права», підтверджуючи необхідність власного існування іноді сумнівними критеріями та прикладами ефективності. Модерністська політична система не вимагала, щоб люди були особливо доброчесними, а лише щоб вони були раціональними і корилися

законові у своїх же власних інтересах [5, с. 17-18].

Ми є свідками кризи управлінських структур, які з самого початку свого існування сповідували добре відомий всім послідовникам М. Вебера принцип ціннісної нейтральності і були орієнтовані на цілераціональну дію. На практиці таке функціонування професійних управлінців зводилося до чіткого виконання формальних приписів та оберталося на технократичний бюрократизм, який збільшував відстань між політичними структурами та громадянським суспільством. Результатом рефлексії масовою свідомістю цього раціонального бюрократизму управлінських структур стало падіння рівня довіри до них, яке фіксується західними дослідниками протягом другої половини XX ст. та відродженням на початку XXI століття з новою силою і «новим ентузіазмом».

Відомий дослідник проблем модернізації С. Хантінгтон зазначає: «Суспільству із слабкими політичними інститутами нелегко впоратися з наслідками особистісних та групових зазіхань на першість. «Аморальна сімейність» відсталого суспільства знаходить свій аналог в аморальній клановості… Мораль потребує довіри; довіра – передбачуваність; а передбачуваність вимагає регульованих та інституйованих форм поведінки» [6, с. 42]. Всі складові цього «ланцюга взаємодії» або відсутні, або значно послаблені у суспільстві, що модернізується.

Автор вважає, що і формальні, і неформальні інститути грають важливу роль у процесі трансформації політичної системи. Сама мораль належить до неформальних соціальних інститутів і виступає важливим стабілізаційним чинником політичного процесу.

50 років тому Р. Арон дуже скептично висловлювався щодо ефективності трансформаційних процесів у країнах «третього світу», де, за його висловом, ліберальні інститути були монополізовані «феодалами» чи плутократами, великими власниками та їхніми союзниками в державі, а парламентарі і державні службовці сформували т.зв. «щабельну

диктатуру» [1, с. 25]. Виникає логічне запитання: як довго буде мати своє продовження ситуація домінування неформальних інститутів та практик у соціально-політичній інтеракції Східної Європи? На жаль, за думкою як вітчизняних, так і західних дослідників, ми маємо справу не з тимчасовим дефектом – девіацією демократичного розвитку, а з довгостроковою та принциповою характеристикою політичного режиму.

Включення концепту «інститут» до політологічного та політико-філософського інструментарію дає можливість компенсувати важливий недолік дискурсивної парадигми політики та надати їй прикладну значущість. Справа полягає в тому, що етика дискурсу, яку так відверто відстоює у своїх працях Ю. Хабермас, не передбачає жодних реальних важелів впливу на реальну політичну практику, окрім абстрактних апеляцій до розуму та сумління професійних функціонерів. Жодна, навіть найморальніша теоретична система не буде імплементована до політичної інтеракції, якщо вона не спиратиметься на примусовий інструментарій інституту [4, с. 144]. За такою інтерпретацією, політична мораль може бути лише інституйованою мораллю. Саме інститути встановлюють моральні зразки поведінки індивідові та соціальній групі. Інститути переймають функції безумовної останньої легітимуючої інстанції, як для політичних акторів, так і для власне етичних норм. У такому розумінні природи інститутів, вони постають як культурозначущий лад, завдяки якому уможливлюється спільне життя людей [3, с. 13-14].

У сучасному світі є безліч об’єктивних обставин, які ставлять перед соціумами дилему: або моральна інституціалізація і динамічний розвиток, або деформалізація і стагнація.

Таким чином, дотримання універсальних офіційних правил, що закріплюють норми справедливості та еквівалентності соціально-політичних обмінів, має сьогодні два об’єктивних виміри: технічний та екзистенційний. І якщо перший можна інтерпретувати як моральний обов’язок «грати за

правилами», то другий постає як єдиний шанс колективного виживання в умовах досить напруженої конкуренції різних соціально-політичних систем та цивілізацій.

Література

1. Арон Р. Опій інтелектуалів. Пер. з фр. Г. Філіпчук. К.: Юніверс, 2006. 272 с.

2. Даль Р. Проблемы гражданской компетентности. Пределы власти. 1994. № 1. С. 14–25.

3. Етичні норми і цінності: проблема обґрунтування [Аболіна Т. Г., Єрмоленко А. М., Кисельова О. О., Малахов В. А.]. К.: Стилос, 1997. 243 с.

4. Фливбьерг Б. Хабермас и Фуко: мыслители для гражданского общества. Вопросы философии. 2002. № 2. С. 137–157.

5. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку; пер. з англ. В. Дмитрука. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.

6. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. М.: Прогресс – Традиция, 2004. 480 с.

7. Bauman Z. Life in fragments: Essays on Postmodern Morality. London: Blackwall Published, 1995. 368 p.

УДК 342.8

Конет А.В.
аспірант
кафедри політології
та державного управління
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича

Вплив ЗМІ на свідомість виборців в умовах прагнення вступу України в ЄС

У нинішніх умовах розвитку євроінтеграційного напряму України, коли держава фактично сподівається вийти на політичну асоціацію та економічну

інтеграцію з ЄС у рамках переговорів із Брюсселем про нову посилену угоду між Україною та ЄС, дуже важливою стає роль української преси.Співпрацю в рамках попередньої Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, термін якої спливає в 2008 році, українські медіа висвітлювали неповно, не виважено, подавалося мало інформації. Це не сприяло створенню консенсусу в суспільстві стосовно того, що європейська ідея повинна бути загальнонаціональною.Натомість політичний дискурс сучасних ЗМІ України виконує особливу роль у процесі європейської інтеграції. Саме поняття політичного дискурсу ЗМІ, на думку науковця С. Онуфрів, слід розуміти як сукупність масмедійних вербально-риторичних структур, які використовуються в журналістських текстах та політичних дискусіях і мають уплив на політичну свідомість індивідів-реципієнтів та їхню реакцію на перебіг політичних процесів. Саме в політичному дискурсі зафіксовані та щоденно відображаються політичні ідеї та владні відносини.Водночас професори А. Чічановський та В. Шкляр стверджують, що, по суті, функціонування ЗМК неможливе поза політичним процесом, а сам політичний процес не може відбутися без масовокомунікативної складової політичної системи .

В аналізі міжнародних параметрів українського політичного дискурсу С. Онуфрів стверджує, що сучасний політичний дискурс ЗМІ України розгортається навколо геополітичних позицій: Україна–Росія, Україна–Польща, Україна–Європа, Україна–США.

Отже, в контексті прямого зв'язку між ЗМІ та політичними перетвореннями в країні роль преси в процесі європейської інтеграції України є великою. До того ж, сьогодні за всіма наявними оцінками авторитетних міжнародних організацій (Рада Європи, ЄС, ОБСЄ) та аналітичних центрів (Freedom House, Human Rights Watch) в Україні спостерігається значний поступ у галузі забезпечення свободи слова та медіа. На відміну від часів попереднього режиму, коли висвітлення політичних

подій мало однобічний характер, а позиція влади подавалася виключно у виграшному контексті, нині коментарі політичних новин здебільшого подаються збалансовано. Про прогрес щодо забезпечення свободи ЗМІ в Україні свідчать і результати проекту "Суспільний моніторинг Плану дій Україна–ЄС", що був підтриманий Міжнародним фондом "Відродження" і Швейцарським агентством із розвитку та співробітництва й реалізований Центром імені Разумкова. Згідно з цим проектом, 46 % респондентів зазначили значний поступ у забезпеченні свободи слова українських ЗМІ.Проте, незважаючи на цей факт, у процесі висвітлення європейської інтеграції України вітчизняними ЗМІ все одно існують проблеми. Основна полягає в тому, що українська преса сьогодні не створює інформаційного тла для повноцінних дискусій та формування громадської думки щодо європейської інтеграції. Висвітлення цієї тематики в ЗМІ не сприяє тому, щоб політика інтеграції до ЄС ставала зрозумілою українському суспільству. Зокрема, це підтверджують і результати загальнонаціонального опитування, проведеного Центром імені Разумкова в квітні минулого року. Згідно з ними, 77 % українців повідомили, що інформація про ЄС в українських масмедіа – обмежена, неповна або такої інформації дуже мало. Водночас інтерес до ЄС в українському суспільстві є дуже високим: 63 % опитаних зізналися в тому, що хотіли би знати якомога більше про Європейський Союз. Крім того, більше половини українських громадян ще в 2005 р. (згідно з опитуванням Центру імені Разумкова) стверджували, що найбільше визначає їхнє ставлення до ЄС саме інформація в ЗМІ.

УДК 342.8

Репецька А. Г.

аспірантка кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича
та кафедри історії
Сучавського університету Стефана сел Маре

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2019 РОКУ – ПОПИТ НА «НОВІ ОБЛИЧЧЯ»

Українці, на жаль, все більше розчаровуються та все менш довіряють політикам і владним інституціям. Але й не мала частина українців розраховують на поліпшення ситуації в країні після президентських виборів 2019 р., вважаючи при цьому, що новому главі держави та його команді потрібно дати не менше ніж рік для досягнення позитивних результатів діяльності.

Згідно з результатами опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» за підсумками другого тижня квітня, 48% опитаних очікують поліпшення ситуації в країні в результаті президентських виборів. 25% не мають жодних надій на зміни, ще 10% – чекають на погіршення. Відносно більше тих, хто вірить в оптимістичний сценарій розвитку після виборів, серед жителів півдня і сходу країни, більш молодих опитаних і виборців кандидата В. Зеленського [2].

Половина респондентів вважає, що новій команді президента України треба дати не менше ніж рік, щоб показати позитивні результати роботи. Попри це, чверть опитаних хоче, щоб досягнення з'явилися вже через шість місяців, ще 14% хочуть побачити їх через квартал, 8% очікують негайних змін. Серед молодих опитаних, жителів півдня і центру країни дещо більше тих, хто готовий почекати рік або довше, щоб побачити досягнення роботи майбутнього глави держави [2].

28% респондентів переконані, що ці вибори швидше об'єднали країну. Водночас 24% вважають, що розкол посилився. А третина опитаних стверджує, що ці вибори президента ні розкололи, ні об'єднали Україну.

Найбільше тих, хто бачить консолідуючі процеси, серед прибічників В. Зеленського (38%), водночас кожен п’ятий із них вбачає можливість розколу. Зате серед прибічників П. Порошенка третина вбачає у виборах розкол, лише 17% – об’єднання [2].

Але все ж таки українці хочуть жити так, як живуть економічно успішні західні країни: з високою заробітною платою, гарантованими правами та обов’язками, чесними судами і суддями, некорупційними держаними установами та іншими благами країн. При цьому середньостатистичний українець впевнений, що забезпечити це все має національно-обраний політичний лідер, а саме президент. Тобто, це має бути конкретна людина з чітким набором характеристик, таких як: чесність, розум, сила, справедливість, порядність, людяність та інші не менш важливі характеристики.

І саме цього лідера-героя українці шукають весь час – починаючи від незалежності нашої держави. І, на жаль, розчаровуються, коли його в черговий раз не знаходять, а точніше обирають не того, на якого сподівалися.

Вважаємо, що не стали винятком й вибори президента 2019 р., коли народ знову сказав, що «немає з кого обирати» та «доведеться голосувати за менше зло». Але проблема тут не стільки в списку кандидатів на пост президента, скільки в реальних очікуваннях громадян щодо діяльності лідера.

Вважаємо, що український виборець чекає на «нові обличчя» так, ніби це будуть «гравці нової епохи», ніби за ними не стоятимуть старі політичні сили та їх лідери. Адже проблема саме в тому, що сучасний український політичний ринок – це ринок продавця, а не ринок покупця. Бо якщо ми чогось хочемо – це зовсім не означає, що ми це отримаємо.

Тому то й однією з рис теперішньої передвиборчої кампанії став запит на ці «нові обличчя». Ті діячі, які не сходили з політичної арени за останні роки, українцям добряче набридли, та й рівень довіри до них занадто знизився. Чимало виборців хоче іншого, нового президента, бажано такого,

який ще не був помічений у великій політиці. Певно, ми – українці, не дуже добре й уявляємо, яким має бути наш президент, але, вважаємо, що це має бути нова фігура в українській політиці.

Але все ж таки після першого туру президентських виборів в Україні суттєво зросли очікування ймовірних позитивних змін. На початку квітня 2019 р. на них сподівалися 52%, тоді як у березні – 35%. Також порівняно з березнем майже вдвічі більше людей вважають, що країна прямує у правильному напрямку – таких нині 30% [1].

Та як довго зазвичай тримається передвиборчий оптимізм і сподівання на новообраного главу держави? До прикладу, відповідь на це запитання може міститися в історія попередніх президентів (В. Ющенка, В. Януковича та П. Порошенка) та їх кампаніях. Але який аналіз ми б не проводили, одне залишається очевидним – українці хочуть «нових обличь» та радикальних змін.

Ці показники суттєво зросли від початку року. Радикальних перетворень вимагають виборці обох кандидатів, що вийшли до другого туру: 76% прихильників П. Порошенка і 88% – В. Зеленського. Такі високі показники притаманні всім регіонам та віковим групам – від 18 років і до понад 60-ти. Тобто, Україна в цьому єдина. Тепер слово буде за переможцем. Ну й такі суспільні настрої варто взяти до уваги майбутнім учасниками чергових парламентських виборів, які почнуться фактично відразу після президентських [1].

Література

1. До та після виборів. Три нагадування Зеленському та Порошенку. URL: https://www.liga.net/politics/articles/do-ta-pislya-viboriv-tri-nagaduvannya-zelenskomu-ta-poroshenku (дата звернення: 7.05.2019).

2. Моніторинг електоральних настроїв українців (12-16 квітня 2019). URL:

http://ratinggroup.ua/research/ukraine/monitoring_elektoralnyh_nastroeniy_ukraincev_12-16_aprelya_2019.html (дата звернення: 8.05.2019).

Стручкова-Гуменна Л. Б.

канд. соц. наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Соціологічні служби у виборах Президента України 2019 року

Після другого туру президентських виборів соціологи оприлюднили результати екзит-полу. Хоча рівень підтримки кандидатів у президенти в першому турі виборів давав підстави для надії і розчарувань електорату, розділеному між П. Порошенком і В. Зеленським, на оприлюднену соціологами інформацію чекали і лідери президентських перегонів, і представники їх виборчих штабів, і широкі кола громадськості. Директор Київського міжнародного інституту соціології Володимир Паніотто зазначав, що «дані нашого екзит-полу сприймають уже як результати виборів, В. Зеленський святкує перемогу, П. Порошенко визнає поразку. А якщо ми помилилися?» [1]. Очевидно, що діяльність соціологічних служб має важливе суспільне значення.

Нагадаємо, що соціологічна служба – це організація, яка спрямована у своїй діяльності на проведення якісних соціологічних досліджень (йдеться не про методи досліджень, а якість отриманої соціологічної інформації). Тому варто довіряти авторитетним службам, які спроможні провести якісне та достовірне опитування громадської думки. А таких соціологічних центрів, яким напередодні президентських виборів 2014 року висловило довіру Правління Соціологічної асоціації України, працює близько десяти: Група «Рейтинг», Інститут соціології НАН України, Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), СОЦІС, Український інститут соціальних

досліджень імені О. Яременка, Центр Разумкова, Центр «Соціальний моніторинг», GFK Ukraine, Research & Branding Group, TNS Ukraine. Також об'єктивні дані оприлюднює Фонд «Демократичні ініціативи», який не є соціологічною службою у класичному розумінні, а виступає посередником між громадськістю та соціологічними фірмами.

Проте за останній час утворився цілий ринок сумнівних служб, які вигадують для себе гучні назви і оприлюднюють потрібні клієнтам рейтинги. «Тексти» зібрали дані про 96 псевдосоціологічних служб та 148 прихованих піарників, які оприлюднювали або коментували сумнівні результати протягом останніх 15 років [2]. Їхню «соціологічну» інформацію масово тиражують ЗМІ, частково через непрофесійність, частково за гроші. Відомо, що виборець хоче голосувати за того, хто має більше шансів пройти. Т. Адорно, аналізуючи конкретні маніпулятивні технології, розглядає, зокрема, прийом «авто з оркестром», тобто людей закликають до дій хибною тезою про масовість таких дій («мільйони прихильників не можуть помилятися», «якщо не долучитися зараз, то можна втратити завтра» і т. ін.) [3, с. 340]. Тому фальшиві соціологи створюють ілюзію масової підтримки того чи іншого кандидата, тієї чи іншої політичної партії. Існує й протилежний ефект – люди йдуть голосувати за того, хто не добирає, тобто мобілізується електорат «слабшої» політичної сили. Ці ефекти, як правило, накладаються, і в результаті, за законом великих чисел виходить нуль. На відміну від професійних соціологів, які враховують можливі впливи на електоральну поведінку, приміром, Галицька соціологічна група вже не перший рік проводить опитування, які є відвертою маніпуляцією (на замовлення чи то міського голови Івано-Франківська Руслана Марцінківа, чи то політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Свобода»?). Отже, соціологічні служби впливають на формування громадської думки як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях.

Загалом, соціологічні служби можна поділити на три групи: 1) авторитетні та відомі; 2) сумнівні; 3) фейкові або неіснуючі. Якщо йдеться про авторитетну соціологічну службу, то її співпраця зі штабом політика не означає її заангажованість на його користь. Адже політики змінюються, а соціологи залишаються. Зрештою, рейтинги – ще не «соціологія». Ця наука досліджує значно цікавіші і складніші речі, ніж «За кого ви будете голосувати?».

Щодо діяльності соціологічних служб у виборах Президента України 2019 року, то варто зауважити, що будь-які вибори – це тривалий у часі процес, який включає підготовку виборів (від пропозиції кандидатур до висування кандидатів), передвиборчу агітацію, безпосередньо голосування та підбиття підсумків виборів. На кожному з цих етапів працюють соціологічні служби, надаючи відповідну інформацію замовникам та оприлюднюючи її громадськості. **Президентська виборча кампанія офіційно розпочалася 31 грудня 2018 року**, і відтоді партії вже могли висувати кандидатів та подавати їх на реєстрацію до Центральної виборчої комісії. Але фактично вона тривала задовго до офіційного старту, адже політики постійно перебувають у стані політичної боротьби і конкуренції. Соціологи ж, вивчаючи громадську думку, фіксують деякі тенденції та можливі сценарії суспільного розвитку, встановлюють соціологічний діагноз суспільства, відтак до кола уваги входить й електоральна поведінка. Приміром, за півроку до виборів *Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова було проведене загальнонаціональне опитування населення України й оприлюднено* рейтинги кандидатів, мотивації вибору й очікування громадян. При цьому досліджувалися рейтинги та рівень довіри/недовіри не лише до політиків-«важковаговиків», як то Петра Порошенка та Юлії Тимошенко, але й до Святослава Вакарчука та Володимира Зеленського [4], які ще не заявляли про висунення своїх кандидатур кандидатами на президентську посаду.

Загалом, найточніше передвиборче опитування провели КМІС (максимальне відхилення від результатів виборів – 1%) та Група «Рейтинг» (максимальне відхилення 2,9%). Що стосується екзит-полів, то найточніші результати у Національного екзит-полу (максимальне відхилення – 1%), проведеного КМІС, Центром Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи».

Література

1. Директор КМІС: Дані нашого екзит-полу сприймають уже як результати виборів. А якщо ми помилилися? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gordonua.com/ukr/news/politics/-dani-nashogo-ekzit-polu-sprijmajut-vzhe-jak-rezultati-viboriv-a-jakshcho-mi-pomililisja-direktor-kmis-905673.html

2. Продавці рейтингів. База псевдосоціологів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/d/socio/#good

3. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Теодор Адорно; под общ. ред. д. филос. н. В. П. Култыгина. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.

4. За півроку до виборів: рейтинги кандидатів і партій, мотивації вибору, очікування громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/article/za-pivroku-do-viboriv-reytingi-kandidativ-i-partiy-motivatsii-viboru-ochikuvannya-gromadyan

Арделі О.І.

аспірантка кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя
Стефаника»

Трансформаційні процеси в державах Центральної та Східної Європи в умовах європейської інтеграції

Досліджуються процеси трансформації на постсоціалістичному просторі, загальні та специфічні риси його прояву в різних країнах: «ефективна та успішна демократизація» (Литва, Латвія, Естонія, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина), «сегментарна демократія» (Грузія, Молдова, Україна), «консолідована автократія» (Білорусь, Росія, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан).

Ключові слова: *європейський політичний простір, інтеграція, політична трансформація, політична система, державне управління, демократизація, сегментарна демократія, консолідована автократія.*

Початок реформування політичних систем в колишніх країнах «соціалістичного табору» пов'язаний з більш-менш м'яким поваленням комуністичних режимів наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Майже 30 держав Центральної, Східної Європи та Азії у цей період часу стали на шлях демократичного транзиту. Більш ніж за двадцять років суспільних перетворень посткомуністичні країни досягли різних результатів: від «ефективної та успішної демократизації» (Литва, Латвія, Естонія, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина), «сегментарної демократії» (Грузія, Молдова, Україна) до «консолідованої автократії» (Білорусь, Росія, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан).

Слід зазначити, що майже всі держави, які досягли найбільших успіхів на шляху демократизації політичних систем, лібералізації національних економік, формувались в межах локальної європейської (як частини Західної) цивілізації. Саме цивілізаційний фактор необхідно визначити як первинну та базову умову успішної демократизації політичної системи.

Проблематика політичних трансформацій на постсоціалістичному просторі розглядались, зокрема, у працях З. Бжезинського, С. Ліпсета, С. Хантингтона, М. Ільїна, І. Кудряшової, А. Мельвіля, М. Миронюка, Д. Стукала та інших. Питання формування сучасних політичних просторів, що мають певні спільні

риси функціонування політичних систем та сповідують єдині геополітичні цілі, досліджувались П. Андерсоном, Н. Бреннєром, П. Бурдьє та іншими.

Актуальність дослідження оновлення політичних інститутів в державах Східної Європи наприкінці XX століття та в період набуття ними повноправного членства в ЄС полягає в необхідності використання досвіду цих країн при проведенні комплексних політичних реформ в Україні, яка на теперішній час значно відстала від колишніх членів «соціалістичного табору» в процесах демократизації політичної системи. Адже саме демократизація політичної системи є однією з передумов майбутньої інтеграції України в Європейське співтовариство. Поетапне розширення Європейського Союзу об'єктивно приводить до трансформації «європейського простору» – до зміни орієнтирів політичного, соціально- економічного та ідеологічного розвитку держав Співтовариства.

Політичні системи країн Європи стають все більш відкритими для впливу інститутів Європейського Союзу та менш самостійними. Фактично національні конституційні норми держав- учасниць ЄС трансформуються у напрямі адаптації до вимог первинного, вторинного права Співтовариства, а також до прецедентної практики Суду ЄС та Європейського суду з прав людини. Важливим орієнтиром розвитку нормативної основи функціонування політичних систем держав-учасниць ЄС виступають Копенгагенські критерії вступу в Співтовариство. До них належать: стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, право людини на повагу і захист меншин, існування діючої ринкової економіки. Набуття чинності Лісабонського договору у 2009 році ще більшою мірою потребує прийняття державами Європейського Союзу єдиних стандартів політичного розвитку.

На трансформацію політичних систем держав ЦСЄ впливають процеси глобалізації та регіоналізації. У науковому співтоваристві не існує єдиної точки зору на причини глобалізації. Економісти стверджують, що

глобалізація є результатом транснаціоналізації фінансових ринків. Культурологи вважають, що глобалізація пов'язана з вестернізацією культури. На думку політологів, її причиною є експансія «демократичних цінностей» [2, с. 45]. Незаперечним є лише визнання глобалізації об'єктивним процесом, що має системний характер та охоплює всі сфери суспільного життя. В результаті глобалізації світ стає більш пов'язаним і більш залежним від усіх його суб'єктів. У політиці глобалізація полягає в послабленні національних держав, трансформації їх політичних систем у напрямі уніфікації політичних режимів, формуванні єдиних стандартів функціонування інститутів політичних систем, тотальній імплементації норм міжнародного права у національні правові системи.

Так, на думку С. Наумкіної, глобалізація – якісно самостійна, складна система явищ і відносин, цілісна в своїй системності, але внутрішньо вельми суперечлива. Глобалізація (як глобальний процес) зачепила повної мірою лише такі галузі, як світові інформаційні мережі, банківсько-фінансова сфера, діяльність транснаціональних корпорацій, а в геополітичному плані обмежилась ареалом найбільш розвинених країн. Становленню транснаціональних політичних, економічних і культурних просторів сьогодні протистоять міцні центробіжні тенденції [3, с. 128].

Ще однією із сучасних тенденцій розвитку держав є регіоналізація, сутність якої полягає в переміщенні центру прийняття політичних рішень на рівень регіонів. Як наслідок, поглиблення демократизації суспільства, з одного боку, та посилення сепаратистських настроїв, з іншого боку. Історичний досвід свідчить про те, що політичні системи розвиваються у нелінійному форматі. Ключовим поняттям політичних змін в посткомуністичних державах є поняття демократичного транзиту – переходу від авторитаризму до демократії.

Загальними для багатьох держав етапами демократичного транзиту є такі. Перший – криза авторитарного режиму та його лібералізація. Криза

диктатури може мати як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні причини. Ослаблення легітимності режиму або її втрата є важливою складовою політичної кризи. Зниження легітимності відбувається не тільки на рівні широких верств населення, але й на рівні еліт. На цьому етапі формується відкрита опозиція режиму, що призводить до створення конкурентного політичного середовища. Другий етап – встановлення демократії. Основним процесом на цьому етапі є інституціалізація демократичних механізмів державної влади. Важливе значення набуває процедура розробки конституції та прийняття нового виборчого законодавства. Невід'ємною складовою демократизації влади виступає вибудовування ефективного механізму «стримувань і противаг». Нарешті, завершальним етапом легітимації нової політичної системи є реалізація принципу верховенства права у діяльності всіх політичних інститутів. Демократичним інструментом і одночасно гарантією такої реалізації є функціонування незалежної судової влади, яка забезпечує втілення міжнародних стандартів у галузі прав людини в конституційну (на рівні конституційної юстиції), адміністративну (на рівні адміністративної юстиції) та правоохоронну (судами загальної юрисдикції) практику.

Як зазначають Ф. Шміттер і Т. Карл, демократичний транзит може здійснюватися чотирма шляхами: 1) «нав'язаний перехід»; 2) «пактований перехід»; 3) «реформістський»; 4) «революційний» [3, с. 13].

Для держав Вишеградської групи характерним є «реформістський» перехід, який передбачає не тільки активність політичних еліт, але й широку включеність в політичні процеси різних верств населення. Крім того, трансформація політичних систем у Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині супроводжувалась глибоким реформуванням адміністративно-територіального устрою, що привело до створення ефективної моделі децентралізованої держави та утвердження територіальної громади як самостійного політичного актора.

Для держав Вишеградської групи слід виділити також спільні риси партійного будівництва. Більшість політичних партій у країнах Центральної та Східної Європи вирізняє відносно низька ідеологізація при помітному відчуженні громадян від політичних процесів, що створює певні загрози демократичної деформації.

Ще однією спільною рисою політичних трансформацій у державах Центральної та Східної Європи є зовнішньополітична стратегія, яка дає підстави вважати ці країни окремим єдиним політичним простором в межах Європейського Союзу. Як зазначає С. Голунов, формування єдиної Європи, процеси глобалізації в сучасному світі повністю змінили погляди на простір та територію. З'ясувалось, що на одній території можуть функціонувати різні рівні управління. Дослідники європейської інтеграції нараховують декілька таких політичних просторів в межах Європейського Союзу [6]. Регіон слід розглядати як єдиний цілісний простір, однорідний за певними критеріями та такий, що відрізняється від інших політичних просторів саме за цими критеріями [7, с. 36].

Досліджуючи особливості єдиної зовнішньополітичної стратегії держав Вишеградської групи, необхідно виділити чотири етапи розвитку зовнішньої політики посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи. Перший етап охоплює події трансформації зовнішньополітичного курсу в умовах зламу системи «реального соціалізму». Характерною ознакою цього етапу стала ідеологізація зовнішньополітичних цінностей. Другий етап пов'язаний з утвердженням посткомуністичних держав регіону як самостійних учасників мирової політики. На третьому етапі, що характеризується інтенсифікацією зусиль з євроатлантичної інтеграції, ідеологічний вплив на зовнішньополітичний курс держав Центральної та Східної Європи почав слабшати, більш популярними стали ідеї прагматизму в умовах економічного зростання. Цей етап завершився вступом держав Вишеградської групи до Європейського Союзу у 2004 році. Четвертий етап слід розглядати як спробу

створити самостійний «політичний формат» в межах ЄС.

Аналізуючи тенденції та зміст демократичного транзиту у державах Балтії, необхідно визначити нормативну основу політичної трансформації, а саме конституційні засади реформування політичних систем у цих країнах. На теренах колишнього СРСР саме прибалтійські республіки першими розпочали шлях до цінностей «західного світу». Такий вибір має глибокі історичні та цивілізаційні коріння. Прийняття у цих країнах новітніх, європейських за змістом конституцій (окрім Латвії, в якій поетапно модернізувались окремі положення Конституції 1922 року) стало передумовою швидкої та ефективної перебудови політичних систем.

Важливо підкреслити, що демократичні реформи у прибалтійських державах отримали масову соціально-психологічну підтримку різних верств населення. Отже, у суспільстві сформувалась правосвідомість соціальної згоди, яка виступила «рушійною енергетикою» трансформаційних політичних процесів. За таких умов конституційні норми мають ознаки реальної, а не фіктивної (як, наприклад, в Україні та Російській Федерації) конституції. Слід зазначити, що вже на початку 90-х років минулого сторіччя у прибалтійських країнах сформувався полікратичний тип форми держави, головними ознаками якого є «м'який» поділ державної влади (характерний для змішаних та парламентських республік), домінування інтересів середнього класу у розробці моделей політичної та економічної систем, багатопартійність, ефективні механізми захисту прав і свобод людини.

Наприкінці XX сторіччя прибалтійські країни – Латвія, Литва та Естонія – створили самостійний, окремий від інших держав колишнього СРСР, єдиний політичний простір. Серед особливостей такого простору слід назвати спільність геополітичних інтересів, пов'язаних із вступом у Європейський Союз і Північноатлантичний Альянс та максимальним відокремленням від будь-яких політичних, економічних, військових союзів, що створюються державами колишнього СРСР.

Висновок. Якщо звернутись до аналізу демократичного транзиту у державах Центральної та Східної Європи (Угорщини, Словаччини, Чехії, Польщі, Литви, Латвії, Естонії), можна окреслити певні спільні особливості. По-перше, передумовою ефективності політичних реформ у вказаних країнах стало синхронне проведення економічних, ринкових за змістом, реформ. По-друге, соціальною основою (новою політичною елітою) економічної системи виступив середній клас, який став рушійною силою формування політичної системи. У сфері конституційно-правового регулювання були здійснені зміни в напрямі нормативної формалізації демократичних принципів функціонування суспільства. Як наслідок, у державах ефективно викорінюється корупція, контроль за виконавчою владою здійснює незалежний суд, у суспільстві утверджуються правові за своїми принципами закони. Тобто існує певний алгоритм результативності політичних реформ при переході держав від авторитаризму до демократії.

Логічний ряд трансформацій виглядає таким чином: стабільна ринкова економіка – нова політична еліта (середній клас) – демократизація державних інститутів – створення незалежного суду – утвердження у суспільстві верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нові конституції країн Східної Європи та Азії : Збірник конституцій / за ред. Д. Златопольських. – К., 1996 – 506 с.

2. Дергачев В. Глобалистика / В. Дергачев. – М. : Наука, 2005. – 430 с.

3. Наумкіна С. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу / С. Наумкіна, Ю. Ткачук // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 121–128.

4. Карл Т. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы / Т. Карл, Ф. Шмиттер // Полис. – 2004. – № 4. – С. 6–26.

5. Китинг М. Новый регионализм в Европе / М.Китинг// Логос. – 2013. – № 6.

– С. 18–27.
6. Голунов С. Транснациональные политические пространства: факторы и уроки развития / С. Голунов // МЭиМО. – 2017. – № 5. – С. 34–45.
7. Стрежнева М. Структурирование политического пространства в Европейском Союзе / М. Стрежнева // МэиМО. – 2009. – № 12. – С. 21–33.

Дем'янчук О.
Аспірантка кафедри міжнародних відносин
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Стратегія КНР в країнах Центрально-Східної Європи

Фінансування, що виділяється Китаєм на адресу 16 країн ЦСЄ, адаптовано для країн, що розвиваються. На практиці відкриваються кредитні лінії істотно не відрізняються від кредитів для країн Південно-Східної Азії, Африки або Латинської Америки. Як і в інших регіонах, фінансові ресурси надаються державними банками Китаю (реалізація урядових цілей за рахунок пільгових кредитів), такими як Exim Bank і China Development Bank (CDB), які виділяють близько 85% вартості проектів. Фінансування передбачає передачу всієї або значної частини проекту китайським компаніям і включення китайських субпідрядників при покупці більшості компонентів. Остаточна вартість кредиту залежить від багатьох факторів, для Центральної та Східної Європи він повинен оцінюватися на рівні 2,5-3% в рік. Одним з найважливіших умов кредитування є гарантія його погашення місцевими органами влади в разі фінансових проблем суверенних гарантійних компаній. Ці правила складають модель фінансування інфраструктури, яка просуває китайських підрядників, технологій.

Застосовуючи свій досвід і моделі співпраці з країнами, що розвиваються (Африка, Азія) до країн ЦСЄ, Китай активно просуває модель розвитку інфраструктури, що, безсумнівно, призводить до збільшення

боргових зобов'язань в рамках «16 + 1». Пропозиція Пекіна, безсумнівно, вигідно для деяких країн регіону, але має значні обмеження. Щодо низькі відсотки і довгострокові китайські кредити особливо привабливі для урядів з обмеженим доступом до міжнародних фінансових ресурсів і фондів Європейського союзу. Китайські кошти також не передбачають вимоги до внутрішніх реформ, що вигідно відрізняє їх від пропозицій Світового банку, МВФ та ін.

Відносно країн з низьким рівнем економічного розвитку китайська модель криє в собі значний ризик експонентного зростання боргової залежності. У Чорногорії підписання одного контракту на автомагістраль збільшило національний борг на 23 процентних пункту в співвідношенні до ВВП.

Після п'яти років роботи формату «16 + 1» співпрацю в рамках інфраструктурних проектів отримало чітке розмежування по лінії членства в Європейському союзі. У п'яти з «16» країн, що не входять в ЄС (Сербія, Чорногорія, Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина), з використанням китайської моделі фінансування реалізований ряд великих проектів загальною вартістю близько 6 млрд євро. Побудовано, зокрема, автостради в Сербії, Боснії і Герцеговині, Чорногорії, Македонії та Албанії, а також частина залізниці Белград - Суботіца (частина маршруту, що зв'язує Белград з Будапештом). Використання китайських кредитів на Західних Балканах пояснюється відсутністю привабливих альтернатив з боку ЄС для фінансування величезних інфраструктурних потреб субрегіону.

У той же час в останніх 11 країнах ЄС (далі ЄС-11), незважаючи на інтенсивні політичні контакти з Китаєм, динаміка інфраструктурного співробітництва залишається близькою до нуля. Аналіз взятих на себе зобов'язань і підведення підсумків на самітах «16 + 1» показує, що в разі держав - членів ЄС жоден з інфраструктурних проектів не виходив за рамки спекуляцій ЗМІ, політичних декларацій або меморандумів. Винятком, де

китайська модель фінансування використовувалася в ЄС, є будівництво угорської ділянки залізниці Белград - Будапешт.

Слід зазначити, що китайські компанії все більш успішно беруть участь в тендерах на інфраструктуру в ЄС-11 (включаючи будівництво ліній електропередач). Однак вони є лише підрядниками, порівнянними з європейськими компаніями, китайська сторона не є ні інвестором, ні кредитором.

Невикористання китайських кредитів в ЄС-11 має дві основні причини:

- правова і політична: пропонована модель фінансування Китаю, що поєднує кредити з позначенням підрядника (без відкритого конкурсу) і фінансуються урядом проекти (державна допомога), несумісна з законодавством ЄС. Тому використання китайських інструментів піддається ризику втручання Європейської комісії. Через обмежені можливості участі в тендерах ця формула непривабливa як для місцевого, так і для європейського бізнесу;
- фінанси та розвиток: держави - члени ЄС вже мають широкий вибір фінансових інструментів для інвестицій в інфраструктуру. Китайська пропозиція є одним з багатьох і майже завжди поступається фінансування ЄС на основі грантів. Оскільки структурні фонди, включаючи розвиток транспортної інфраструктури, програма TEN-T є частиною субсидії, китайська пропозиція, засноване на кредитах, автоматично поступається.

З точки зору стратегії Китаю щодо збільшення прямих іноземних інвестицій в ЦСЄ, найбільшого успіху формат «16 + 1» досяг в рамках зміцнення двосторонніх міждержавних відносин. У той же час Пекін не зміг домогтися ефективного, рівнозначного багатостороннього співробітництва в усьому регіоні. Подальший розвиток багатосторонніх економічних інститутів «16 + 1» вимагатиме вирішення проблеми конкуренції китайських і європейських інвестицій, наприклад, шляхом концентрації зусиль на

транскордонних проектах в рамках Нового шовкового шляху.

Наукове видання

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

Збірник матеріалів

ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Івано-Франківськ, 23-24 травня 2019 року)